

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PIVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск — LXXVII
Issue

Херсон — 2019
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 7937, зареєстровано 29.09.2003.

Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол № 8 від 25.03.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льїнська Н.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, доцент, проректор із наукової роботи Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Клімчук О.В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Белехова Л.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Бондарева О.Є. – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та розвитку лидерства Київського національного університету імені Бориса Грінченка;

Заболотська О.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Кормілов С.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії новітньої літератури та сучасного літературного процесу Московського державного університету імені М.В. Ломоносова;

Корнієнко О.О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Силантьєва В.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Ройтер Т. – доктор філологічних наук, професор Інституту славистики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія);

Романова Н.В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету;

Руденко Л.М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету;

Сакре Н. – кандидат філологічних наук, викладач університету Рене-2 (Франція);

Тропіна Н.П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету.

Офіційний сайт видання: www.pa.stateuniversity.ks.ua

Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск LXXVII. – Херсон: ХДУ, 2019. – 94 с.

© ХДУ, 2019

ISSN 2663-2691 (print)

ISSN 2663-2705 (online)

DOI 10.32999/ksu2663-2691

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 7937, registered on 29.09.2003.

Collection of Scientific Papers “Pivdenniy Arkhiv (philological sciences)” is a professional publication under the Order of the MES of Ukraine № 1604 on 22.12.2016 (Appendix № 9)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 8, March, 2019)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska N.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Omelchuk S.A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Pro-rector of Research Activities of the Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Klimchuk O.V. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Chair of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bieliekhova L.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Bondareva O.Y. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Pro-rector of Research and Methodic Activities and Leadership Development of Borys Grinchenko Kyiv National University;

Zabolotska O.O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Chair of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Kormilov S.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of History of Modern Literature and Current Literary Process of Lomonosov Moscow State University;

Korniienko O.O. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of Russian and Foreign Literature of the National Pedagogical Dragomanov University;

Sylantieva V.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of Foreign Literature of Odessa National University named after I.I. Mechnikov;

Reuther T. – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria);

Romanova N.V. – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Chair of Romanic and Germanic Philology of the Kherson State University;

Rudenko L.M. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of Slavic Philology of the Kherson State University;

Sacre N. – Candidate of Philological Sciences, Lecturer at Rennes 2 University (Republic of France);

Tropina N.P. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of Slavic Philology of the Kherson State University.

Official website of edition: www.pa.stateuniversity.ks.ua

Pivdenniy Arkhiv. Philology: Collected papers. Issue LXXVII. – Kherson: Kherson State University, 2019. – 94 p.

© KSU, 2019

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

В. Атаманчук. ХУДОЖНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІДОМОСТІ ГЕРОЯ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ІВАНА КОЧЕРГИ «СВІЧИНЕ ВЕСІЛЛЯ»	8
В. Дворянкін, С. Коломієць. ДО ПИТАННЯ ПРО МЕНТАЛЬНО-ЦІННІСНУ СТРУКТУРУ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОГО ДІАЛЕКТОНОСІЯ	13
Т. Іртуганова. НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДАНЬ-МІРАКЛІВ У «РУНІ ОРОШЕНОМУ» ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА.....	17
О. Крижко. ДЕНОТАТИВНА І КОНОТАТИВНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК ЗНАКІВ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ.....	22
Х. Макарадзе. ІДЕОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ» ТА ОДНОЙМЕННОГО ФІЛЬМУ Р. СИНЬКА	26

2. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ю. Глюдзик. ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТОНІМІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ.....	32
Н. Долга. ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРИ АНГЛІЙСЬКОГО НЕОРОМАНТИЗМУ: ПЕРЕХІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА.....	35
A. Muntian, I. Shpak. A SECRET HISTORY: CHARACTER ANALYSIS.....	41

3. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

Ю. Любимова. МОДАЛЬНІ МОДИФІКАТОРИ ЯК КЛЮЧОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	46
--	----

4. ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

В. Коротєєва. СЕМАНТИКА ТА ПОЕТИКА МОТИВНОЇ СТРУКТУРИ МІФОЛОГЕМИ ПОВІТРЯ В ЛІРИЦІ В. СТУСА ТА А. ТАРКОВСЬКОГО	52
--	----

5. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

S. Ostapenko, H. Udovichenko. LINGUOCULTURAL APPROACH TO LANGUAGE LEARNING AND COGNITIVE LINGUISTICS AS BASIC NOTIONS OF MODERN LANGUAGE STUDIES.....	60
--	----

6. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

A. Faramazov. SIMILAR WORDS AND THEIR EXPLANATION IN DIFFERENT SYSTEMATIC LANGUAGES.....	68
---	----

7. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

M. Aloshyna. METHODOLOGY OF 'CULTURAL TURN' IN MODERN TRANSLATION STUDIES AND PROBLEMS OF ADEQUACY IN TRANSLATION	72
--	----

О. Голуб. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦИЗІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	76
О. Пефтієва, В. Газібагандова. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В РОМАНІ «МІСЯЧНИЙ КАМІНЬ» УІЛКІ КОЛЛІНЗА	80
Д. Приймак. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ <i>AMMINISTRATORE DI SOSTEGNO, TUTORE, CURATORE</i> Й ДОТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	85

РЕЦЕНЗІЇ

Н. Чухонцева. НОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЩОДЕННИКА ОЛЕКСАНДРА КОШИЦЯ «З ПІСНЕЮ ЧЕРЕЗ СВІТ» (РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ “OŁEKSANDR KOSZYC I JEGO DZIENNIK “Z PIEŚNIĄ PRZEZ ŚWIAT”; REDAKCJA NAUKOWA WALENTYNA SOBOL”)	92
--	----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

V. Atamanchuk. ARTISTIC FORMS OF THE HERO'S CONSCIOUSNESS TRANSFORMATION IN THE DRAMATIC POEM "THE WEDDING OF SVICHKA" BY IVAN KOCHERGA.....	8
V. Dvoriankin, S. Kolomiets. TO THE PROBLEM OF THE MENTAL-VALUE STRUCTURE IN THE LINGUAL PICTURE OF THE WORLD OF A MODERN DIALECTAL SPEAKER	13
T. Irtuganova. THE NARRATIVE FEATURES OF MIRACULOUS STORIES IN <i>DEWY FLEECE</i> («RUNO OROSHENNOJE») BY DYMYTRIY TUPTALO.....	17
O. Kryzhko. DENOTATIVE AND CONNOTATIVE SPECIFICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYM COMPONENTS AS A SIGN OF SECONDARY NOMINATION.....	22
K. Makaradze. IDEOLOGICAL DISCOURSE OF THE IVAN BAGRANYI'S NOVEL "THE GARDEN OF GETHSEMANE" AND THE FILM OF R. SINKO.....	26

2. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Y. Hliudzyk. THE PECULIARITIES OF POETONYMS IN THE FANTASY GENRE.....	32
N. Dolga. FEATURES OF THE LITERATURE OF ENGLISH NEOROMANTICISM: TRANSITION IN THE CONTEXT OF MODERN LITERARY CRITICISM.....	35
A. Muntian, I. Shpak. A SECRET HISTORY: CHARACTER ANALYSIS.....	41

3. ROMANIC, GERMANIC AND ORIENTAL LANGUAGES

Yu. Liubymova. MODAL MODIFIERS AS THE MAIN MEANS OF REALIZATION OF MODAL SEMANTICS IN MODERN CHINESE.....	46
---	----

4. COMPARATIVE LITERATURE

V. Korotcieva. SEMANTICS AND POETICS OF THE MOTIVE STRUCTURE OF THE MYTHOLOGEM OF AIR IN THE LYRICS OF V. STUS AND A. TARKOVSKYL.....	52
---	----

5. GENERAL LINGUISTICS

S. Ostapenko, H. Udovichenko. LINGUOCULTURAL APPROACH TO LANGUAGE LEARNING AND COGNITIVE LINGUISTICS AS BASIC NOTIONS OF MODERN LANGUAGE STUDIES.....	60
---	----

6. COMPARATIVE HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

A. Faramazov. SIMILAR WORDS AND THEIR EXPLANATION IN DIFFERENT SYSTEMATIC LANGUAGES.....	68
--	----

7. THEORY OF TRANSLATION

M. Aloshyna. METHODOLOGY OF 'CULTURAL TURN' IN MODERN TRANSLATION STUDIES AND PROBLEMS OF ADEQUACY IN TRANSLATION.....	72
O. Holub. RENDERING LEXICAL UNITS EXPRESSING PRECISION INFORMATION.....	76
E. Peftiyeva, V. Gazibagandova. TRANSFORMATIONS IN UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL <i>THE MOONSTONE</i> BY WILKIE COLLINS	80
D. Pryimak. THE SPECIFICS OF TRANSLATING ITALIAN LEGAL TERMS <i>AMMINISTRATORE DI SOSTEGNO, TUTORE, CURATORE</i> AND ADJACENT TERMINOLOGY.....	85

REVIEWS

N. Chukhontseva. A NEW INTERPRETATION OF OLEKSANDR KOSHYTS'S DIARY "WITH SONG AROUND THE WORLD" REVIEW OF THE BOOK "OLEKSANDR KOSZYC I JEGO DZIENNIK "Z PIEŚNIĄ PRZEZ ŚWIAT"; REDAKCJA NAUKOWA WALENTYNA SOBOL").....	92
---	----

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри історії
української літератури,
теорії літератури
та літературної творчості
Інституту філології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ХУДОЖНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІДОМОСТІ ГЕРОЯ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ІВАНА КОЧЕРГИ «СВІЧЧИНЕ ВЕСІЛЛЯ»

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість І. Кочерги ставала об'єктом дослідження багатьох науковців, які вивчали різні грані доробку українського письменника. Ю. Бойко [2] приділяв увагу історичній драматургії митця. Н. Кузякіна [6; 7; 8] репрезентувала ґрунтовні праці, присвячені аналізу драматичних творів І. Кочерги, особливостей їх сценічного втілення. Н. Адріанова [1] та З. Голубева створили літературні портрети драматурга. М. Кудрявцев [5] досліджував драматургію письменника в контексті вивчення драми ідей. С. Хороб [11] вивчав стильові ознаки його драматургії. Т. Свербілова [9; 10] розглядає жанрово-стильові прикмети творчості І. Кочерги з позиції нових літературознавчих концепцій.

Драматична поема І. Кочерги «Свіччине весілля» представляє собою зразок майстерного володіння драматичною технікою, що поєднується із глибинним осягненням проблем історичного минулого України, які розмикаються в позачасові площини.

Постановка мети. Мета статті полягає у з'ясуванні цілісної художньої концепції твору І. Кочерги, обумовленої видозмінами, які відбуваються у свідомості героїв драматичної поеми «Свіччине весілля». Завдання роботи: визначити ідейну спрямованість драматичної поеми; визначити проблематику твору; вивчити особливості художньої реалізації поняття свідомості в драматичній поемі; дослідити форми художнього вираження умовності у творі; з'ясувати жанрові та стильові особливості твору І. Кочерги за допомогою цілісного сприйняття художньої структури твору в співвіднесенні з визначенням філософського й релігійного аспектів.

Виклад основного матеріалу. Драматична поема І. Кочерги «Свіччине весілля» має жанрові ознаки трагедії. Конфлікт твору набуває трагедійного значення, оскільки протистояння ґрунтується на глибинних світоглядних суперечностях протиборчих сторін; конфлікт зумовлюється конфронтацією різних систем цінностей, які набувають взаємозаперечувального характеру, оскільки існування одних переконань (можливості пригнічувати інший народ, права на свободу від чужоземного гніту) перешкоджає утвердженню протилежних позицій.

Історичний контекст протистояння інтенсифікує трагічні імпульси безуспішної боротьби в умовах обмеженої чи відсутньої української державності. Відображені в п'єсі обставини сприяють фокусуванню уваги на образах дійових осіб, які стають носіями ідей внутрішнього визволення з-під влади поневолювачів, що ставить під загрозу їхнє існування, але обумовлюють наміри, можливості, потреби та відповідні дії народних мас.

Трагедійність образів головних героїв простежується через формування високого рівня свідомості дійових осіб, що виражається в їхній здатності відстоювати та утверджувати власні позиції і співвідносити їх із загальнонародними прагненнями і потребами в умовах складних і штучно утворених супротивниками випробувань, через які проходять дійові особи, зазнаючи серйозних, болісних втрат.

Драматична дія драматичної поеми вибудовується шляхом зіставлення і взаємозумовлення особистісних і народних устремлень, що спричинює вираження історично і національно зумовлених маніфестацій в індивідуальних проявах, які набувають узагальнених та символічних значень, акумулюючи базові ознаки стану масової свідомості. Драматург акцентує увагу на символах, які виконують функцію безпосередніх компонентів розвитку дії, відображаючи історичний контекст, і водночас вказують на багатовимірні позачасові параметри художнього зображення. Ключовими структурними елементами драматичної дії, в яких і за допомогою яких розкриваються важливі смисли та підтексти твору, виявляються Свіччине весілля та випробування Меланки.

Письменник вдається до складних поєднань різних смислів, у яких одні сенси прочитуються через інші, формуючи різні їх перетини і комбінації, внаслідок чого утворюються багатозначні художні конструкції. Весілля Івана Свічки і Меланки з демонстрації особистих чеснот головних героїв драматичної поеми перетворюється на символ моральної високоціності і сили народу, спрямованих на відстоювання та захист народних прав; шлях зі складними завданнями, перешкодами та підступами ворогів, який проходить Меланка, виявляє відданість і саможертвовність заради високих ідеалів, особистісних та національних, які утверджуються у випробуваннях.

Образи головних героїв твору, які взаємопідсилюють один одного, стають втіленням сукупності чеснот, що символізують ідеальні означники буття і прагнень народу. В епізоді весілля Івана Свічки та Меланки драматург по-різному закодує зображення та відсилання до різних народних дійств, звичаїв та обрядів, поєднуючи їх з реаліями історичної дійсності через поняття боротьби за світло, що, окрім матеріального вираження, має метафізичну сутність, спроектовану на розвиток усєї драматичної дії. Сцена весілля, яка відображена в назві твору, стає вихідним моментом для формування конфлікту драматичної поеми та визначає подальший перебіг дії.

Драматична поема зіткана зі смислових та художніх проєкцій весілля Івана Свічки, оскільки всі події та ситуації пов'язуються із ключовим епізодом твору. У фіналі драматичної поеми епізод весілля цілком перетворюється на символ народного повстання через максимальне посилення трагізму внаслідок загибелі головної героїні Меланки. Драматург увиразнює ідеї Меланки, які внаслідок її подвижництва переходять у маси й надихають раніше пригнічений народ на боротьбу за відновлення соціальної справедливості.

І. Кочерга зображає свідомість головних дійових осіб, налаштовану на вираження та сприйняття взірцевих світоглядних першооснов, що вступають у суперечності із зовнішніми реаліями, імпульсуючи подолання суспільної дисгармонії шляхом особистісного протистояння, яке розростається до всенародного руху.

Передмова І. Кочерги до драматичної поеми «Свічине весілля» не лише розкриває особливості творчого задуму автора та його реалізації, але й відповідним способом розставляє акценти в інтерпретації основних мотивів і понять. Письменник указує на «мотив «заборони світла»» як на головну передумову виникнення твору, спрямованого на художнє осягнення всіх можливих смислових відгалужень та інтерпретацій, пов'язаних із багатозначними, особливо в проєкції на українську історію, образами та поняттями. Важливим фрагментом передмови, що обумовлює художній задум твору, виявляється пояснення мети й засобів втілення художньої інтерференції різних образів та процесів (весілля і цехового ремесла), в яких виражаються головні символи народного буття.

Пісня про свічку та заборона писаря співати крамольні для влади пісні, якими розпочинається драматична поема, являють собою проєкції подальшого розвитку подій у творі, оскільки в згорнутому вигляді містять алюзії на весілля Івана Свічки та Меланки й пов'язані з весіллям перешкоди, яких зазнають закохані через сваволу вельмож, зумовлену соціальною нерівністю і несправедливістю, труднощі, які долатиме Меланка, оберігаючи вогник під час вимушеної і небезпечної подорожі через увесь Київ.

Письменник подає яскраві картини невдоволення ремісників новими, непідсильними для них вимогами воєводи й одночасними, взаємопов'язаними обмеженнями їхніх прав, які виходять за межі здорового глузду. У зображенні зародження конфлікту протиборчих сил драматург дотримується симетрії: алогічність наказів можновладця викликає рівнозначні нарікання народу. Проте водночас визначаються нееквівалентні можливості боротьби за права. Відтворюючи роздратування людей, письменник увиразнює їхню відносну незалежність – у діалогах дійових осіб постійно підкреслюється спротив їхньому остаточному поневоленню.

І. Кочерга накреслює головні конфліктні лінії, які в процесі розгортання драматичної дії створюють складні сюжетні кореляції. Істотного значення в драматичній поемі набуває конфлікт між Меланкою та Ольшанським, в який втягуються інші дійові особи, насамперед Іван Свічка. Прикметним в образі Ольшанського виявляється акцентування на його виключно негативних проявах, які письменник деякою мірою пародіює. Князь, вперше побачивши Меланку, захоплюється її красою, але його перша поетична тирада закінчується погрозами дівчині. Погрози Ольшанського, які надалі неодноразово повторюються у творі, відіграють роль своєрідного прогнозування подальших подій.

Ольшанський стає ключовою фігурою в розвитку та ускладненні конфлікту, який одночасно проявляється в різних сферах (особистій, соціальній, суспільній), що спричинює низку наступних подій та відповідних реакцій різних дійових осіб, завершуючись у фіналі народним повстанням. Початок конфлікту має символічне значення, оскільки засвідчує зазіхання негативних героїв на найважливіші підвалини людського життя. Драматург зобразив обряд весілля як своєрідну квінтесенцію ремісничого життя, тому момент, який князь обрав для початку ескекуцій, знаменує масштабність конфлікту.

Драматург, показуючи протистояння можновладців і народу, підкреслює істотні відмінності в їхньому світосприйнятті. Вельможі, володіючи матеріальними цінностями й необмеженою владою, чинять злочини, натомість бідні люди з народу зображені як творці з високими моральними запитами та цінностями. Письменник підкреслює різні способи і можливості боротьби протиборчих сторін, що обумовлює певну непропорційність у розгортанні конфлікту. У відповідь на безкінечну агресію можновладців народ спочатку шляхетно обороняється. Повстання починається тільки після загибелі Меланки, якій передували знущання над особистісними та громадянськими правами городян. Драматург зображує своєрідне перетікання сили, що визначається рівнем мотивації та переконаності дійових осіб: у певний момент можновладці втрачають свою могутність, натомість народ у жорстоких випробуваннях акумулює енергію для спротиву.

Герой Іван Свічка виконує роль актанта, рушійної сили конфлікту між воєводою та ремісниками. Драматург виокремлює його з-поміж мас ремісників як лідера. До появи Івана дійові особи тільки обурювалися новими вимогами та багаторічним ущемленням їхніх законних прав. Поява героя змінює ситуацію, оскільки він висловлює намір відвоювати привілеї народу. У процесі розвитку драматичної дії увага постійно акцентується на символічних перегуках між прізвищем героя, тими подіями, в яких він бере активну участь, та їхнім глибинним смисловим наповненням.

Окресливши два основних розгалуження єдиного конфлікту, які стосуються особистісних та суспільних взаємин, письменник створює передумови для багатомірного зображення, що охоплює окремі конфліктні лінії та їхні взаємовпливи, поглиблюючи протиборство, й загальну картину протистояння, складену з взаємопов'язаних, безпосередньо чи опосередковано, фрагментів.

Драматична дія у творі будується на основі символічних співвідношень, які виявляються в діалогах дійових осіб, драматичних ситуаціях, сюжетних перипетіях. Закохані головні герої Іван Свічка та Меланка демонструють концептуальну єдність, зумовлену їхніми почуттями та переконаннями й виражену в їхніх вчинках. Кожен із них виконує свою частину їхнього спільного призначення: Свічка рятує народ від темряви, Меланка рятує Свічку.

Образи Івана та Меланки виконують роль символів звільнення для народу, оскільки своїми вчинками герої демонструють надзвичайні можливості. Іван звільняє людей від нерішучості, а Меланка – від страху. Драматург розмикає утворений колообіг Іван – Меланка – народ смертю Меланки, але замінює його формуванням нового рівня масової свідомості. Іванові й ремісникам не вдається порятувати Меланку, що стає приводом до повстання і засвідчує кардинальні зміни у світосприйнятті.

Водночас І. Кочерга відображає істотну різницю у відчуттях дійових осіб. Письменник наділяє Меланку здатністю передчувати та прогнозувати розвиток подій. Вона вказує на неочевидні наслідки, протиставляючи стани боротьби і миру. Натомість Іван Свічка із самого початку проголошує безальтернативний намір боротися за права городян, у відповідності до якого він здійснює певні вчинки впродовж усього розвитку драматичної дії. Проте передчуття Меланки матеріалізуються, й герої у певний момент опиняються в ситуації вимушеної бездіяльності. Таким способом драматург відтворює своєрідну взаємозумовленість переживань героїв, відповідних станів їхньої свідомості та обставин, в яких вони опиняються.

Письменник відтворює декілька кульмінаційних ситуацій, які засвідчують потребу боротьби за світло та спричинюють низку стрімких подій, оскільки до зневажання громадських прав додається нищення моральних пересторог. Одна з найбільш трагічних ситуацій пов'язана з арештом Меланки в момент загибелі її матері, що призводить до ремісничого бунту на захист героїні. Водночас причиною взяття героїні під варту в найтрагічніший для неї момент виявляється забаганка Ольшанського.

Драматург підкреслює відчуття моральної меншовартості Ольшанського, яке він намагається компенсувати, знущаючись над Меланкою. Водночас увиразнюються пародійні елементи в конструюванні образу цього персонажа, який зосереджений на одному нав'язливому бажанні. Ольшанський відчуває нездійсненність своїх забаганок через власну невідповідність і силується знайти зілля, щоби причарувати Меланку, що підсилює його меншовартість.

Автор максимально згущує атмосферу, нагромаджуючи драматичні та трагічні події. Водночас він використовує різні випадковості, збіги обставин та причинно-наслідкові зв'язки задля посилення напруження чи його тимчасового послаблення, зводячи воедино різні змістові лінії. Збройний спротив Івана Свічки задля порятунку коханої, яку схопили прислужники Ольшанського, обертається звільненням героя завдяки заступництву Гільди.

Образ Гільди у драматичній поемі стає своєрідним втіленням неіснуючого зв'язку між можновладцями і народом. Дружина воеводи опиняється в досить невизначеному становищі, оскільки вона пам'ятає і шанує своє родинне походження й відчуває нехіль до заведених воеводою порядків. Драматург використовує композиційні повтори та взаємовідповідності, які увиразнюють та підсилюють проблему заборони світла у Києві, відображаючи різні аспекти. Суперечка Гільди з воеводою з приводу ущемлення прав киян перегукується зі звинуваченнями Івана Свічки. Одержання зброєю грамоти про привілеї з рук Гільди, яку він порятував від нападу, має символічне значення.

Символізм набуває максимального вираження у сцені весілля, оскільки драматург створює багатовимірні асоціації з одержанням права на світло: зачитування грамоти, здобутої Свічкою, і перше запалювання свічок відбувається під час зібрання всіх цехів на весіллі героя.

У сцені весілля акцентується увага на подвійному зображенні через накладання різних почуттів дійових осіб. До апофеозу народної правди і народного буття, які святкують на весіллі, додаються трагічні передчуття Меланки, які невдовзі здійснюються.

У протистоянні між можновладцями і народом повсякчас підкреслюються моральні розбіжності різних сторін конфлікту, що ускладнюють позицію ремісників, оскільки вони відстоюють справедливість законними методами, натомість представники влади чинять свавілля. Можновладці беззастережно використовують силу, вдаються до жорстоких залякувань, цинічних маніпуляцій та шахрайств.

В епізоді арешту Івана Свічки під час його весілля драматург підкреслює махінації можновладців, які не лише порушили закон, але й перевернули його значення. Вони незаконно приховали грамоту про привілеї городян та арештували зброяра за її оприлюднення. Іван Свічка утверджує пріоритети боротьби на засадах моралі: «Товариші! Не в кулаці, а в правді / Тепер повинна бути наша міць» [4, с. 384–385].

Водночас І. Кочерга переводить дію в іншу площину. Після застосування зброї проти цеховиків на весіллі змінюється смисл і характер конфлікту. Застосовуючи насильство під час урочистої події, яка має особливе значення і для головних героїв, і для усіх ремісників, представники влади позбавляють народ на чолі зі Свічкою відстоювати права тільки мирним шляхом. Повторені цеховиками слова Івана Свічки: «Ще не скінчилось Свіччине весілля!» [4, с. 388] означають трансформацію конфлікту після випробування всіх мирних засобів боротьби.

Через образ Свічки увиразнюється незнищенність народного руху, яка базується на внутрішньому відчутті й утвердженні правди, що перетриває будь-які перипетії, оскільки являє собою найважливіші підвалини буття. Символізм прізвиська героя підсилює ті ідеї, які захищає Іван Свічка. Герой стверджує: «Немає в світі бурі, щоб огонь / Могла задути вічний та правдивий» [4, с. 395].

Драматург загострює протистояння, повсякчас підкреслюючи істотні моральні розбіжності сторін, що перебивають у конфлікті, за допомогою відображення їхніх цілей і методів боротьби. Іван Свічка показаний як борець за народні права, заради яких він готовий піти на самопожертву, що багатократно посилює значення його ідей та вчинків, оскільки життя героя стає ціною маніфестації прагнень усього народу. Водночас письменник розмежовує реальне значення грамоти, заради якої герої йде на складні випробування, і її символічний смисл. Іван Свічка зрозумів недієвість привілею в умовах владного свавілля, але продовжує відстоювати власну позицію заради народу, для якого грамота стала символом надії на відновлення справедливості.

Дійові особи, які виконують у драматичній поемі роль можновладців, зосереджені на задоволенні власних егоїстичних інтересів, заради яких вони прагнуть будь-якими засобами зберегти власну несправедливу владу над масами. Козацький ватажок Кмітич, що представляє вільних козаків, дізнавшись про конфлікт між владою і киянами, вказує на ганьбу воеводи, який вирішив повісити Івана Свічку за намагання захистити законні права народу та з кулаками кидався на дружину Гільду, яка підтвердила правомірність прагнень зброяра. Кмітич виконує роль героя, який перебуває за межами безпосереднього конфлікту, та задля об'єктивності він прагне виступити на стороні народу й демонструє воеводи справжній зміст його негідних вчинків, розуміння яких розмилося внаслідок абсолютизації влади. Характерна для представників влади якість, за допомогою якої драматург підкреслює їхній низький рівень свідомості, виявляється у вишукуванні ними болісних чи слабких сторін супротивника.

Воевода вловлює реакцію Свічки на погрозу його осліпити, що є намаганням спалювати і його боротьбу, і ті загальнонародні цінності, які він утверджує, та починає його безуспішно шантажувати. Письменник симетрично відображає протистояння Івана Свічки та Меланки гнобителям, які насильно і незаконно відбирають у них свободу та розлучають закоханих, пропонуючи виключно принизливі й руйнівні умови вирішення зрежисованої можновладцями ситуації. Герої відкидають шантаж, але переживають страшні муки, оскільки представники влади роблять Івана Свічку та Меланку умовно відповідальними за життя їхніх коханих та за можливість зустрічі з ними.

Посилаючи Меланку на здійснення невідомого завдання, воевода нібито знімає із себе відповідальність і за завдання, яке він сам вигадав, і за життя Свічки, яке він штучно поставив у залежність від виконання умов. Драматург використовує казковий мотив подорожі і випробувань, які вирішують долю героїв, але у проекції на історичну дійсність, зображену в драматичній поемі, цей мотив частково прибирає увагу з вимог соціальної справедливості та владної протидії, що стали рушіями розвитку сюжету, та фокусує на її виконанні неаргументованої, але знакової забаганки воеводи. Водночас за допомогою складного завдання, яке виконує Меланка, драматург максимально загострює конфлікт, що сприяє посиленню символічних імплікацій твору, які зв'язують воедино всю драматичну дію.

Письменник використовує різноманітні смислові співвідношення, які увиразнюють ефект зосередженості навколо головного художнього образу світла і пов'язаних із ним художніх варіацій у драматичній поемі. Іван Свічка здобуває грамоту про привілеї на світло, що призводить до його переслідувань та посилення боротьби за світло; Меланка несе запалену свічку через весь Київ задля порятунку Івана Свічки; Свіччине весілля стає знаковим епізодом утвердження торжества і боротьби за світло.

Форми відображення свідомості в драматичній поемі І. Кочерги «Свіччине весілля» набувають символічного значення, оскільки за допомогою різноманітних проекцій вказують на сукупність тих зовнішніх реалій, які потребують видозмін, та складні процеси, які їх супроводжують. Поняття «Свіччине весілля», яке стає гаслом до повстання, знаменує ті перетворення, які відбулися у свідомості дійових осіб. Спочатку Свіччине весілля, крім обряду одруження головних героїв, який відображав стилізовані в дусі цехового життя народні традиції, означало відновлення і торжество справедливості для пригніченого народу. Надалі драматург відобразив прогнозовані переламні події, оскільки їх анонсував супротивник головних героїв, й вони віддзеркалювалися у передчуттях Меланки. Внаслідок нападу Ольшанського свято набуло цілком іншого значення, оскільки його учасники опинилися перед потребою збереження основоположних цінностей їхнього буття шляхом повстання проти сваволі влади.

Висновки. Свідомість головних героїв Івана Свічки та Меланки стає простором розгортання та реалізації фундаментальних ідей, які корелюються з народним самовираженням, та значною мірою його визначають і структурують. Іван Свічка зображений у творі як носій моральної сили, правди і справедливості, Меланка демонструє виключну чистоту, самовідданість та внутрішню силу. Союз головних героїв помножує втілені ними чесноти, створює духовний обшир, який надійно об'єднує всіх цеховиків і створює противагу всім зазіханням на народні права. Драматург підсилює трагічні аспекти протистояння, які показані як імпульси до подальшої боротьби.

Література:

1. Андрианова Н. Иван Кочерга. Литературный портрет. Київ : Держ. вид-во худож. л-ри, 1963. 102 с.
2. Бойко Ю. Иван Кочерга. *Вибране*. Мюнхен, 1971. Т. 1. С. 174–176.
3. Голубева З. Иван Кочерга. Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1981. 191 с.
4. Кочерга І. Драматичні твори. Київ : Наукова думка, 1989. 736 с.
5. Кудрявцев М. Драма ідей в українській новітній літературі ХХ ст. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 1997. 272 с.
6. Кузякіна Н. Автопортрет, інтерв'ю, публікації різних літ, історія їх рецепції та інтерпретації, мемоїа. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2010. 574 с.
7. Кузякіна Н. Драматург Іван Кочерга. Київ : Рад. письменник, 1968. 259 с.
8. Кузякіна Н. Нариси української радянської драматургії : у 2 ч. Київ : Рад. письменник, 1958. Ч. 1 : 1917–1934 рр. 240 с.
9. Свєрбілова Т., Малютіна Н., Скорина Л. Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини ХХ століття / Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Черкаси, 2009. 598 с.
10. Свєрбілова Т. П'єси Івана Кочерги та проблема визначення соцреалізму як масової культури. *Слово і час*. 2006. № 10. С. 8–21.
11. Хороб С. Українська модерна драма кінця ХІХ – початку ХХ століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм). Івано-Франківськ : Плай, 2002. 416 с.

Анотація

**В. АТАМАНЧУК. ХУДОЖНІ ФОРМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІДОМОСТІ ГЕРОЯ
У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ІВАНА КОЧЕРГИ «СВІЧЧИНЕ ВЕСІЛЛЯ»**

У статті визначаються жанрові ознаки твору І. Кочерги «Свіччине весілля», простежується їхнє співвідношення з проблематикою. Окреслюється художня площина твору, в якій увиразнюються образи-символи, що задовують узагальнений смисл, спроектований на визначення сутнісних характеристик буття. Увага приділяється визначенню ролі підтексту у формуванні символічної основи художнього зображення. Досліджуються особливості функціонування символу Свіччиного весілля у драматичній поемі І. Кочерги. Аналізується конфлікт, який стає наслідком протистояння носіїв різних систем цінностей. Вивчаються особливості розвитку драматичної дії у творі. З'ясовуються внутрішні імпульси, що призводять до формування конфлікту; зіставляється рівень і спосіб самоусвідомлення героїв до і після переламних подій.

Ключові слова: драматична поема, трагедія, герой, свідомість героя, дійові особи, конфлікт, драматична дія, символ.

Summary

**V. ATAMANCHUK. ARTISTIC FORMS OF THE HERO'S CONSCIOUSNESS TRANSFORMATION
IN THE DRAMATIC POEM "THE WEDDING OF SVICHKA" BY IVAN KOCHERGA**

The article identifies the genre features of I. Kocherger's "The Wedding of Svichka", their correlation with the problem that is traced. The artistic dimensions of a literary work in which the images-symbols, encoding the generalized sense, are designed to project the essential characteristics of being. Attention is paid to determining the role of the subtext in shaping the symbolic basis of the artistic image.

The peculiarities of function of the symbol the wedding of Svichka in the dramatic poem by I. Kocherger are studied. The conflict is analyzed, which is the result of confrontation between heroes who have the different systems of values. The peculiarities of the dramatic action development in the literary work are studied. The internal impulses that lead to the formation of a conflict are clarified; the level and mode of self-awareness of the heroes before and after the breakthrough events are compared.

The conflict in dramatic poem of I. Kocherger acquires a tragic significance, since the confrontation is based on the deep-seated ideological contradictions of the opposing sides; the conflict is conditioned by the confrontation between the various systems of values that become mutually contestable, since the existence of certain beliefs (the ability to suppress another nation, the right to freedom from foreign oppression) impedes the establishment of opposing positions. The historical context of confrontation intensifies the tragic impulses of an unsuccessful struggle in the conditions of a limited or absent Ukrainian statehood.

The circumstances illustrated in the play help to focus on the images of heroes who are the bearers of the ideas of internal liberation from the authorities of the enslavers, which endangers their existence, but determine the intentions, possibilities, needs and corresponding actions of the masses. The tragicity of the main characters is traced through the formation of the heroes' high level consciousness, expressed in their ability to defend and establish their own positions and correlate them with the common aspirations and needs of a nation.

Key words: dramatic poem, tragedy, hero, hero's consciousness, conflict, dramatic action, symbol.

і са¹пожки ўд¹івайут¹ / но це з¹імоу // ну так / йак во¹ни у ш¹л'опках // за¹ц'іле л¹іто йа не по¹бачила / шоб у них там тухол¹ / босо¹ножок / ш¹л'опки // а хто там баче йіх п'ід плат¹:ам / ў ч'ом о¹на у¹бута / і п'ішла со¹б'і // к'іше¹н'оуц'і / во¹ни ўд¹івайуц':а хара¹шо ўс'о // ну / т'іко без¹лаберно / хож¹д'ен'іе о¹це // хо¹роша в'еш¹ на йі'йі / а во¹на і¹де / і во¹на йіі не да¹іе / шо во¹на // не йі'йі // о¹д'іта кра¹с'іво / доро¹г'і в'еш¹:і / а во¹ни о¹так / роз¹штан'і / наче¹ гайки не по¹ідк'рчуван'і // во. Як бачимо, коли Л. Таган розповідає про інші етнічні групи циган (к'іше¹н'оуц'і, та¹тари, к'рими), то в її мовленні активно функціонує особовий займенник **во¹ни** в різних відмінкових формах. Це сигналізує про те, що мовлянин ідентифікує себе не з усіма циганами взагалі, а тільки з українськими.

Далі протиставлення посилюється шляхом уживання інформантом відмінкових форм займенника **ми**: а у нас і¹де по¹ценам // іе ха¹роше // **ми** л¹убим ха¹роше над¹іват¹ / і норки над¹іват¹ / і ш¹:е шос¹ // ну / у нас над¹івайеуц':а / можна над¹іват¹ ко¹ротке // от ко¹ли б йа в ота¹ком плат¹:і си¹діла при¹мам'і / нап¹р'ім'ер / іл'і би ку¹да-то п'ішла ш¹:е го¹д'іу дес'ат¹ на¹зад // ўже йа ўс'іс'і да¹отак // отак д¹іла // ш¹:ас у¹же ўд¹івай хот¹ / шо хоч'еш / хот¹ шта¹ни ўд'ін'і і¹ди. Поданий текст дає підстави стверджувати, що в родині інформанта слідували за зовнішнім виглядом, виховували скромність (дівчатам не можна було носити короткі спідниці (зокрема й по коліно), штани).

Самоідентифікація інформанта як представника певної етнічної групи циган здійснюється й на мовному рівні: і може // но¹ это пон'імайеш // у них од'н'і можуть¹ / но о¹ни не ўжи¹вайуц':а / пото¹му шо **наш'і ци¹гани** / **укра¹йінс'к'і ци¹гани** / да // во¹ни д¹уже ба¹гато отл'і чайуц':а от к'іше¹н'оу / к'рими'у // во¹ни розго¹вар'уіут¹ / ч'отко по сво¹йій наційі // і т'і к'іше¹н'оуц'і і ц'і ч'отко / ал'е не по¹ймеш налас¹кали те¹бе іл'і пос¹лали // не з¹найу / шо во¹ни ска¹зали // і то¹д'і под¹ч'айеуц':а у них не ўжи¹вайуц':а / шо во¹ни не пон'імайут¹ друг¹ друга // йім т'іко со сво¹йіми // **наш'і** не на¹д'інут¹ плат¹ок на¹ голову // за¹ч'ем во¹но / в'ін¹ н¹ужен?

Поняття «дім» та «сім'я» посідають важливе місце в ментально-ціннісній системі Л. Таган. Як відомо, поняття «дім» асоціюється з добробутом, стабільністю, а особливо із сімейним загишком.

Мовець пов'язує поняття «дім» із великою родиною: у нас ва¹бш':ето с'ім'я була бал¹шайа / три¹нац'ат¹ нас ў с'ім'йі і п¹л'ус ч'е¹тирнацятий син / п¹л'ус¹ маминой сест¹ри дочки / ч'е¹тирнацат¹ / п'ат¹нацат¹ / і / ну / мамина дочка / мами се¹ст¹ри. Зауважимо, що цигани й нині дотримуються традиції мати великі сім'ї та зберігають близькі стосунки між родичами.

Дійсно, поняття «дім» у свідомості Л. Таган пов'язане з добробутом. Не випадково засвідчено такий коментар: і ран'ше да / л'убили / це за¹ма¹сто ма¹шини було / йак ш¹:ас ма¹шина / а то¹д'і ў ци¹ган ко¹н'ака / кон'і були / ш¹:ас іш':е ста¹р'і ци¹гани ос¹талис'а / дер¹жуют¹ ш¹:е тра¹д'іційу / і йес'т'іш':е і кон'і / йіз'д'ат¹ / йізди-ли / йа по¹м'у ш¹:е о¹то б¹р'ічка / б¹р'ічка це у па¹пи там / на б¹р'ічк'і ко¹н'ака там / в'ін¹ йіздиу / а то йа була ма¹ла / ко¹ли ме¹н'і була та¹ка б¹р'ічка / от // там от ў кол¹хоз'і у нас йес'т' / о¹ни там / о¹дин ма¹шини дер¹же / а д¹ругий ко¹ней / от // і йіздили / соби¹руц':а / пос'і дайут¹ / по¹йіхали / пи¹ка попили / прий'іж':айут¹ на¹зад / ну це **наш'і** ма¹ма мо¹ло¹д'і / може / ме¹не не¹ було / може / ма¹ла ш¹:е була / а так було / да // і ко¹рови були / і с¹вин'і були / ха¹з'айство содер¹жали / саме б'іл'ше ха¹з'айство було.

Для інформанта сім'я – це підтримка й допомога: ма¹мина дочка / мами се¹ст¹ри // ран'ше н'із'а і було / шоб д'евочка ро¹дилас' / а нада мал'чика ж / ну / шо ро¹бит¹ / во¹на сфа¹тила йі'йі і отп¹равила ў бол¹ниц'у / ма¹ма по¹бачила / шо та¹коіе д'іло / нада заб¹рат¹ же ж / жалко / і **папа н'ішоу¹** з¹нейу / заб¹рау¹ц'у д¹ітину / от¹дали йі'йі зам'іж / вирос¹тили / ўс'о / д'іти / ў¹нуки / н'іде н'іх'то не¹ д'іс' / н'іде н'іх'то н'ікого не¹ бро¹сайе / ну і от¹ наша с'ім'я / та і у¹с'і / с¹к'іко йа йіх з¹найу / не ку¹дайут¹ друг¹ друга / д'ітей не оста¹у¹л'айут¹ ў д'іт'ідомах / не¹ ки¹дайут д'ітей / ў нас та¹кого не¹маіе / от шо-шо / ци¹гани д'ітей і л'убл'ат¹. Цікаво, що інформант наголошує на тому, що її батько разом із матір'ю забирали дитину (племінницю) з пологового будинку. Цим підкреслено позитивну роль голови родини.

Поняття «сім'я» інформант не пов'язує з поняттям «відстань», адже своїх сестер та братів вважає членами великої родини й активно підтримує з ними близькі стосунки: у нас тут три сест¹ри і брат / у Мар'і упол'і / Кол'а тут брат і Райа / і Над'а жи¹ве / Йура / і ў До¹н'ецкой о¹блас'т'і там три сест¹ри жи¹вут¹ / ў Дн'іпропет¹роўс'к'ій брат / і ў Запо¹рож':і брат // ми / з¹вон'ат¹ / ко¹н'ешно / йа ос' не¹даўно / у сест¹ри з'ат¹ умер / н'ішоу на ро¹боту / мо¹лодий / і у¹пау¹ і умер / позво¹нили через час / ска¹зали / і д'іт'і заб¹е¹р'іт¹ / і ўс'о / так йа йіздила ту¹да на по¹хорони.

Важливу роль у родині інформанта відіграє сімейна ієрархія: ува¹жайут¹ с¹таршого // от у нас у с'ім'йі була ма¹ма / на п'разники сій'жалис'а ўс'і до ма¹ми // по¹том ма¹ми не¹ с¹тало / брат // ўс'і йіхали до б¹рата с¹таршого // от ш¹:ас ми у б¹рата ўс'і і ў нас іш':е іе сест¹ра // і от у б¹рата си¹дим п¹ервий ден¹ / на у¹торий ден¹ ідем / до / там / де ма¹ма жи¹ла / там сест¹ра ш¹:ас / ту¹да до нейі ідем // отак о¹це с¹тари і у нас // с¹тарший ў с'ім'йі / отак його долж'н'і с¹духац':а / нап¹р'ім'ер / шоб / ну / н'іх'то із ци¹ган не¹ ска¹зай / он гл'ан' он в¹аша у йубк'і сто¹йіт¹ / та / мол / ў ш¹тан'ах на т¹рас'і сто¹йіт¹ а¹бо дес' іш':е шо / отак / а¹бо там с¹ра¹комом / рус'ким хло¹пцем / сто¹йіт¹ / он ц'ілуйеуц':а. Зауважимо, що мати взяла на себе роль голови сім'ї після того, як помер її чоловік, а до того роль головного або старшого належала батькові інформанта.

Людина сприймає та водночас оцінює навколишню дійсність, життя крізь естетичну, прагматичну, моральну й релігійну призми. І це маніфестовано в мовній особистості індивіда.

Акцентуємо на такій специфічній рисі індивіда Л. Таган, як ставлення до Бога.

Компонент ментально-ціннісної структури «Бог» посідає важливе місце у формуванні світоглядної позиції інформанта, його ставленні до інших. Не випадково лексему *Бог* помічаємо неодноразово в спонтанному мовленні досліджуваної особистості.

Описуючи відзначення свят, Л. Таган акцентує на традиціях, зокрема й на мовленнєвому етикеті: *проход'те с'ї дайте / проход'те / с'ї дайте // ўс'о / с'ї дайемо за ст'іл / ну / от с'ї дайемо за ст'іл / нос'ї дали ўс'ї / у|с'їлис' за стол'ом // си|д'ат' / у|каждого |р'умочка на|лита / і от ми |каждий ўста|йе і |каже / ну дай Бог |добре.*

Наступний зв'язний текст частково ілюструє весільний обряд, який передбачає залучення людини до релігії: *п|росто же|лайут' / же|лайут' // же|лайу / шоб ти жи|ла ў |радост'і / і благопо|луч'її / шоб ти жи|ла ў б|рак'і / до ста л'ет / ў|м'ест'е / шоб там / і |д'етк'і / ну от |т'їна ота|кого / шоб вам ўс'е|да з'ел'оний св'ет св'їтиў / от і да / а од|на була на с|вад'б'і і пере|путала / і |каже / шоб вам ўс'ї|да буў к|расний св'ет / |каже // ну по|путала / шо // благослоў|л'ат' / йак благослоў|л'айут' / о|це ж / і |конами і / і о|це ж прис|казуйут' йім / шоб же ж вам з'їл'оний св'ет буў / шоб ви жи|ли до ста л'ет / ў |радост'і / |папу й |мату пон'ї|мали / і / ну о|так.*

Обряд народження дитини також містить звернення до Бога: *|рожен'їца с|каже / с|лава |Богу / |Господ'ї / |випутиос' / а по|том у|же то|б'ї з|вон'ат' і |кажут' / поздраў|л'айу те|бе з |сином // хай рос|те ш'ас|ливий / здо|ровий / на |радос'т' бат'|кам.*

Здавна цигани вірили в силу слова. Тому в окремих мовних конструкціях можна помітити певну сакральність. Цю особливість засвідчено в такому фрагменті тексту (інформант пояснює, як він висловлює невдоволення): *Бог с то|бой / і ўс'о / ни же|лайем / ни мат'у|кайем / ни же|лайем н'ї|чого по|ганого / п|росто Бог с то|бойу / |Господи / ни даў / не" |нада / ўс'о.* Як бачимо, конструкція *Бог с то|бой* (*Бог с то|бойу*) має прихований зміст: мовець ніби натякає (і, можливо, деякою мірою сподівається) на те, що Бог покарає кривдника.

Аналізуючи зв'язний текст, спостерігаємо й віру мовлянина в силу молитви. Так, на запитання «Якщо у Вас горе, які Ви використовуєте слова?» Л. Таган відповідає: *йа йім ка|жу / н'ї|чого страш|ного / з|начит' так |нада / ў|сл'едуш'їй раз / це з|начит' та|ка поло|са п'їш|ла // ў|сл'едуш'їй |буде / п|рийде |б'елайа поло|са / шо ти з|д'елайеш / раз у|же так слу|чайец' :а / по|молис' :а і ўс'о.*

Висновки. Розглянутий матеріал засвідчив специфічне смислове навантаження понять, які об'єднує ментально-ціннісна структура діалектоносія. Безпосередній вплив на наповнення цих понять мають внутрішній світ, система цінностей і культурно-соціальне оточення мовця. Подальше студіювання мовлення згаданого інформанта має широкі перспективи, зокрема, необхідно здійснити характеристику рис мовлення особистості, порівняльний аналіз діалектних текстів, записаних від Л. Таган та інших носіїв говірки (різних вікових категорій) зазначеного населеного пункту, в контексті смислового наповнення понять, які виступають сегментами ментально-ціннісної структури. Такий підхід дозволить найбільш глибоко висвітлити процес когнітивної діяльності, ціннісні орієнтири й духовну культуру досліджуваної говіркової особистості. Передбачено подальший запис спонтанного мовлення інформанта в окремих ситуаціях спілкування, вивчення різних рівнів реалізації особистості діалектоносія, який акумулював риси двох культур (опис вербально-семантичного, лінгвокогнітивного й прагматичного рівнів).

Література:

1. Глібчук Н.М. Ідіолект Парасковії Павлюк крізь призму діалектних текстів. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* / відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2015. С. 60–74.
2. Гынгазова Л.Г. Образное отражение мира как типологическая черта диалектной языковой личности. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доповідей міжнародної конференції / за ред. П.Ю. Гриценка ; Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 155–159.
3. Демчик І.Л. Явище синонімії у мовленні представника східнословобожанської говірки (на матеріалі с. Шульгінка Старобільського району Луганської обл.). *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»* : міжвузівський зб. наук. статей / гол. ред. В.А. Зарва. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 541–548.
4. Зубова Н.Н. Языковая личность жительницы Русского Севера: опыт вербально-семантического, лингвокогнитивного и прагматического описания : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Вологда, 2017. 209 с.
5. Иванцова Е.В. О типологических особенностях языковой личности диалектоносителя. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доповідей міжнародної конференції / за ред. П.Ю. Гриценка ; Ін-т укр. мови НАН України. Київ : КММ, 2014. С. 189–193.
6. Иванцова Е.В. Феномен диалектной языковой личности : монография. Томск : Изд-во Томского ун-та, 2002. 312 с.
7. Лютикова В.Д. Языковая личность: идиолект и диалект : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2000. 42 с.
8. Прокофьева Е.В. Диалектная языковая личность на Алтае : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Барнаул, 2012. 21 с.
9. Санченко Є.М. Елітарна мовна особистість: від діалектних витоків до літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2009. 21 с.

Анотація

**В. ДВОРЯНКІН, С. КОЛОМІЄЦЬ. ДО ПИТАННЯ ПРО МЕНТАЛЬНО-ЦІННІСНУ СТРУКТУРУ
В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОГО ДІАЛЕКТНОСІЯ**

У статті схарактеризовано специфіку ментально-ціннісної структури в мовній картині світу конкретної мовної особистості, що формувалася на базі двох культур – циганської та української. Низку компонентів (Я – ДІМ – СІМ: Я – БОГ) ментально-ціннісної структури в мовній картині світу обраного діалектоносія простудійовано на матеріалі зв'язних текстів, що зафіксовані впродовж 2017–2018 років у східностеповій говірці села Покровське Мангуського району Донецької області й становлять важливий складник віртуальної фонотеки мовлення українськомовної циганки Таган Лілії Миколаївни, яка є вихідцем із Середньої Наддніпряни.

Ключові слова: українські східностепові говірки, діалектний текст, мовна картина світу, діалектна мовна особистість, ментально-ціннісна структура.

Summary

**V. DVORIANKIN, S. KOLOMIETS. TO THE PROBLEM OF THE MENTAL-VALUE STRUCTURE
IN THE LINGUAL PICTURE OF THE WORLD OF A MODERN DIALECTAL SPEAKER**

The article focuses on the special relevance of the linguopersonologic direction in the field of language learning. It is no coincidence that a particular dialectal linguistic personality and its idiolect, which is undoubtedly best reflected in the dialectal text, causes a considerable interest among scholars. It was emphasized that the study of the given problem makes it possible to highlight not only the specifics of the speech of the dialectal speaker at different levels (phonetic, morphological, syntactic, lexical), but also to learn the linguistic picture of the world of the dialectal linguistic personality.

Characterized by the peculiarities of the mental-value structure in the language picture of the world of a particular linguistic personality, which was formed on the basis of two cultures – Gypsy and Ukrainian. A number of components (I – HOUSE – FAMILY – GOD) of the mental-value structure in the linguistic picture of the world of the selected dialectal bearer has been used in the material of the coherent texts recorded during 2017–2018 in the Eastern Steppe dialects of Pokrovsky village, Manhush district, Donetsk region and constitutes an important component of the virtual speech of Ukrainian-speaking gypsy Tahan Liliia Mykolaivna, a native of Middle Dnieper.

The further study of the informant mentioned, has broad prospects, in particular, a comparative analysis of dialectal texts written from L. Tahan and other speakers of the above-mentioned settlement is necessary in the context of the semantic filling of concepts that serve as segments of the mental-value structure that most fully reflects the process of cognitive activity, outlines the value orientations, reflects the spiritual culture of the studied dialectal personality. This gives reason to assert the necessity for a comprehensive characterization of the linguistic personality of the middle age, which involves further recording of the spontaneous speech of the informant in different situations of communication, a description of the various levels of realization of the dialect speaker personality, which accumulate the traits of two cultures (a detailed study of verbal-semantic, linguocognitive and pragmatic levels).

Key words: Ukrainian Eastern Steppe dialects, dialectal texts, linguistic picture of the world, dialectal linguistic personality, mental-value structure.

викладач кафедри
германо-романської філології
та перекладу
Східноукраїнського національного
університету
імені Володимира Даля

НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДАНЬ-МІРАКЛІВ У «РУНІ ОРОШЕННЮ» ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА

Постановка проблеми. Книга «Чуда Пресвятої й Преблагословенної Диви Марії» була видана в Новгороді-Сіверському в 1677 році. Усі наступні видання (1683, 1689, 1691, 1696, 1697, 1702) були надруковані в Чернігові під назвою «Руно орошенное». Це була перша книга Димитрія Туптала, що дійшла до нас. У ній він намагається описати відомі на той час чудеса від ікони Божої Матері, що перебувала в Іллінській обителі міста Чернігова. Книга «Руно орошенное» Димитрія Туптала цікавила науковців як елемент біографії відомого агіографа, об'єктом же літературознавчого аналізу вона ще не була. Отже, вивчення художніх особливостей цього тексту раннього періоду творчості святителя Димитрія цілком на часі.

Зокрема, використання наративного підходу до тлумачення оповідань-міраклів зі збірки «Руно орошенное» є важливим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження ранньої творчості Димитрія Туптала можна виділити студії К. Борисенко (явище синкретизму) [2], І. Савченко (загальна характеристика твору) [13], О. Матушек (вивчення специфіки барокової символіки на прикладі «Руна орошеного») [11], М. Федотової (констатація як біобібліографічного факту та загальна характеристика) [14].

Вивченню наративу присвячували свої праці Р. Барт [1], К. Бреммон [3], Ю. Лотман [8; 9], В. Пропп [12], В. Шмід [15]. Творчість давньоукраїнських авторів, зокрема Димитрія Туптала, в цьому ключі досліджена мало. Теорію наративу щодо барокових текстів у своїх дослідженнях використовують архієпископ Ігор Ісиченко [7] та О. Матушек [10].

Постановка мети. Метою статті є дослідження наративних особливостей оповідань про чуда, що надруковані в «Руні».

Виклад основного матеріалу. Збірка є прикладом українського літературного бароко. За архієпископом Ігорем Ісиченком, «барокові письменники діють у річниці закладеної до механізмів літературної творчості програми і конструюють текст на основі поєднання різних семантичних площин і знакових систем, що відповідало втіленим в обряді моделям спілкування віруючого з Богом» [7, с. 27].

За текстовим наповненням цю книгу можна віднести і до збірок оповідань, і до збірок проповідей. Очевидно, автор, будучи проповідником чернігівської єпархії, виголошував казання перед Чернігово-Іллінською іконою, записував їх, а потім видав. Таким чином, ми маємо змогу розглядати «Руно» як поєднання двох типів текстів – наративного та оративного. Для оративного тексту характерні роздуми, інтерпретація, тлумачення. Для наративного – сюжет. Збірка складається з 24 частин, кожна з яких містить як оповідання-міраклі, так і бесіду, повчання.

Основною комунікативною функцією оповідань-міраклів стає інформативна: подається трихотомічний опис подій (як, коли, де вони відбулися).

У всіх оповіданнях-міракліях наратор є гетеродієгетичним в інтродієгетичній ситуації (за моделлю В. Шміда – вторинний надієгетичний наратор). Такий наратор репрезентує історію, в якій його немає в будь-якій формі, граматично ж це виявляється як виклад від 3-ї особи [15]. Роль реципієнта відіграє читач книги. У нашому випадку оповідання-міраклі були наочним прикладом поведінки віруючої людини і в такий спосіб наближали аудиторію до головного змісту проповіді. Ці твори в основному були розраховані на просту аудиторію.

За В. Шмідом, розтягнення і стискання характерні для історії та події співвідносно. Щодо оповідань Димитрія Туптала ми можемо констатувати, що відбувається відносне стискання сюжету, оскільки дії описано дуже лаконічно, наближено до констатації фактів. Немає характеристик персонажів, описів місцевості, аналіз подій представлений моральним висновком на зразок: «*Съ бл҃гвѣдѣніе Б҃гродичнѡ цѣлїти недѣлїи млітвѡми ажє к Б҃гѡу своємѡу й Б҃гѡу нашѡмѡу ѡ нас творит*» [5, арк. 73].

Сюжет не насичений подіями, але має причинно-наслідкову структуру. Як правило, існує одна центральна подія та подія-наслідок. Центральними подіями є чуда, які розділяють негативний і позитивний боки життя персонажів. Оповіді про них досить прості.

Проводячи свій відбір, автор наче прокладає кризь наративний матеріал смислової лінії, керується критерієм його релевантності, тобто значущості для тієї конкретної історії, яку він збирається розповісти [15, с. 162]. За цією теорією, історик повинен прокласти «ідеальну лінію через багато атомів визначеного відрізка світових подій, щоб отримати історіографічні одиниці» [15, с. 163]. Ці висновки філософа можна перенести і на фікціональну літературу, до якої ми зараховуємо й окремі частини твору Димитрія Туптала.

Серед подій, описаних у «Руні орошенному», можна виділити допомогу Богоматері людині, тобто чудо. Чуда, пов'язані з іконою, ми можемо поділити на дві групи: 1) колективні (що сталися з групою людей, або ці

люди стали свідками названого чуда («Чуда 1, 2»); 2) індивідуальні (коли чудо відбувається з конкретною особою) (чуда 3–24).

У всіх «Чудах» події зображено послідовно, їх переставлень немає.

Кожна підчастина «Чудо» має схожу послідовність викладу:

проблема → прохання → допомога → позитивне вирішення проблеми.

Тут, за В. Шмідом, ми можемо спостерігати зміну, що є центральною подією, яка часто моделюється виключно опозицією початкової та кінцевої ситуацій. Шлях до сумління людей триває різний за довжиною проміжок часу. Дії відбуваються одноманітно.

За ознакою селективності всі епізоди є еквівалентними, оскільки час оповіді співпадає за своєю «стислістю» або «розтягнутістю».

Проаналізувавши зміст усіх чуд від Чернігово-Іллінської ікони, можемо сказати, що книга має обрамлення: перше чудо ніби відкриває їхній цикл (плаче ікона), а останнє – логічно завершує його (воскресіння мертвого). Перше показує велич божественної сили. Останнє – дає доказ вічного життя, є аргументом для центральної догми християнства – воскресіння мертвих.

За змістом перше чудо від ікони перекликається з назвою «Руно орошенное», оскільки як роса з'являється на руні Гедеона, так і Богоматір плаче сльозами (тобто мироточить) задля нашого спасіння. Як на руні Гедеона роса з'являється невідомо звідки, так і на іконі це відбувається саме так. Тому назва твору має подвійний сенс, що є ознакою символічності, характерної для барокової літератури.

За В. Шмідом, подія – це фікціональний матеріал, що служить для нарративної обробки [15]. За Ю. Лотманом, подією є переміщення персонажа через кордон семантичного поля [9, с. 282]. У нашому випадку ним стають перешкоди у вигляді неприємностей та хвороб. Долаючи їх, герої змінюють ситуацію.

Серед критеріїв подієвості В. Шмід виділяє:

1. Релевантність зміни. Тобто суб'єкт (персонаж) отримує дійсно важливі для нього результати й зазнає змін. Наприклад, Віра з Мозирського повіту («Чудо 3») позбавляється німоти та хвороби руки [5, арк. 11]. Отримавши бажане, вона славословить Богоматір. Михайло («Чудо 9»), позбавившись біснування, досить довгий час служив у Іллінському монастирі [5, арк. 44]. Це дає змогу припустити докорінні зміни в їхньому подальшому житті.

Треба додати, що події однієї культури можуть не бути подіями в іншій. Наприклад, для віруючої людини XVII століття мироточіння ікони – дійсно надприродне явище, Боже благословення. Для адресатів Димитрія Туптала плач Богоматері стає доказом чудотворності ікони та її благодатності.

2. Непередбачуваність. Кожен суб'єкт зазнає Божої благодаті несподівано для себе (та, можна сказати, для автора також). На початку не можна бути впевненим до кінця, чи подолають вони свої проблеми. П'ятирічний Федір із «Чуда 18» страждав від тяжкої лихоманки та «различнии врачевания ничтоже успеша немощь болие оумножившиися оуморити его хотяше» [5, арк. 74]. Агаф'я зі Сосниці, що хворіла дванадцять тижнів («Чудо 20»), і люди з її оточення «ненадеяшая живу мя зрети» [5, арк. 84]. Але, всупереч земній логіці, герої видужують.

3. Консекутивність. Після здійснення події кожен герой переживає перемену поглядів і часто змінює спосіб свого життя. Наприклад, Дем'ян із «Чуда 10» після позбавлення від біснування залишається служити в монастирі деякий час [5, арк. 50].

4. Незворотність. Властива персонажам з оповідань-міраклів із «Руна орошенного». Чудо допомагає героям досягнути такого морального й фізичного стану, що виключає повернення до того, що було раніше [15, с. 18]. Яскраво це видно на прикладі з історіями зцілення та позбавлення біснуватості.

5. Неповторюваність. Усі герої переживають єдину зміну. Це може відбутися як у разі одужання, так і у разі порятунку («Чудо 2»). Або в «Чуді 1» стає зрозумілішим, що настав новий етап у монастирському житті – ікона показала свою незвичайність.

В. Пропп у праці «Морфологія чарівної казки» виділяє вчинки персонажів як головний носій нарративних функцій, виключаючи розглядання всіх інших їхніх характеристик (зовнішність, фізичні й моральні атрибути й т.п.) та а fortiori – будь-які вказівки на місце, час, зовнішність й обставини дії [12].

Кардинальною (ядерною) функцією в оповіданнях-міракліях виступає хвороба персонажа або його одержимість злими духами. За Р. Бартом, цей вид функцій є таким, коли співвідносний вчинок відкриває (підтримує чи залишає альтернативну можливість, що має значення для подальшого перебігу подій, а саме, коли вона створює або вирішує ситуативну невизначеність [1, с. 207].

Трохи інша картина з двома першими «Чудами». Тут кардинальними функціями є мироточіння Іллінської ікони (чудо 1) та порятунок її від татар (чудо 2). У другому чуді подібну ситуацію можна спостерігати на початку, коли нашестя татар на монастир могло відбутися, а могло й не відбутися. Іншою функцією такого типу виступає тут напад татар на конкретний Іллінський монастир. Іншою такою ж функцією ми можемо назвати порятунок від татар не лише ікони, а й іноків (бо на них могли напасти, що було досить вірогідно в цій ситуації).

Дещо вирізняється структура оповідання 11, присвяченого зціленню Кліма, слуги Василя Болдаковського. Тут додатковою відомістю є коротка розповідь про печеру святого Антонія, і вона є фактично окремим текстом. Подія, яка об'єднує ці дві оповіді, зцілення біснуватого Кліма в печері, яку колись викопав святий Антоній Печерський. Тут, якщо ми згадаємо теорію В. Проппа, дійовими особами-помічниками виступає не лише Діва Марія, а й преподобний Антоній, який колись мешкав тут. Святий разом із Богоматір'ю молилися за Кліма, і той звільнився від бісів. У цьому випадку завдяки використанню прийому «текст у тексті» з'являються додаткові персонажі-помічники. Кривдник у цьому оповіданні-міраклі спільний. Це біс, який спонукав Ізяслава вигнати Антонія та багато років мучив Кліма.

Якщо докладно розглянути це оповідання за теорією Ролана Барта, то тут можна виділити більше кардинальних функцій, ніж у оповіданнях із простішим сюжетом. Це біснуватість Кліма, прихід його до монастиря, прив'язування його в печері святого Антонія і зцілення.

Усе оповідання про святого Антонія можна розглянути як індекс, який пояснює, чому саме ця печера є особливою, і чому саме святий Антоній є покровителем цього місця.

В оповіданнях домінує загальна схема, коли центральні персонажі оповідань-міраклів зазнають якихось нещастя або мають певну проблему. Цією ознакою вони об'єднані всі. Через деякий час кожен із них приходиться до ікони. Після молитви до Богоматері (молебна, звичайної молитви) персонажі зазнають допомоги (часто не одразу). Однак є виключення, коли персонаж не доходить до монастиря, а лише складає обітницю.

Кожен головний герой (окрім першого чуда) має конкретну проблему. Він має бажання позбутися її. Мотиватором рішення звернення до Богоматері через її ікону є віра в те, що це допоможе.

Одні персонажі самі просять зцілення (майже всі), інші – за сприяння і допомогою інших віруючих: Дем'яну з Холявина допомагають інокі (чудо 10), невідомі помічники (чудо 11, 12, 16, 17), батьки (13, 14, 21, 24, 18), конкретна людина (19) [5].

Інформантами в цих оповіданнях виступають вказівки на місце мешкання персонажа, його ім'я, соціальний статус або вид діяльності. Також до них можна зарахувати дати, коли відбувалися події.

За цими вказівками стає можливим обрахування часу, протягом якого, наприклад, Марина («Чудо 7») чекала на зцілення. Таким же інформантом ми можемо називати вказівку на місце, де відбувалася дія цього оповідання, та проживання Марини та її матері (неподалік від монастиря святого пророка Іллі) [5].

Взагалі, першою дією в переважній більшості оповідань-міраклів є лихо, яке спіткало персонажа (3, 4, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 18, 21, 22, 23, 24). Воно виступає ядерною функцією. Проте з оповідання ми можемо засвідчити обов'язковість передування іншої події, про яку стає відомо з факту прибуття чи звернення особи до монастиря. В одних випадках особа звертається до Бога помислами, в інших її приводять до монастиря, або вона сама туди приходиться. Це лихо може бути або одержимістю бісами, або хворобою, або, взагалі, смертю персонажа («Чудо 24») [5].

Усі герої оповідань, з якими відбувалося чудо, є вдячними Богоматері за її допомогу. Вони виконують обітницю, яку вони покладали на себе у випадку вирішення своїх проблем (чудо 20, 22, 24). Таким чином, можна сказати, що Богоматір виступає в ролі цілительки, захисниці, помічниці, утішительки. Зовнішні зміни в житті людей настають після змін внутрішніх – лише щире каяття дає змогу активізувати цю допомогу. На відміну від «Неба нового», де іноді Богоматір виступає в ролі карательки, функція Діви Марії в «Руні орошеному» завжди суто позитивна.

Темпоральну характеристику твору визначає церковний календар. Лише окремі дати названі точно, якщо вони є відомими. В основному ідентифікатор – церковне свято, що для обізнаних людей XVII століття є нормою, а для наших сучасників заковує його значення. Усі події, що відбуваються в оповіданнях-міраклі, сучасні автору. Якщо поррахувати від першого чуда до року виходу книги, то цей період охоплює 21 рік. Час, визначений тут, стає часом молитви, церковного обряду – він автоматично перетворюється на сакральний. Те, що було раніше, відходить на другий план. Персонажі зазнають змін після певної події (в нашому випадку – після допомоги Богоматері через чудотворну ікону).

Іллінський монастир виступає тут сакральним центром. Люди приходять сюди з різних місць – у більшості своїй із Чернігівщини, але часом навіть із території сучасної Білорусі. З огляду на це ми можемо встановити, що ареал поширення культу ікони Чернігово-Іллінської Богоматері – це не лише території біля монастиря, а й досить далекі від нього.

Показово, що тут, як і в середньовічній системі мислення, дорога до монастиря стає дорогою персонажа до небес. Тобто, за Ю. Лотманом, земля як географічне поняття отримує не властиве сучасним географічним поняттям релігійно-моральне значення. У більшості випадків порівняння з гріхом замислюється як прихід до монастиря, переміщення зі світського місця до святого. У цьому ж сенсі воно уподібнювалося паломництву і смерті, яка також мислилася як просторово-географічне переміщення [8, с. 299].

Фактично Іллінський монастир має два місця знаходження – «земне», реальне (м. Чернігів) та «небесне» – як фрагмент Царства Божого в цьому світі. Димитрій Туптало дає характеристику і потойбічного світу, що знаходиться в іншому семантичному просторі.

Усі оповідання-міраклі мають цілком завершену наративну історію, однак під однією ідеєю теоретично можна інтегрувати інші подібні чуда. Тому пізніші видання твору містять більше чуд, ніж розглянуте нами видання.

Оповідання-міраклі з «Руна орошеного» набувають моралізаторсько-дидактичного характеру.

Висновки. Отже, структура оповідань-міраклів, розглянутих нами, проста, прозора. Кожне оповідання має одну центральну подію – чудо. Ця подія характеризується релевантністю зміни, непередбачуваністю, консекутивністю, незворотністю, неповторюваністю. Число персонажів, задіяних тут, обмежене. Серед них присутні головний герой, помічник або шкідник. Усі дії відбуваються в одному місці – Іллінському монастирі м. Чернігова. Простір характеризується опозицією сакрального та профанного. Церковний календар визначає темпоральну характеристику твору, основними подіями якого є чуда. Загалом, «Руно орошеное» засвідчує розвиток оригінального українського оповідання-міраклію.

Подальше вивчення теми полягатиме в розгортанні й тлумаченні ознак «Руна орошеного» як зразка української проповідницької літератури епохи Бароко.

Література:

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов. *Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму*. Москва : Прогресс, 2000. С. 196–239.
2. Борисенко К. Явище синкретизму поезії та прози в українській літературі барокової доби : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Харків, 2003. 19 с.
3. Бремон К. Структурное изучение повествовательных текстов после В. Проппа. *Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму*. Москва : Прогресс, 2000. С. 239–247.
4. Галятювський Іоаннікій. Небо нове з новими зв'язками. Могилів, 1699. 216 с.
5. Димитрій Туптало. Руно орошенне. Чернігів : Друкарня Свято-Троїцького монастиря, 1683. 107 с.
6. Женетт Ж. Структурализм и литературная критика. Москва, 1998. Т. 1 : Фигуры. С. 302–358.
7. Ісіченко І. Бароко – мистецький стиль і літературна доба. *Дивослово: українська мова і література в навчальних закладах*. 2010. № 10(643). С. 27–34.
8. Лотман Ю. Семиосфера. Санкт-Петербург, 2010. 704 с.
9. Лотман Ю. Структура художественного текста. Москва, 1970. 384 с.
10. Матушек О. Образ Богородиці в українській літературі другої половини XVII століття. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2015. Вип. 32. С. 169–180.
11. Матушек О. Символіка Богородиці у метатексті барокової літератури : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Харків, 1999. 19 с.
12. Пропп В. Морфология сказки. Ленинград : Academia, 1928. 152 с.
13. Савченко І. Історико-літературні твори Димитрія Ростовського (Туптала). *Вісник Запорізького національного університету*. 2001. № 1. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/644.pdf> (дата звернення: 04.12.2018).
14. Федотова М. Книги «Чуда Пресвятой и Преблагословенной Девы Марии» и «Руно орошенное» – сочинения святителя Димитрия, митрополита Ростовского и Ярославского. *Святитель Димитрий Ростовский. Чуда Пресвятой и Преблагословенной Девы Марии*. Чернигов, 2013. С. 9–21.
15. Шмид В. Нарратология. Москва : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.

Анотація

**Т. ІРТУГАНОВА. НАРАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДАНЬ-МІРАКЛІВ
У «РУНО ОРОШЕНОМУ» ДИМИТРІЯ ТУПТАЛА**

У статті використано нарративний підхід до тлумачення оповідань-міраклів зі збірки «Руно орошенне».

Встановлено, що основною комунікативною функцією оповідань-міраклів стає інформативна: подається трихотомічний опис подій (як, коли, де вони відбулися).

Показано, що сюжет твору не насичений подіями, але має причинно-наслідкову структуру. Автором вказано, що, як правило, існує одна центральна подія та подія-наслідок, а Іллінський монастир виступає сакральним центром.

Час, визначений тут, стає часом молитви, церкви – він автоматично перетворюється на сакральний. Попередні події відходять на другий план. Персонажі зазнають зміни після певної події (в нашому випадку допомоги Богоматері через чудотворну ікону). Таким чином, автором статті в оповіданнях-міракліях з «Руно орошеного» розкривається зміст трихотомії «час – місце – подія».

Автор статті доходить висновку, що інформантами в цих оповіданнях виступають вказівки на місце проживання персонажа, його ім'я, соціальний статус або вид діяльності. Функція персонажа виявляється в тексті або через факт хвороби, або через факт воскресіння. Усі оповідання-міраклі мають цілком завершену нарративну історію, однак під однією ідеєю теоретично можна інтегрувати інші подібні чуда.

У статті стверджується, що поява «Руно орошеного» Димитрія Туптала засвідчує розвиток оригінального українського оповідання-міраклію.

Ключові слова: нарратив, герой, інформанти, час, простір.

Summary

**T. IRTUGANOVA. THE NARRATIVE FEATURES OF MIRACULOUS STORIES IN *DEWY FLEECE*
(«RUNO OROSHENNOJE») BY DYMYTRIY TUPTALO**

The narrative approach to the interpretation of short stories-miracles from the collection of miracles *Dewy Fleece* («Runo oroshennoje») is used in the article.

It is established that the main communicative function of narrative-miracles is informative: a trichotomous description of events is presented (how, when and where they had happened).

It is shown that the plot of the work is not rich in events, but has a causal structure. The author states that, as a rule, there is one central event and an event-consequence, the Ilyinsky monastery acting as a sacral center. People come here from different places – most of them from Chernihiv region, but sometimes even from the territory of modern Belarus. Considering all this, it is established that the area of propagation of the cult icon of the Chernihiv-Illinskaya Mother of God spread not only in the territory close to the epicenter, but also quite distant from it.

The time defined here is the time of prayer, the church – it automatically turns into a sacred one. Previous events move to the background. Characters undergo changes after a certain event (in our case, the help of the Mother of God through a miraculous icon).

Thus, the author of the article in the narrative-miracles from the *Dewy Fleece* («Runo oroshennoje») reveals the content of trichotomy «time – place – event».

As to the role of characters, the author of the article concludes that the informants in these stories are indications of the place of residence of the character, his name, social status or type of activity. Also, they can include the dates when events took place. The character's function is manifested in the text either through the fact of disease, or the fact of resurrection.

All narrative-miracles have a complete narrative history, but under one idea it is theoretically possible to integrate other similar miracles.

The article emphasizes the development of the original Ukrainian narrative-miracle, which is evidenced by the appearance of *Dewy Fleece* («Runo oroshennoje») by Dimitry Tuptalo.

Key words: narrative, hero, informant, time, space.

ДЕНОТАТИВНА І КОНОТАТИВНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК ЗНАКІВ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Зооморфізм номінативної системи будь-якої мови є однією з її характерних рис [7; 11; 12; 18]. Важливість тваринного світу для людини, тісний їх зв'язок і, зокрема, той факт, що людина здавна проводила аналогії між собою і тваринами [13, 74], знайшли своє послідовне відображення в мові. За спостереженнями Н.М. Кирилової, «апелятивна лексика тваринного світу входить до антропоцентричних полів. При цьому її семантичний діапазон розширюється від екстенсіоналу, що дорівнює майже термінологічному значенню, до інтенсіоналу» [11, с. 240]. Сфера останнього включає всі додаткові співзначення, які виникають унаслідок ізотопії як фігуративної (поверхневої), так і тематичної (глибинної), включаючи алофронічну. Термін алофронічний (у перекладі з грецької означає «мати на увазі інше») застосовується в дослідженнях парадоксальних висловлень. У рамках номінативних одиниць-фантазій також створюється специфічна ізотопія, яка, на відміну від комбінаторних словосполучень (а саме вони – емпіричні), є алофронічною.

Комбінаторні або емпіричні номінативні одиниці становлять результат номінації фрагментів об'єктивної дійсності, відбитих у свідомості етносу в процесі її пізнання. На відміну від уяви, що також бере участь у пізнавальному процесі, в емпіричних знаках номінації наявне своєрідне відображення, але не дзеркальне, а змішане інтерпретацією. Специфіка утворення номінативних алофронічних знаків вторинної номінації полягає в тому, що «комбінаторика тут служить способом переключення семантичного регістра переосмислюваного найменування за рахунок іншого найменування, що є базовим для конкретної комунікативної ситуації» [16, с. 135]. Це викликає значний науковий інтерес і становить актуальність нашого дослідження.

На сьогодні у сучасному українському мовознавстві поза увагою залишається виявлення ознак денотативної і конотативної специфіки фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом як знаків вторинної номінації.

Мета нашого дослідження – проаналізувати ознаки денотативної і конотативної специфіки фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом як знаків вторинної номінації.

У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) встановити основні складники принципів вторинної номінації та їх особливості в межах фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом; 2) розглянути асоціативне поле зоонімного компонента-інтенсифікатора у складі фразеологічних одиниць як трансляторів національної культури; 3) семантизувати основні ознаки фразеологізмів із зоонімним конотативним компонентом до певних денотатів і виділити фразеосемантичні поля денотатів з їхніми мікрополями.

Для більш коректної інтерпретації номінативних алофронічних знаків вторинної номінації доцільно оперувати поняттям принципу номінації, поняттям, яке узагальнює типи ознак мотивації й одночасно поєднує їх з установками номінатора, оскільки дозволяє оцінити загальний напрям номінативної діяльності, тому варто розглянути всі складники принципів номінації. Ці принципи можуть виділятися на різних підставах: 1) за відображенням в номінації компонентів номінативної ситуації [6, с. 273]; 2) за типом номінативних властивостей об'єкта (якісні, релятивні, функціональні, ситуативні [4, с. 352–366]); 3) за особливостями введення в узус (природна і штучна номінація); 4) за когнітивними установками (тут можливі різноманітні варіанти, наприклад, «буттєвий»/«міфологічний» та ін. [5, с. 15]).

Проілюструємо протиставлення «буттєвого» («емпіричного») і «міфологічного» принципів номінації. Якщо порівняти номінативні портрети таких апелятивних зоонімів, як *миша* і *жаба*, то виявляються показові розбіжності. *Миша* як апелятивний зоонім виявляється переважно «буттєвою»: перевага «емпіричного» принципу номінації виявляється в залученні таких мотиваційних ознак, як «сірий колір» (*мишачий*), «маленький розмір» (*мишка* «про людину невеличкого росту»), «наявність довгого тонкого хвоста» (*мишачий хвостик* «про тонкий пучок рідкого волосся»), «тихий тонкий писк» (*як миша з-під копиці* «про тонкий голос»), «ненажерливість», (*обжерливий як миша* «те, що ушкоджено мишами, пацюками»), «плідність» (*розвелося як мишею* «про велику кількість чогось»). Міфологічні ж ознаки в портреті миші нечисленні, наприклад, «здатність проникати всередину людського організму, стимулюючи хвороби» (*мишками* називаються різного роду пухлини і т.п. (як правило, у тварин), що, за народними повір'ями, ініціюються мишею, що проникла в організм).

Тим часом номінативний портрет апелятивного зооніма *жаба* скоріше є міфологічним (хоча «емпірична» мотивація в ньому теж наявна), порівн., ознаки «здатність залазити в тіло (рот) людини», «здатність ініціювати дощ, грозу», «здатність ініціювати різні хвороби – бородавки».

Можливо, такі розбіжності в співвідношенні принципів номінації пояснюються властивостями об'єкта номінації: *жаба* більше, аніж *миша* віддалена від людини, живе в дикій природі та має більш незвичайні, унікальні властивості – наприклад, «холоднокрівність» [5, с. 16].

Особливий фрагмент переосмислених найменувань, або вторинної номінації, в сучасній лінгвістичній науці займає фразотворення [2; 3; 10]. Утворення фразеологізмів відбувається в одній з основних сфер мовної дійсності, кожна з яких характеризується власною мовною технікою – «членуванням на елементи і комбінацією елементів»

[16, с. 135]. Непряма номінація здійснюється в складній взаємодії першого і другого етапів цієї техніки. У зв'язку з цим особливий інтерес становить вивчення номінативного процесу утворення складних знаків вторинної номінації, що сприяє пізнанню регулярних механізмів лінгвістичної техніки утворення даних мовних одиниць.

Розглянемо особливості таких процесів на матеріалі зоонімних фразеологізмів, що достатньо глибоко відображають специфіку вторинної номінації.

На думку фразеологів [1; 9; 14; 15; 18], виявлення регулярних механізмів утворення складних знаків вторинної номінації передбачає визначення закономірностей їхньої семантичної умотивованості, що, зрештою, сприяє встановленню універсальї семантичної умотивованості конкретних розрядів фразеологічних одиниць. Вирішення цього завдання видається ефективним на матеріалі зоосемічних фразеологізмів, в яких семний склад центральних конститuentів програмує розвиток кількох серій номінацій. У процесі фразеологічної номінації категоризуються предмети, властивості, якості. Особливість фразеологічної номінації полягає в тому, що семантична структура фразеологічної одиниці часто містить позначувану оцінку, яка залежить від ситуацій, дій, характеристик, покладених в основу переосмислення мовних одиниць. При цьому важливу проблему становить аналіз того, які денотати й референти стають об'єктом фразеологічної номінації і які конотації набувають уже переосмислені одиниці.

У сучасній лінгвістичній науці утвердилася думка про те, що референтність будь-якого мовного знака може бути описана лише як відношення відображення мовленнєво-мисленнєвого феномена до предметного світу, а не як особлива віднесеність знака й об'єкта. З огляду на це, під референцією фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом слід розуміти віднесення лише конкретної ознаки до предметів і явищ позамовної реальності, зафіксованої як у сигніфікаті безпосередньо самого зоонімного компонента, так і фразеологічної одиниці в цілому.

Для семантичної умотивованості фразеологічної одиниці характерним є визначення структурно-семантичних моделей або інваріантів семантичної умотивованості, які є базою для широкої варіативності цієї семантичної умотивованості. Семантична вмотивованість стійких словесних комплексів – наявність внутрішньої форми, що становить образну вмотивованість, той образ (реальний або нереальний), що лежить в основі найменування фразеологічного звороту, – зумовлена глибокими логіко-мисленнєвими процесами.

Роль внутрішньої форми фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом семантики виконують назви домашніх тварин, диких звірів, земноводних, комах та ін. Вибір найменування тварини для створення образу, на думку Н.М. Кирилової, визначається, як правило, своєрідністю тваринного світу, що населяє конкретну територію, рівнем доместикації тієї або іншої тварини, її поширенням і господарською цінністю. Денотативні ознаки найменувань цих тварин абстрагуються й утворюють узагальнені поняття в процесі семантичного переосмислення. Ці узагальнені поняття використовуються на позначення нових денотатів позамовної дійсності (предметів, явищ, подій, дій, властивостей, якостей тощо) [11, с. 240–241].

Семантичний процес спрямований у даному випадку на утворення абстрактного поняття через конкретний образ, що узагальнюється, абстрагується, перетворюючись на нове поняття. Фразеологізми цього антропоцентричного поля відбивають ознаку, характерну для конкретної тварини, комахи або представника орнітофауни, а тому вони легко усвідомлюються й осмислюються носіями конкретного мовного соціуму.

Інваріантом семантичної умотивованості фразеологізмів із зоонімним компонентом є логіко-семіотична ситуація, пов'язана з необхідністю вибору позначення якихось характеристик людини через найменування тварини, і вторинний номінативний процес у цьому разі здійснюється від конкретного значення цих найменувань до абстрактного: наприклад, укр. *як побитий собака, сліпа кішка, кури не клюють* тощо [15, с. 12]. Ці приклади і чимало інших, образи яких узяті з тваринного світу, тобто внутрішня форма яких закладена в реальних фактах дійсності, співвіднесених із перемінними словосполученнями, в сучасній українській мові дуже продуктивні, що свідчить про велику роль тварин у житті українського народу, і досвід сусідства людини з твариною знайшов своє відображення в мовних знаках, що збагачують українську мову образними засобами вираження.

Крім того, зоонімний компонент-інтенсифікатор може мати кілька ознак, одна з яких реалізується в одному фразеологізмі, інша – в другому. Такий компонент із декількома ознаками є своєрідним асоціативним полем, що являє собою «сукупність асоціативних уявлень» [8], пов'язаних з певною твариною, птахом. Так, до асоціативного поля «собака» входять ознаки *«сердитий, злий, добрий, ледачий, покірний, голодний, старий»*. Якщо проаналізувати те, що складено народними повір'ями, то розібратися в звичках і характері собаки важко. Це говорить також про індивідуальність образного мислення кожного конкретного народу, про його самобутність, хоча світ, на думку М.Ф. Алефіренка, даний людині в її безпосередньому досвіді, лишаючись скрізь однаковим, досягається все ж по-різному в різних мовах, навіть у тих, якими говорять близькосторідні народи з погляду їхньої культури [1].

Ці спостереження переконують у тому, що фразеологічний склад мови відіграє особливу роль у трансляції культурно-національної самосвідомості народу та його ідентифікації. Але тільки під час співвіднесення образного змісту, виявленого в «буквальному» прочитанні фразеологізмів, з категоріями, концептами, міфологемами, стереотипами й еталонами національної культури та його інтерпретації в цьому просторі матеріальної, соціальної чи духовної культури відкривається і культурно значимий смисл самого образу. З огляду на це М.Ф. Алефіренко відзначає, що «на тлі співвіднесеності з такими установками, які стали надбанням менталітету кожного народу, й інтерпретації образного змісту в смислому (ми б сказали – енергетичному) вимірі цих установок національної культури, фразеологізми самі набувають значення культурних стереотипів. Важко точно сказати, як саме вони виникають, але те, що фразеологізми відображаються в мовленнєвій поведінці носіїв мови – факт беззаперечний» [1, с. 124].

Відомо, що слова різних мов, навіть ті, що вживаються на позначення більш-менш тотожних понять, часто бувають різними за своїми вторинними асоціаціями. Тут можна говорити і про різний ступінь мовної абстракції,

властивої фразеологізмам, під якою ми розуміємо ступінь віддалення їх загальної семантики від первинного образу, що веде до ускладнення змістової структури. Зокрема, за спостереженнями І.О. Голубовської, «в українській та російській мовах зоонім *курка* вживається на позначення людини, що має жалюгідний вигляд: укр. *мокра курка*. В англійській мові вторинне осмислення *hen* пішло іншим асоціативним шляхом: куркою в жартівливій, необразливій формі йменують жінку чи дружину: *a hen party* – «вечірка тільки для жінок, дівич-вечір». І далі І.О. Голубовська відзначає, що «ідея несміливості в англійській мові значною мірою співвіднесена з образом курчати: *chicken-hearted, chicken-livered* – «несміливий, боягузливий», *to chicken out, to turn chicken* – «перелякаться», «*I am a chicken*» (букв. «Я – курчатко»), образно – «Я боюсь». Для зооніма *курка* (англ. *hen*) в метафоризованих фразеологічних одиницях характерні іронічно-жартівливі конотації: укр. *сліпа курка, як курка лапою, кублиться як курка на яйцях, писати як курка лапою*; рос. *курам на смех*; англ. *like a hen on hot griddle* (букв. «як курка на гарячій сковорідці»), образно – «знервована, схвильована людина», *mad as a wet hen* – «бути дуже сердитим», *scarce as hen's teeth* (букв. «рідкий, як курячі зуби») у значенні «те, що трапляється дуже рідко» [7, с. 135]

Мовна абстракція, як правило, виражається в семантичному перетворенні, що є основою фразеологізації [10]. Цей мисленневий процес, за допомогою якого у свідомості носіїв мови формується те чи інше значення, відповідає певному поняттю. А тому денотативна образність дуже часто не збігається у різних етносів, що пояснюється індивідуальністю національного образного мислення, яке становить складний асоціативно-психологічний процес, пор., в українській мові *шкідливий як кішка, злий як собака* і т. ін.

У процесі функціонування мовні знаки з компонентами-найменуваннями тварин набувають відмінних семантичних значень у різних мовах і культурах. Образи й символи, співвіднесені з тим або іншим словом у конкретній мові, не завжди рівнозначні символіці еквівалентного йому слова в іншій мові. В українській мові наявна конотація некультурності, невихованості, невігластва, якої немає в англійській: укр. *величаться як свиня в дощ*. Разом із тим в українській мові відсутня конотація жадібності, характерна для англійської мови: «*He is a greedy pig*» – «Він жадібний, як свиня» [7, 133].

Соціальне закріплення конотації за конкретним словом означає, з одного боку, ставлення мовного колективу до ознак предмета, позначуваного цим словом, а з іншого – відбиває ціннісну орієнтацію цього колективу. Поряд зі спільністю характерних рис, якими різні народи наділяють тварин, спостерігаються і розбіжності в конотативних значеннях слів, що пояснюється насамперед культурно-етнографічними особливостями, властивими народам різних країн. Одних і тих самих тварин різні народи наділяють різними якостями. Наприклад, за спостереженнями В.М. Телії, «зоонім *змія*, що позначає, здавалося б, загальнолюдські поняття, викликає різні асоціації в представників різних народів. Для японки, наприклад, найкращим компліментом є слова про те, що вона – «красуня-змія», оскільки рухи змії – граціозні. В європейському ж ареалі досить назвати людину змією, аби вона сприймалася як хитра звабниця (що сягає біблійної символіки) чи як людина зла, підступна» [17, с. 39].

Особливий теоретичний і практичний інтерес становить питання віднесення тієї або іншої ознаки, зафіксованої в сигніфікаті фразеологізму до предметів і явищ (денотатів) позамовної реальності. Осмислення даного питання припускає виділення семантичних сфер денотатів, що характеризуються безліччю різноманітних ознак. Це дає змогу семантизувати основні ознаки, що вказують на віднесення фразеологізму із зоонімним конотативним компонентом до певних денотатів, і виділити 4 фразеосемантичних поля (далі – ФСП) денотатів з їхніми мікрополями:

1. Фразеосемантичне поле якісної характеристики (пейоративної / меліоративної оцінки) включає ядерні аксіологічно марковані фразеологізми із зоонімним конотативним компонентом семантики, внутрішня форма яких співвідноситься з певними морально-етичними абстрактними категоріями Добро і Зло. Наприклад, каузативна семантика породження зла простежується в українському прислів'ї *Не чіпай лиха, коли воно спить, не позивай вовка з лісу*. Образ вовка має тут пейоративну оцінку.

2. Фразеосемантичне поле психічного і фізичного стану людини. Образи, які лежать в основі цих фразеологізмів, імплікують ідею дій-стимуляторів задоволення або радості людини, приємних або неприємних емоційних переживань, відчуттів тощо. Наприклад, в українському прислів'ї *Лити крокодилячі сльози* конотація відображає реалізацію негативних емоцій – плачу, а в переосмисленому значенні – удавання, обману.

3. Фразеосемантичне поле процесуальності об'єднує фразеологізми, в тому числі й прислів'я, на зразок *Як котка вдома нема, миші по столу бігають*, в якому образно-мотиваційна структура пов'язана з певним суб'єктом процесуальної дії – «бігу мишей», а в переосмисленому значенні – волі в поведінці, коли немає нагляду.

4. Фразеосемантичне поле міжособистісних стосунків людини. Так, наприклад, доброзичливість, дружність та близькість стосунків між суб'єктами можна продемонструвати в образах прислів'їв із зоонімними конотативними компонентами на зразок: *Ворона вороні ока не видове, Собака собаки не рве*.

Ці фразеосемантичні поля пов'язані з уявленнями про концептуальний простір зоосеміотичної системи української мови, в яких установлюється конфігурація ядерних і периферійних мовних одиниць та виділяються зони перетинання одного поля з іншим завдяки різним конотаціям зоонімного компонента у складі фразеологічних знаків.

Отже, семантичний, соціально зумовлений статус зоонімного компонента характеризується семантичною злистістю з іншими компонентами фразеологічного знака, що характеризується семантичною двоплановою денотативною співвіднесеністю образних одиниць, яка дає змогу простежити й досягнути механізм виникнення мовного образу. Семантика фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом включає як денотативний, так і конотативний аспекти, зокрема, переосмислене найменування різних предметів, явищ у житті людини, її моральні якості. Конотація тут виступає як оцінність образності.

У подальших наукових розвідках досліджуватимуться аксіологічні особливості фразеологізмів із зоонімним компонентом.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф., Золотых Л.Г. Проблемы фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия языковых единиц). Астрахань : Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2000. 220 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. Москва : Academia, 2002. 394 с.
3. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 175 с.
4. Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. Екатеринбург : Изд-во Екатеринбургского гос. ун-та, 2000. 374 с.
5. Березович Е.Л. К этнолингвистической интерпретации семантических полей. *Вопросы языкознания*. 2004. № 6. С. 3–24.
6. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. Москва : Просвещение, 1977. 264 с.
7. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.
8. Добровольский Д.О., Караулов Ю.Н. Ассоциативный фразеологический словарь русского языка. Москва : Помовский и партнеры, 1994. 116 с.
9. Жуков А.В. Русская фразеология. Москва : Высшая школа, 1986. 310 с.
10. Івченко А.О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. Харків : Фоліо, 1999. 304 с.
11. Кирилова Н.Н. Фразеология романских языков. Этнолингвистический аспект : монография. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. Ч. 1 : Природа и космос. 319 с.
12. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с.
13. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1980. 207 с.
14. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки. Київ : Наукова думка, 1984. 203 с.
15. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
16. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слов в языке. Москва : Наука, 1981. 269 с.
17. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 143 с.
18. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.

Анотація

О. КРИЖКО. ДЕНОТАТИВНА І КОНОТАТИВНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ ЯК ЗНАКІВ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

У статті досліджено основні складники принципів вторинної номінації та особливості їх семантичної реалізації в межах фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом як трансляторів національної культури; проаналізовано фразеосемантичні поля, що пов'язані з уявленнями про концептуальний простір зоосеміотичної системи української мови, в яких установлюється конфігурація ядерних і периферійних мовних одиниць та виділяються зони перетинання одного поля з іншим завдяки різним конотаціям зоонімного компонента-інтенсифікатора у складі фразеологічних знаків.

Ключові слова: вторинна номінація, фразеологічна одиниця, зоонімний компонент, фразеосемантичне поле, денотат, конотація.

Summary

O. KRYZHKO. DENOTATIVE AND CONNOTATIVE SPECIFICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYM COMPONENTS AS A SIGN OF SECONDARY NOMINATION

This article explores the major elements of secondary nomination principles and their peculiarities of semantic realization within the framework of phraseological units with a zoonym component as translators of national culture. The author analyzed the phrase-semantic fields associated with representations about the conceptual space of the zoo-semiotic system of the Ukrainian language, in which the configuration of the nuclear and peripheral linguistic units is established, and the zones of crossing of one field with the other due to different connotations of the zoonym component-intensifier in the phraseological signs.

In particular, the article focuses on the fact that the identification of regular mechanisms for the formation of complex signs of secondary nomination involves determining the patterns of their semantic motivation, which ultimately contributes to the establishment of universal semantic motivations of specific digits of phraseological units. The solution of this problem is effective on the basis of the zoosemic phraseology, in which the seminary composition of the central constituents is programmed the development of several series of nominations. In the process of phraseological nomination objects, properties, qualities are categorized. The peculiarity of the phraseological nomination lies in the fact that the semantic structure of the phraseological unit often contains an appreciable estimate, which depends on the situations, actions, characteristics, laid the basis for rethinking the linguistic units. At the same time, an important problem is the analysis of what denotations and referents become subject to the phraseological nomination and which connotations are already rethought units.

For the semantic reasoning of the phraseological unit is a characteristic definition of structural-semantic models or invariants of semantic reasoning which are the basis for the wide variability of this semantic reasoning. The semantic process in this case is directed to the formation of an abstract concept through a concrete image that is generalized, abstracted, turning into a new concept.

Key words: secondary nomination, phraseological unit, zoonym component, phraseo-semantic field, denotate, connotation.

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ» ТА ОДНОЙМЕННОГО ФІЛЬМУ Р. СИНЬКА

Постановка проблеми. Творчість Івана Багряного продовжує становити науковий інтерес для дослідників, адже в ній правдиво відображені факти радянської дійсності, потужна авторська гуманістична концепція поєднані та переплетені в гармонійний, естетично вартісний синтез. Якщо факти дійсності із життя радянських політв'язнів легко піддаються оцінці на сучасному етапі, то радянські ідеологічні установки не завжди просто вичленувати, тому вони імпліцитно продовжують існувати в нашій свідомості. Це свідчить про необхідність дослідження ідеології, зокрема радянської та антирадянської, які обидві представлені в романі «Сад Гетсиманський» Івана Багряного. Сучасні підходи, зокрема, включення роману в дискурс та перекодування його ідеологічного складника за допомогою знаків, дозволяють по-новому подивитись на твір та дослідити ще не вивчені аспекти.

Аналіз досліджень та публікацій. Результатом активного дослідження творчості Івана Багряного протягом останніх трьох десятиліть стала велика кількість наукових праць. Варто відзначити роботи В. Мартинця, В. Дмитренка, О. Головій, О. Шапошнікової, М. Сподарця, М. Балаклицького, І. Романової. У своїх роботах дослідники розглядали співвідношення публіцистичного та художнього в романі, працювали над стилістичними та жанровими ознаками, висвітлювали питання філософського екзистенціального підґрунтя роману, студіювали особливості звертання Івана Багряного до релігійної теми, функції біблійного пласту в текстах. У своїх працях літературознавці опосередковано торкаються питання ідеології роману «Сад Гетсиманський», проте на сьогодні немає праці, яка би представила аналіз тексту Івана Багряного на предмет ідеології в єдності з фільмом Р. Синька.

Метою статті є дослідити ідеологічний дискурс роману «Сад Гетсиманський» Івана Багряного та фільму Р. Синька.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «ідеологія» ми розуміємо, з одного боку, офіційну ідеологію комуністичної партії, а з іншого – авторську ідеологію як вияв у художньому творі особистої оцінки висловлюваного. У романах Івана Багряного «Сад Гетсиманський» ідеологія представлена в обох виявах, які перебувають в опозиції один до одного. Ідеологічна позиція автора чітко визначена й проявляється на всіх рівнях художнього тексту. В її основі лежить певна система цінностей, на яку орієнтується автор. Радянська ідеологія становить розчинене в довколишньому середовищі тло для розгортання подій, відіграє характеротвірну функцію у формуванні типових персонажів радянської системи, але своєї головної ролі як ідеології – впливати на персонажів – позбавлена. Література як вид мистецтва не обмежена рамками простору та часу (як театр) та рамками кадру (як фільм) і найбільше за інші види наближена до внутрішнього мовлення, а отже, має велику здатність вбирати (на етапі написання твору) та відповідно виражати (на етапі прочитання) свій ідеологічний план.

Іван Багрянний у своїх творах презентував переосмислене, естетично оброблене бачення радянського терору 30-х років на підставі власних вражень про арешти та перебування в тюрмі. Романи «Тигролови» (1944) та «Сад Гетсиманський» (1950), що об'єднані авторською ідеологією, у 1993 р. стають кінематографічною діалогією українського режисера Р. Синька зі зворотнім порядком розташування частин. Фільм «Сад Гетсиманський» став відповіддю на потребу молодого незалежної України реконструювати свою історію, сформувати ідеологічний національний вектор, відмежуватись від радянської ідеології. Наявність двох послідовних висловлювань (літературні твори та кінофільми) дає підстави говорити про дискурс як висловлювання на одну тему з урахуванням екстралінгвальних чинників, за концепцією Т. ван Дейка [4, с. 122]. Під екстралінгвальними чинниками можемо розуміти комплекс додаткових характеристик висловлювання: історичний контекст, індивідуальні інтенції та світогляд автора – усе, що несе інформацію про те, хто, звідки і в якому контексті говорить.

Відмінності в повідомленнях зумовлені не тільки соціокультурними чинниками та індивідуальним підходом кожного з учасників дискурсу, а й різницею між кіно та літературою як між видами мистецтва. Для вирішення цієї проблеми ми звертаємося до семіотики, значний вклад в яку зробив Ю. Лотман. Для того щоб перекодувати інформацію з одного виду мистецтва в інший, необхідно включити її в знакову систему, що дозволить вичленувати сутність, незважаючи на матеріальний вияв елемента. Ю. Лотман зазначає: «Знаки замінюють сутності, явища, речі й дозволяють людям обмінюватися інформацією» [7, с. 3]. У літературному творі представлений світ, який у процесі читання реконструюється у свідомості читача в зорових, слухових, тактильних образах. Він є відкритим для інтерпретації, оскільки у кожного читача буде своя суб'єктивна репрезентація образів, що залежить від індивідуальних характеристик та життєвого досвіду. Фільм натомість є матеріальним вираженням одного з прочитань літературного твору, репрезентацією того, що виникло в уяві у режисера з урахуванням тих технічних процесів, що зробили або не зробили можливим його втілення. У романі та фільмі, що є висловлюваннями на одну тему, спільними знаками можуть виступати сюжет, мотив, персонаж, символ тощо. І нашим завданням у разі порівняння обох творів є дослідити, коли знак змінює тільки свою форму, підлаштовуючись під закони кінематографу, і коли відмінності сягають глибинного значеннєвого рівня і є результатом втручання індивідуальності режисера.

У процесі зіставлення роману Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та однойменного фільму Р. Синька були виявлені знакові відмінності на сюжетному рівні, на образотворчому, в композиційних елементах тощо. Найбільше від суттєвих змін потерпає композиційна структура тексту, оскільки режисер мусив помістити найяскравіші в ідеологічному плані епізоди в обмеженій часовими рамками відеоряд, при цьому не втративши фабульної цілості й, по можливості, естетичної вартості. Ми простежимо динаміку трансформації ідеологічного дискурсу на прикладі декількох епізодів.

Уже з початку фільму помітні розбіжності з літературним твором. В експозиції роману дія починається зі сцени в хаті Чумаків, де Чумачиха після похорону чоловіка чекає на своїх синів, особливо меншого, Андрія, від кого отримала телеграму. Чотири брати додому прибувають майже одночасно, і закінчується ця сцена словами: «Ну, от тепер ми всі, мамо!» [1, с. 7]. У фільмі епізодично початкова сцена розгортається в такій послідовності: несення труни, похорон, поминки. Під час цих подій з'являються старші сини. Це надає подіям реалістичності, хоча експозиція втрачає від цього ознаки фольклорності й казки, про які писали Л. Луців [8, с. 469], М. Сподарець [10, с. 228]. Кожен етап цього епізоду супроводжує підкреслена таємна присутність двох наглядців. Цей факт є знаковим, адже він одразу виводить фільм на ідеологічний план, приблизно окреслюючи коло майбутніх проблем.

Ідеологічно важливим є доданий Р. Синьком епізод, який передує сцені зустрічі родини з Андрієм. Цей епізод переносить глядача до простору, де ведеться ідеологічно витримана розмова між партійними членами Шаповаловим, Гілем та начальником райвідділу НКВС Михайличенком про необхідність боротьби з ворогами народу. Саме Гіль підкреслює потребу «наступальних дій» і звертає увагу Михайличенка на родину Чумаків, особливо на молодшого Андрія. Якщо в Івана Багряного причина арешту та таємна особа-зрадник є предметом виснажливих розмірковувань, здогадок головного персонажа, то Р. Синько одразу відкриває перед глядачами інтригу: арешт умотивований не скільки діяльністю Андрія, скільки необхідністю НКВС виконувати план по боротьбі з ворогами народу. Знаками, що підтверджують це, є абсурдні звинувачення в державній зраді заарештованих, яка полягає в тому, що телятко пастуха повалило радіостовп та на засіданні партії відбулося «падіння вождя» (портрету) через погано прибитий цвях.

Для підкреслення ідеологічного змісту режисер був змушений змістити фокус зображення з Андрія на арештантів камери як на групу людей, котрі представляють інтереси поневолених народів. Якщо в романі оповідач і, відповідно, читач, читається зі свідомістю Андрія, є свідком усіх його внутрішніх психологічних процесів, то наратор у фільмі є відстороненим уявним супутником головного персонажа, котрий час від часу робить декілька кроків назад, щоб охопити поглядом ширшу картину, і лише зрідка виділяє Андрія серед інших.

Режисер нівелює детективний елемент роману, він майже не бере у фокус переживання Андрія з приводу потенційної зради братів або коханої, оскільки його ціллю є показ жакливого механізму репресій та розгортання ідеології, а не відображення психології окремої особистості. Варто відзначити, що образ Андрія як надлюдини, для якої принципи важливіше, ніж можливість уникнути тортур, працює й у фільмі, але Андрій Івана Багряного страждає переважно від приниження, а Андрія Р. Синька – від фізичних мук. У романі «незламність» головного персонажа вмотивована яскравою ідеологічною позицією. Л. Череватенко стверджує, що бачить у головному герої «Саду Гетсиманського» самого І. Багряного, і, як і сам І. Багрянний, Андрій Чумак не зраджує собі, не здається. Йому допомагає «не лише відчуття політичної правоти, а й соціальна порядність» [12, с. 69], тобто вміння бачити в кожному, навіть у слідчому, перш за все людину. Це відчуття честі його роду і народу [12, с. 69]. У фільмі Андрій принципово не відрізняється, але таких засобів характеротворення, як діалоги та сюжет, недостатньо для того, щоб розкрити його характер повністю.

Предметно-образна характеристика топосу, в якому перебувають персонажі, а також опис порядків тюрми у фільмі постають із коротких реплік, проте і без них у глядача формується певне враження: наповнення кадрів легко візуалізує те, що описує Іван Багрянний: і тісні камери-одиначки, в яких мають розміститися до тридцяти чоловік, і моторошні коридори, по яких арештанти два рази на день поспішають на «оправку».

В'язні – люди з високим рівнем культури, справжні інтелігенти, абсолютно не гармонують із тією абсурдною дійсністю, в яку вони занурені. І. Романова зазначає: «Абсурдність сприйняття навколишнього середовища поглиблюється в той момент, коли багрянівські герої починають відчувати себе зайвими на рідній землі» [9, с. 122]. Неможливість існувати в «дисгармонійному» [9, с. 120] середовищі вимагає від людини напруження всіх внутрішніх сил, щоб або змінити ситуацію, що у випадку Андрія Чумака неможливо, або відшукати інші способи виходу з неї. Наприклад, герої Івана Багряного знаходять втіху в спілкуванні, в культурних вечорах, зрештою, в літературі, що дозволяє їм ментально долати стіни в'язниці й підноситися до універсального. На «літературній годині» Приходько з феноменальною точністю переказує «Мадам Боварі» Г. Флобера, і в цьому спільному епізоді Іван Багрянний та Р. Синько розставляють різні акценти. У романі Андрій Чумак майже не слухає сам твір, він спостерігає за слухачами, вражається їхній жадібності до духовного, адже «це ж розважалися високорозвинені, інтелектуально багатющі, хоч і голопузі, люди» [1, с. 95]. У фільмі натомість Приходько переказує епізод із Флобера, а саме про Емму Боварі та про невідповідність між її дитячими мріями про шлюб, коли вона, паленіючи, спостерігала за гравюрами в монастирі, на яких юнаки пригортали гарненьких дівчат, і дійсним шлюбом із Шарлем, який не приніс їй щастя. Жаль за розбитими мріями про щастя є знаковим у цьому уривку із Флобера, адже саме він актуалізується у свідомості слухачів і змушує їх сумувати за своїм втраченим щастям. Коли Приходько оповідає про чуттєву ніжність Шарля до Емми, в кадрі крупним планом з'являється зосереджене обличчя Андрія: очевидно, в цей момент він згадує про кохану Катрю. Це єдиний кадр у цьому епізоді, на якому Андрій знятий зблизька, а в решті випадків він розчинений у масовій сцені. Ідеологічно знаковим є те, що уривок Флобера супроводжують

звуки пострілів з вулиці (звуки розстрілів): режисер підкреслює, як в умовах існування поруч із низьким, жахливим, антигуманним людиною тягнеться до прекрасного. Крім літератури, знаком прекрасного стають листочки з осіннього дерева, які несподівано влітають у вікно і які «пахнуть волею».

Екзистенціальна проблема абсурдності дійсності може бути вирішена більш радикальним способом, зокрема божевіллям. Божевілля постає зворотною стороною медалі боротьби з абсурдом, якщо ця боротьба приречена на провал, адже якщо людина втрачає орієнтири у світі, розчиняється в хаосі, вона втрачає і себе. У романі мотив божевілля звучить яскраво: божеволіє Гепнер, божеволіє Катря – і для Андрія, і, відповідно, читачів тільки останнього божевілля достатньо, оскільки воно максимально значуще та ідеологічно наповнене: «Розстріл було замінено <...> двадцятилітньою каторгою. Лиш не замінили нічим Катрино божевілля» [1, с. 538]. Врешті імпліцитна загроза збожеволіти висить над кожним з арештантів: «Над людьми нависла безвідчитна, непереборима нудьга. Та нудьга, та туга накопичувалася, як пара в герметично замкненім казані, загрожуючи той казан розірвати» [1, с. 470]. У фільмі з багрянівських мотивів проростає фінальний, ідеологічно наповнений епізод, в якому божеволіють абсолютно всі арештанти. Їхні абсурдні дії підлягають логіці тієї абсурдної дійсності, в якій вони перебувають. Щоправда, божевілля постає тимчасовим розладом нервової системи як відповіддю на заміну розстрілів каторгою, і вже в наступному епізоді арештанти йдуть до ешелону цілком адекватні.

Неоднозначною є природа біблійних мотивів у фільмі та романі. М. Сподарець вважає, що введення в роман біблійної образності зумовлене ідеологічною позицією автора для пропаганди своїх ідей, оскільки моралізаторство має підкріплюватись чимось значним, наприклад, Євангелієм [10, с. 227]. Іван Багрянний використовує доволі широке коло релігійних мотивів, образів, проте, за переконанням М. Сподарця, наявність у поетиці І. Багряного християнських мотивів та символів не свідчить про стовідсотково релігійну концепцію твору [10, с. 227]. Нарешті, Іван Багрянний з метою показати підступність радянської системи дві максимально віддалені одна від одної ролі – священика та зрадника – суміщає в одній постаті. Біблія у фільмі відіграє важливу роль ціннісної основи, яка протилежна тому, що представляє комуністична система. Вона є джерелом для цитування, проте на цьому її функція вичерпується. Цитати з Біблії звучать як опора для гуманістичної антирадянської ідеології, але символіка зради, гетсиманського саду, мучеництва практично не звучать у фільмі.

Розв'язка роману не співпадає з розв'язкою у фільмі: на відміну від роману, в якому молоде покоління Чумаків, пройшовши через пекло, врешті зустрічається наприкінці, у фільмі ж розстріл каторгою замінено тільки Андрію Чумаку. Вбивство рідних Андрія у фільмі, з одного боку, підсилює ідеологічну гучність, акцентуючи на низькій вартості людського життя для радянського режиму, поглиблюючи особисту драму Андрія, а з іншого боку, звільняє сюжет від персонажів, які вже виконали свою функцію. Крім того, Іван Багрянний, провівши своїх персонажів через «фабрику-кухню», не тільки показав їхню внутрішню силу протистояти системі, а також імпліцитно визначив їхню подальшу долю, яку читач може побудувати самостійно, спираючись на авторські підказки, адже, ймовірно, для таких персонажів каторга – лише чергова перешкода на шляху до перемоги над Злом. Не виключено, що в цьому епізоді маємо підсвідому авторську алюзію до написаного раніше твору «Тигролови», в якому головний персонаж тікає з ешелону, і беручи до уваги характер Андрія Чумака, така подія могла би бути закономірним продовженням «Саду Гетсиманського», що, до речі, помітив і використав режисер Р. Синько в наступному фільмі.

Висновки. Отже, проаналізувавши роман Івана Багряного та фільм Р. Синька, можемо зробити висновок, що ідеологічне наповнення обох творів прагне сформуувати у читача та глядача оцінку радянської системи через показ радянської тюрми та існування політ'язнів у ній. Антирадянська ідеологія в романі та фільмі прагне до ототожнення, проте не є тотожною через дію екстралінгвальних чинників, серед яких – особливості світобачення автора висловлювання, різниця між літературою та фільмом як між видами мистецтва та різне соціокультурне оточення.

Література:

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський. Харків : Фоліо, 2013. 572 с.
2. Балаклицький М. «Нова релігійність» Івана Багряного : монографія. Київ, 2005. 167 с.
3. Ваховська Н. Ідеологія у творі. Ідеологія твору: точки перетину і трансформації. URL: <http://www.prostory.net.ua/gu/articles/135-2008-10-28-15-47-23> (дата звернення: 10.11.2018).
4. Дейк Т.А. ван. Анализ новостей как дискурса / пер. с англ. О. Гулыги. *Язык. Познание. Коммуникация*. Москва : Прогресс, 1989. С. 294–300.
5. Лазоновський Л. Відгук на «Сад Гетсиманський» Іван Багрянний: *нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогоди, нотатки, факти* / літ. ред. Н. Шугай. Київ : Смолоскип, 2013. Кн. 1. С. 472.
6. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Таллин : Ээсти Раамат, 1973. 92 с.
7. Лотман Ю. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство-СПб, 2010. 704 с.
8. Луців Л. Новий твір Івана Багряного. *Іван Багрянний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогоди, нотатки, факти* / літ. ред. Н. Шугай. Київ : Смолоскип, 2013. Кн. 1. С. 468–472.
9. Романова І. Мотив «закінутості» особистості в дисгармонійне середовище (на матеріалі романів І. Багряного «Людина біжить над прірвою» та «Сад Гетсиманський»). *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Літературознавство»*. 2013. Вип. 3(2). С. 120–127.
10. Сподарець М. Поетика потойбіччя (міфологічні моделі в романі І. Багряного). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 1999. Вип. 50. № 448. С. 226–230.

11. Степанівський С. «Сад Гетсиманський» у світлі сучасних ідеологічних суперечностей. *Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти* / літ. ред. Н. Шугай. Київ : Смолоскип, 2013. Кн. 1. С. 482–486.
12. Череватенко Л. Ходи тільки по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ. *Дніпро*. 1990. № 12. С. 61–76.
13. Шапошникова О. Романи І. Багряного: між публіцистичністю і художністю. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2013. Вип. 67. № 1048. С. 238–243.

Анотація

X. МАКАРАДЗЕ. ІДЕОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС РОМАНУ ІВАНА БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ» ТА ОДНОЙМЕННОГО ФІЛЬМУ Р. СИНЬКА

У статті здійснено спробу проаналізувати ідеологічний дискурс роману «Сад Гетсиманський» Івана Багряного та фільму Р. Синька. Під ідеологією ми розуміємо, по-перше, радянську офіційну ідеологію, а по-друге, власну авторську концепцію, відображену в романі. Для досягнення зазначеної мети було використано дискурсний аналіз, за яким два твори можна розглядати як висловлювання на одну тему з урахуванням екстралінгвальних чинників, серед яких – індивідуальний світогляд авторів висловлювання, різниця між літературою та кіно як між видами мистецтва та різні соціокультурні чинники. Для перекодування одного виду мистецтва в інший використовуємо семіотичний аналіз Ю. Лотмана, який дозволяє з кожного твору вичленити значущі елементи. У процесі зіставлення роману Івана Багряного «Сад Гетсиманський» та однойменного фільму Р. Синька були виявлені знакові відмінності на сюжетному рівні, на образотворчому, в композиційних елементах тощо.

Ключові слова: Іван Багряний, Р. Синько, фільм, дискурс.

Summary

K. MAKARADZE. IDEOLOGICAL DISCOURSE OF THE IVAN BAGRANYI'S NOVEL “THE GARDEN OF GETHSEMANE” AND THE FILM OF R. SINKO

The attempts of the ideological discourse analysis of the novel “The Garden of Gethsemane” by Ivan Bagranyi and the film by R. Synko was made. The notion of ideology is understood firstly as the Soviet official ideology, and secondly, as the author's own concept embodied in the novel. In the novel “The Garden of Gethsemane” these two ideologies interact and contradict each other. The author's anti-Soviet ideology is dominant in the novel. For analysis of the ideologies used in the film and in the novel the discursive analysis was employed. According to this method two works can be considered as statements on the same subject, taking into consideration extralinguistic factors. Extralinguistic factors are understood as the individual mindset of the authors' statements, differences between literature and cinema as between types of art and various socio-cultural factors. Socio-cultural factors are important factors because the novel was written and published at the time of the Soviet Union, and the film – after Ukraine independence acknowledgement. For re-encoding one type of art into another the semiotic analysis of Y. Lotman was used. His theory of communication as a sign system was put in requisition. The artwork is also a message, an information exchange, and therefore it has its own system of signs. This approach allows to distinguish, compare and analyze the meaningful elements in the novel and the film. In the process of comparing Ivan Bagranyi's novel “The Garden of Gethsemane” and the film of R. Sinko, significant differences were found on the plot level, composition of elements and so on. The film director emphasizes the ideological content, not taking into account the psychological state of the characters. He also omits the detective line and a lot of symbols. Analyzing the novel and the film the conclusion was made that the ideological content of both works tends to form the special attitude to the Soviet system through showing the internal world of the Soviet prison and the existence of political prisoners in it. The anti-Soviet ideology in the novel and the film tends to be identical, but fails due to the action of extralinguistic factors.

Key words: Ivan Bagranyi, R. Sinko, film, discourse.

2. Література зарубіжних країн

2. Literature of foreign countries

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТОНІМІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

Постановка проблеми. Виразальний потенціал власних назв художніх творів визначається приналежністю їх до окремого виду літератури та до того чи іншого літературного жанру. Особливою образністю характеризуються й поетоніми жанру фентезі. Ця проблема викликає жвавий інтерес у дослідників та активно вивчається в германському мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу було приділено творчості класиків англійської мови фентезі, таких як Дж. Роулінг [13; 2], Дж. Толкієн [9], Р. Дал [5; 7], Ф. Пулман [11], що пояснюється їхньою майстерністю слова та наявністю у творах яскравої палітри онімних утворень, в яких їм вдалося відобразити жанрові особливості цього пласту літератури. Актуальним та не до кінця розкритим є питання інтерпретації інформації, закладеної у власних назвах жанру фентезі. Створення автором ірреального світу з численними вигаданими, неіснуючими істотами передбачає його звернення до оригінальних іменувань та новоутворень, що дають можливість належним чином сприйняти та декодувати відомості про новий етнос та його культуру, носіями яких вони виступають.

Об'єктом аналізу було обрано особливості структури та формального представлення власних назв у літературі жанру фентезі, а також способи та моделі їхнього творення.

Постановка мети. Метою статті є представлення виразальних можливостей та основних рис поетонімії жанру фентезі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити специфіку літературного жанру фентезі та його персонажів; 2) проаналізувати ключові ознаки творення власних назв та їхньої структури в даному жанрі; 3) інтерпретувати роль поетонімів на сторінках обраного літературного жанру.

Матеріалом розвідки було обрано власні назви літературного жанру фентезі.

Виклад основного матеріалу. Сутність фентезі як окремого літературного жанру розкривається в тому, що все аномальне, незвичне та фантастичне в ньому породжене надприродними явищами і є свідомо ірраціональним. Саме тут згущуються елементи різноманітних літературних традицій, змішуються реальність та вимисел і глибоко приховується філософський зміст. Характерним для фентезі є створення світів із гармонією між людиною і природою, великою кількістю розумних істот та використанням персонажами чарівництва [8, с. 134]. Уявний фентезі-світ є інформаційним продуктом національної міфологічної картини світу, що є пристосованим до уявних географічних, історичних та соціокультурних параметрів нереального світу [4].

Слушним у цьому контексті є бачення такого світу відомим американським письменником спорідненого жанру наукової фантастики Д.Л. Фліна, згідно з яким ключовими в ньому стають відважні персонажі. Вони завжди мандрують, воюють із магічними істотами, знаходять скарби, змінюють світ мужністю та відданістю. Ці персонажі – легендарні постаті, наділені винятковою силою та унікальними здібностями, що з легкістю піддаються поклику пригод, стикаються з труднощами та небезпекою, аби вийти за межі буденності [12].

Керуючись такими твердженнями, можна говорити про розмаїття поетонастичних класів міфопоетонімів, топоетонімів та авторських новоутворень. Винятково частотним є вживання в цьому жанрі неологізмів та особливо okazionalizmів, що виступають яскравим проявом індивідуального авторського стилю і мовлення та сприяють ідентифікації особливих рис мовного простору твору [3, с. 32]. Належне сприйняття таких фентезійних новоутворень часом потребує додаткових соціокультурних відомостей та коментарів.

Окрім цього, характерною рисою поетонімії жанру фентезі є своєрідна номінаційна градація. Герої реального світу наділені незначущими іменами, тоді як персонажі уявного, магічного світу отримують значущі іменування (оказіоналізми, алюзивні імена, неологізми). Варіативність назв зумовлена стилістичною вагомістю їхнього персонажа: поодинокі випадки вживання імені характерні для епізодичних об'єктів і персонажів, отримання ж денотатом чисельних іменувань свідчить про бажання автора зосередити увагу читача на певних образах, персонажах. До того ж це говорить про глибше їх розкриття та про їхню важливість на структурно-ідейному рівні твору.

Поетонімний ідіолект авторів жанру фентезі доволі розмаїтий, дуже часто імена запозичуються з інших мов, видозмінюються, комбінуються, більше того, стають вагомими компонентами окремих фентезійних мов. Головними методами утворення власних назв на сторінках творів фентезі є:

1. **Алфавітний метод**, що реалізується шляхом використання лише частини певного алфавіту. Мова потворних та вороже налаштованих тролей могла б характеризуватись широким використанням звуків [g], [k] та [r]. Прикладом може слугувати ранкове привітання “*Horpa Arpok*” людей Pookus з Kalkachoo, для мови яких, відповідно, характерними будуть звуки [h], [r], [p], [k].

2. **Запозичення з інших мов** полягає у використанні правил та слів з існуючих мов, з реверсивним порядком букв у словах або ж цілковитою зміною форми і тільки наближеним фонетичним звучанням. Так, люди-кішки можуть вітатися фразою “*Nobour gat!*”, що звуконаслідує котяче муркотіння та вміщує французьке “*Bonjour*” зі змішаним порядком літер і випадінням *j*; та реверсивне написання “*Tag*” як частина форми німецького привітання “*Guten Tag*”.

3. **Метод абракадабру** (англ. *Gobbledygook*) полягає у створенні незрозумілої мови, для трактування якої з'являються тлумачні словники [10].

Аналізуючи методи творення власне поетонімів такого жанру, слід виокремити передусім запозичення імен різних онімичних груп з уже існуючих мов у повній або демінутивній формах, наприклад: *Peter, Thomas, Andrew, Lucy*; скорочення (найчастіше, апокопи): *Susan>Su, Edward>Ed* та онімізацію апелювативів: *Bear, Prince, Rat* і т.д. Однак імена, утворені на такій основі, не є надто промовистими, ступінь продуктивності цих методів назво-ворення є доволі низьким, як і обсяг запозичень серед новоутворень англійської мови. Ситуація докорінно змінюється під час розгляду способів творення вигаданих імен, прикладів онімного новаторства, де драстичними методами стають граматична та семантична пропріалізація. Поширеними видами граматичної пропріалізації є складання основ (*Hornswogglers – horn + woggle*), афіксація (*Gruncher*) та доволі часто зустрічається форма імен-словосполучень (*The Forest of Sin*) [6, с. 311]. Серед видів семантичної пропріалізації творів жанру фентезі досить поширеними є:

1) *проста пропріалізація*, суть якої полягає у створенні однокомпонентних власних назв із лексем без онімної основи (*the Clan*);

2) *метонімічна пропріалізація* – перенесення іменування з одного об'єкта на інший на основі асоціації та взаємозв'язку (*Snakerocks*).

3) *метафорична* – отримання імені на основі рис схожості або ж контрастності з денотатом (*Scourge*);

Введення у твір новаторських поетонімних одиниць такого типу свідчить про їхній експресивний потенціал і виступає унікальним елементом поетонімного почерку письменника-фентезиста. Ці мовні одиниці збагачують ідейно-смысловий рівень твору, реалізують авторський художній задум та здійснюють належний, в авторському баченні, вплив на читача.

Згідно з І.В. Александрук, необхідно чітко розмежовувати власне неологізми та оказіональні утворення, трактуючи фентезійний твір. Основними ознаками неологізмів дослідниця вважає їхнє забезпечення номінації для новоствореного поняття та розташування на периферії лексичної системи мови, що дає їм можливість швидко проникати до словникового складу мови. Що стосується оказіоналізмів, то вони не виступають самостійними засобами номінації, є невідтворюваними, контекстуально зумовленими та мають непрозору семантику. У межах здійснюваного дослідження дотримуємось розмежування цих двох мовних явищ за їхніми ключовими ознаками та на основі особливостей їхнього творення, запропонованих у праці І.В. Александрук [1, с. 4–5]. Оказіоналізмами вважаємо: 1) вигадані авторські новоутворення, які цілком або частково належать до вигаданих мов; 2) незрозумілі лексичні інновації, що супроводжуються детальним поясненням автора. До неологізмів відносимо: 1) власні назви, запозичені з різних мов; 2) іменування, утворені шляхом словоскладання та лексичної деривації за моделями, продуктивними в англійській мові.

Висновки. Як бачимо, питання ролі власних назв у жанрі фентезі є актуальним. Виразальні можливості цих поетонімів викликають жвавий інтерес у дослідників, оскільки промовисті та яскраві поетонімні одиниці цього літературного пласту характеризуються незвичністю форм, оригінальним змістовим наповненням та виступають своєрідним засобом декодування твору.

Література:

1. Александрук І.В. Когнітивні та мовні механізми утворення неологізмів та оказіоналізмів у творах жанру фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів). *Науковий вісник Рівненського інституту ВНЗ ВМУРЛ «Україна»*. Рівне, 2010. № 1. URL: http://www.univerua.rv.ua/VNS1/Aleksandruk_I.V.pdf (дата звернення: 03.12.2018).
2. Белей Л.Л. Ономастикон «Гаррі Поттера» Джоан Ролінг – шляхи передачі. *Логос ономастики* : науковий журнал. Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2008. № 2. С. 81–84.
3. Денисова І.В. Оказіональне слово як одна зі стилістичних особливостей жанру фентезі. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2013. Т. 216. Вип. 204. С. 31–35.
4. Колесник Н.С. Кроскультурний аспект вивчення власних назв (на матеріалі пісенного фольклору слов'ян). *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. Львів, 2012. Вип. 56. Ч. 1. С. 298–305.
5. Петренко О.Д. Засоби ономастичної характеристики твору для дітей Р. Дала «Ezio Trot». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк, 2007. № 4. С. 336–338.
6. Петренко О.Д. Онімний простір казки Роалда Дала «The Minpins». *Studia Slavakistica*. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2009. Вип. 9 : Ономастика. Антропоніміка. С. 310–314.
7. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2006. 17 с.
8. Пріткікіна А.О. Сутність понять «фантастика» та «фентезі» як сучасних літературних жанрів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»*. Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. № 14(201). Ч. 2. С. 132–138.
9. Baker W. Naming Practices in J.R.R. Tolkien's Invented Languages. *Journal of Literary Onomastics*. 2014. Vol. 3. Issue 1. URL: <http://digitalcommons.brockport.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=jlo> (дата звернення: 03.12.2018).

10. Blanár V. Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics. *Namenkundliche Informationen*. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 2009. № 95/96. S. 89–157.
11. Cuthew L.M. Fantasy, Morality and Ideology : A Comparative Study of C.S. Lewis’ “The Chronicles of Narnia” and Philip Pullman’s “His Dark Materials”. URL: <http://www.etheses.bham.ac.uk/1447/1/Cuthew06MPhil.pdf> (дата звернення: 03.12.2018).
12. Flynn J.L. A Historical Overview of Heroes in Contemporary Works of Fantasy Literature. Part I. URL: <http://archiver.rootsweb.ancestry.com/th/read/IRELAND/2001-01/0980631526> (дата звернення: 03.12.2018).
13. Václavíková E. Translation of Proper Nouns and Neologisms in Harry Potter. URL: https://is.muni.cz/th/109069/ff_b/thesis.pdf (дата звернення: 03.12.2018).

Анотація

Ю. ГЛЮДЗИК. ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТОНИМІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

У статті висвітлюються особливості власних назв у літературних творах жанру фентезі. Визначено специфіку літературного жанру фентезі та його персонажів, проаналізовано ключові ознаки творення власних назв та їхньої структури в даному жанрі та інтерпретовано роль поетонімів на сторінках обраного літературного жанру. З’ясовано, що виражальні можливості поетонімів жанру фентезі викликають жвавий інтерес у дослідників, оскільки промовисті та яскраві поетонімні одиниці цього літературного пласту характеризуються незвичністю форм, оригінальним змістовим наповненням та виступають своєрідним засобом декодування твору.

Ключові слова: поетонім, власна назва, фентезі, ідіолект, okazionalizm, неологізм, пропріалізація.

Summary

Y. HLIUDZYK. THE PECULIARITIES OF POETONYMS IN THE FANTASY GENRE

The article deals with the peculiarities of the proper names in the literary works of the fantasy genre. The key features of poetonym word building and their structure have been analyzed and the role of poetonyms in the chosen literary genre has been determined.

The expressive potential of proper names in literary works is determined by their belonging to a particular type of literature and to some literary genre. Poetonyms of fantasy genre in literature are characterized by a special imagery. This problem is of considerable interest to researchers and is actively studied in Germanic linguistics. Considerable attention has been paid to the works of English-language classical fantasy, such as to the works of J.K. Rowling, J. Tolkien, R. Dahl, F. Pulman. Their skillful wording and a bright palette of onymic formations present in their works helped them to succeed in reflecting the genre features of this literary stratum. The topicality of the work lies in the fact that the question of the information interpretation contained in the proper names of the fantasy genre has not been fully elucidated. The author’s unreal world with numerous fictional, non-existent creatures presupposes his usage of original names and neologisms. They give the reader an opportunity to properly perceive and decode information about a new ethnic group and its culture, which they themselves represent.

The object of the analysis is the structural features and formal representation of the proper names in the literary genre of fantasy, as well as the ways and patterns of their word building. The purpose of the article is to present the expressive potential and the main features of poetonyms in the genre of fantasy. Achievement of the given purpose involves the following tasks: 1) to determine the peculiarities of fantasy and its characters; 2) to analyze the key features of word building and structure of poetonyms in the genre chosen; 3) to interpret the role of poetonyms in the fantasy genre. The proper names in the literary genre of fantasy have been chosen as a material of the research.

The expressive capacity of poetonyms in the genre of fantasy are of keen interest for researchers. These lingual units are characterized by unusual forms, original content, and may act as a unique means of work decoding.

Key words: poetonym, proper name, fantasy, idiolect, occasionalism, neologism, proprialization.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри зарубіжної
літератури
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова*

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРИ АНГЛІЙСЬКОГО НЕОРОМАНТИЗМУ: ПЕРЕХІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві останнім часом спостерігається посилення уваги до феномена «перехідності», що зумовлений передусім перехідним станом, в якому знаходиться сучасна світова і вітчизняна література і культура загалом. Отже, літературні процеси сучасності можуть бути осмисленими з позицій і логіки перехідності. Нині теорія «рубіжної свідомості» виявляється особливо актуальною – це стосується як її соціально-філософського, так і художньо-естетичного складника [10–12; 14]. На початку XXI століття людство опинилося в ситуації, коли відбувається процес докорінної трансформації культури. Сучасний суперечливий стан культури і потреба в осмисленні даного часу зумовлює наукову актуальність проблеми «перехідності» як в макродинаміці культури [4] загалом, так і в літературознавстві зокрема. Наукова значущість, цінність таких розвідок зумовлена також можливістю їх урахування в контексті сучасних підходів до інтерпретації літературних форм відображення світу.

Аналіз досліджень та публікацій. Мистецтво на зламі XIX – XX століть визначається багатьма сучасними літературознавцями як «літературна епоха «перехідного типу» (В.І. Силантьєва, О.А. Кривцун, Н. Лейдерман) [5; 6; 10]. Літературна доля англійських письменників Р. Кіплінга, Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона характеризується їхньою позицією між класиками-реалістами і новаторами-модерністами. Синтез старого з новим став відмітною ознакою зазначених художників слова.

Постановка мети. Метою статті є вивчення особливостей сучасного літературно-критичного сприйняття художньої концепції англійських неоромантиків як явища літератури переходу. Об'єктом дослідження є розвиток літературної думки в напрямку вивчення творчості англійських неоромантиків на зламі XIX – XX століть. Предмет дослідження – концепція «перехідності» в контексті зміни парадигм наукового мислення.

Виклад основного матеріалу. Довгий час вивчення перехідних станів у літературно-історичному процесі відбувалося відповідно до особливостей дослідницької програми класичного знання, яка характеризується установкою на пошук єдиної вірної відповіді у вирішенні наукових завдань. Системний підхід, застосований у літературознавчих студіях, актуалізував тематику складного, багаторівневого розвитку культури, зміни культурно-історичних типів, «культурних парадигм», виявлення «цивілізаційних зрушень», «культурних розломів» [4] і вивів на поверхню феномен існування специфічних ситуацій переходу від однієї культурної цілісності до іншої [6]. Це призвело до накопичення великого обсягу розрізненої наукової інформації по перехідній проблематиці. Така ситуація в літературознавстві відзначається складними, своєрідними, суперечливими характеристиками і може розглядатися як особливий перехідний стан культури (за М.С. Каганом, перехідний тип культури). У цьому відношенні період на рубежі XIX – XX століть є епохою значних змін у культурно-філософській сфері, що було передумовою розвитку та формування художньо-естетичних смаків покоління вітчизняних і світових письменників.

Література межі XIX і XX століть має яскраві особливості, що відрізняють її від художніх картин світу попередніх епох. За словами Ю. Борева, якщо інші літературні епохи визначалися концепцією-парадигмою світу й особистості, то «в цьому відношенні розвиток літератури в другій половині XIX ст. і в XX ст. принципово відрізняється від художнього процесу всіх колишніх епох: відсутній єдиний художній напрямок, що представляє епоху; різні напрямки літератури пропонують різні концепції особистості і світу – виникає своєрідний художньо-концептуальний системний плюралізм» [1, с. 8]. Ю. Боров вважає, що головною такою особливістю є відсутність єдиної і цілісної картини світу, наявність їх безлічі.

У зв'язку з цим для виокремлення спільних рис у низці художніх концепцій необхідним є пошук ракурсів, нових точок відліку вивчення літератури XX століття, що є актуальним теоретичним завданням, особливо у світлі вироблення цілісної концепції перехідного художнього мислення.

Отже, на сьогоднішній день можна говорити про наявність численних спроб учених створити цілісну картину літератури перехідного періоду XIX – XX століття. Про однозначно позитивний підсумок говорити поки рано, але визначено ряд істотних закономірностей розвитку художнього слова в даний період, запропоновано кілька систем координат, в яких видно і типологічні зв'язки літератури перехідного періоду з іншими епохами, і її суттєві відмінності, а також яскраво проявилися особливості наукової рефлексії даного явища. Визначилися актуальні напрямки вивчення літератури перехідного періоду і сформувався основи для інтеграції результатів досліджень в єдину узагальнюючу модель.

У контексті нашого дослідження визначаємо перехідну епоху як фрагмент культурно-історичного процесу, в рамках якого існуючий культурний простір набув якісно інших ознак, проте ще не має визначальних рис нового системного рівня, при цьому багато рис переходу попередньої епохи заявляють про себе в новій.

Ще кілька десятиліть тому лише деякі вчені визнавали перехідні стани нормальними і необхідними фазами розвитку культури. Поступово, під впливом теорії інформації, теорії систем і синергетики науковий світ став усе більше схилитися до того, щоб визнати значущість перехідних станів для розвитку культури. Став усвідомлюватися той факт, що історія літератури є не просто послідовною зміною етапів, але являє собою складний нелінійний рух, що протікає з різною швидкістю на різних рівнях, у різних сферах культури.

Ідеї перехідності як особливого типу сприйняття і відображення світу знайшли своє втілення в роботах вітчизняної дослідниці В.І. Силантьєвої, присвячених аналізу літератури та мистецтва на рубежі XIX – XX ст. [10–12 та ін.]. У низці статей і монографій було вибудовано класифікацію основних ознак художнього мислення рубежу епох, як-то: узагальнення і заперечення минулого, синтезування можливостей різних художніх методів (наприклад, реалізму і модернізму), дрібність картини світу, імпресіоністичність викладу, фрагментарність як спосіб відтворення дійсності. Довівши необхідність розглядати літературну творчість у контексті теорії нерівноважних систем, В.І. Силантьєва показує суттєві зміни, які відбуваються у свідомості людини перехідної епохи, обґрунтовує принципи переосмислення часу та простору.

Вивчений матеріал дозволив В.І. Силантьєвій дійти висновку про існування феномена «рубіжної свідомості», властивої всім періодам історичного «роздоріжжя» і «переорієнтації» [11]. Дослідниця зазначає, що перехід від кризи-хаосу до оформлення нової естетичної системи незмінно заявляє про себе на «зламі епох». Таким чином, проблема перехідності претендує на універсальність [12, с. 31].

З нашої точки зору, найбільш значущим моментом в осмисленні літературно-історичного процесу стало виявлення такої тенденції, як зміна «стійких» культурних епох (періодів, фаз, станів) «перехідними» станами [9].

Теоретик літератури В.М. Толмачов називає цей період «перехідним», коли «художник, стикаючись у творчості з тим, що для нього в цій ситуації <...> найреальніше іншого (тобто із самим собою, природою своєї творчості), стає носієм як загадки, таємниці, так і трагедії перехідності» [13, с. 7]. «У неоромантизмі відбилися фундаментальні особливості перехідного періоду, серед яких насамперед мозаїчність картини літературного життя, множинність напрямків за умови відсутності магістрального, відкритість кордонів різних художніх систем, множинність впливів і традицій» [13, с. 5]. Теоретик культури В.А. Луков розглядав неоромантизм у тезаурусному ключі, виділяючи в концепції тезаурусу синтез інтересу до конкретної людини і смаку до теоретизування, побудови моделей, концепцій. «Тезаурус – форма існування гуманітарного знання, він у слові й образі відтворює частину дійсності, освоєну соціальним суб'єктом (індивідом, групою)» [8, с. 60–61]. Варто відзначити, що цей учений дав імпульс до розробки тезаурусного підходу, який набув широкого застосування в характеристиці розмаїття феноменів світової культури, насамперед неоромантизму як явища перехідного періоду. У цій ситуації особливої важливості набуває відхід від традиції, акт творчості, набуття себе, актуалізації прихованих можливостей, відхід від «себе колишнього».

Однією з таких епох переходу був рубіж XIX – XX ст., коли відбувався перехід епохи реалізму в добу модернізму. Продуктивною для вивчення в руслі окресленої проблеми постає художня концепція неоромантизму і творчість англійських неоромантиків. Слід відзначити, що в межах різних національно-культурних традицій термін «неоромантизм» потрактовується по-різному. Серед істориків літератури також немає єдності в ставленні до цього феномена [2; 7; 30; 31]. Беручи до уваги багатогранність неоромантизму в літературно-естетичних традиціях різних країн, схарактеризувати це явище однозначно досить проблематично.

У зв'язку з цим необхідно брати до уваги вияв даного літературного напрямку як у творчості окремого письменника, так і в умовах конкретної національної літератури. Так, у літературній традиції Англії термін «неоромантизм» не набув поширення, письменників Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона, Р. Кіплінга відносять до представників реалістичної традиції XIX ст., пізнього вікторіанського реалізму [38], передмодернізму [22], модернізму [28; 31].

Поставивши перед собою завдання розглянути англійську літературну критику, присвячену постатям англійських неоромантиків у контексті ідей перехідної художньої свідомості, узагальнимо вже наявні напрацювання і спробуємо окреслити подальші перспективи даного напрямку досліджень.

Неоромантизм як загальноєвропейський феномен найбільш самобутньо представлений у Британії з часів вікторіанського періоду, з його культом утилітаризму і позитивних цінностей, найбільш послідовно і багатогранно проявилися в Англії. Як естетико-художнє явище неоромантизм яскраво проявився в літературі Англії у творчості Р.Л. Стівенсона, Дж. Конрада, Р. Кіплінга, виявивши складне сплетіння романтики та реальності.

Латиська дослідниця І. Качане здійснює дослідження літературних творів низки представників англійського неоромантизму шляхом виділення і порівняння основних рис літературних тенденцій XIX століття. Співвідношення особливостей романтизму і реалізму дозволяє автору визначити неоромантизм як перехідну культуру, основні категорії якої (мотиви, образи, теми, атрибути) притаманні романтизму, однак ідеальний світ відтворюється в реальному часі і просторі [24, с. 117]. За словами дослідниці, культура неоромантизму є односферичною культурою горизонту, яка охоплює більш широкий спектр тем, оскільки відбувається заміна локальної буденності расовими, гендерними й зовнішніми конфліктами [24, с. 125].

Дж. Г. Пітерс [31, с. 33] указує на те, що творчість Дж. Конрада доцільно аналізувати в контексті багатьох літературних і художніх рухів, таких як романтизм, реалізм, натуралізм та імпресіонізм. Учений зауважує важливу роль поєднання різнорідних літературних традицій (романтизму, реалізму, психологізму): «відбувається справжня інтеграція художніх надбань реалізму середини сторіччя на підґрунті свідомого звернення до джерел романтизму, натуралізму, імпресіонізму» [31, с. 34].

На сучасному етапі все частіше розглядаються твори Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона, Р. Кіплінга під новим кутом зору, в англійській літературно-критичній дослідженні простежується переоцінка творчого спадку

зазначених письменників. Т. Кен [18] у своєму огляді розвитку модерністських літературознавчих досліджень намагається продемонструвати, що в нинішній концепції англійського літературного модернізму здебільшого переважають обмежувальна за своїм характером естетична перспектива і рестриктивні критичні припущення. Шляхом переоцінки літературної кар'єри і досягнень Дж. Конрада Т. Кен прагне виправити цю маргіналізацію в історіографії модернізму.

Англійський дослідник Г.Х. Стейп відзначає особливий характер оповідних технік, зауважує плідність наукових дискусій про перехідність у творчості Конрада між імперіалізмом і літературним модернізмом, наголошуючи на необхідності перевідкриття Дж. Конрада з нових точок зору [38].

Канадський дослідник Б. Артес вважає Дж. Конрада центральним втіленням модернізму в постколоніальних дослідженнях: «оповідання Конрада і проголошений ним модернізм передусім пов'язані з втіленням психічних ознак, межами суб'єктивності та ідеологією відносності окремих монад» [16, с. 5].

Сучасний польський літературознавець, автор ряду антологій по Дж. Конраду, В. Крайка розширює межі літературної критики Дж. Конрада, щоб дослідити літературну техніку і творчість письменника як модерніста і його внесок у бачення людства [26; 27].

К. Грем зазначає, що творчості Дж. Конрада притаманні характеристики перехідності – періоду постромантизму, вікторіанської епохи і модернізму [22, с. 2]. У художній парадигмі неоромантизму як явищі перехідного періоду існує певна етапність – автори творів спочатку ще схильні до усталеної традиції, але намагаються видозмінити знайомі форми і жанри. Звідси дифузний стан напрямків і стилів, незавершеність і дискретність картини світу, нестійкість антропологічних уявлень, плінність художніх засобів.

Про перехідність літературної спадщини Р.Л. Стівенсона свідчать критичні дослідження ряду британських дослідників (Л. Драйден, Р. Дьюрі, Р. Вотсон та ін.) [21; 29; 33; 34], які висвітлюють нову якість історико-літературних явищ, означають їхні прикметні риси, котрі вказують на особливість на тлі інших літературно-стильових течій, що виявляється передусім у жанровій системі, конфігурації персонажів, парадоксах та контрастах як способі загострення конфлікту між героєм і зовнішнім світом, у пристрасі до гротеску, мотивах «розірваної» свідомості тощо. Англійський дослідник К.С. Кент зазначає, що для сучасних літературознавців дилема полягає у віднесенні Р. Кіплінга до певного літературно-історичного періоду: вікторіанської епохи чи доби модернізму. Дослідник визнає існування аргументів на користь обох напрямів і стверджує, що ті, хто вважає Кіплінга поетом і письменником-модерністом, менше зважають на його імперіалізм, аніж ті, хто ставить його в ряд вікторіанців, тож дослідник пропонує вважати Р. Кіплінга і вікторіанцем, і модерністом [25, с. 1], що свідчить про перехідність літературної спадщини письменника.

А. Сандерс відносить Дж. Конрада, Р. Кіплінга та Р.Л. Стівенсона до письменників «пізньовікторіанської та едвардіанської доби», вважаючи творчість Стівенсона далеко не вузькоспрямованою – з одного боку, рішуче «сучасною» як представника «школи Кейлрда», з іншого – такою, що віддає данину традиції реалізму, передусім В. Скотту [36, с. 470].

С. Арата характеризує Р.Л. Стівенсона як переконаного антиреаліста, який «рухається в напрямку до модерністських ідей про мистецтво» [15]. А. Сандісон схиляється до тлумачення літературної творчості Р.Л. Стівенсона як апологета втраченого світу романтики, що призводить до неправомірного спрощення й значною мірою недооцінки літературних нарисів письменника, які випередили свій час і в сучасному прочитанні виявляють різочу близькість до модернізму, що тільки почав формуватися [35].

На думку Г. Хірша, Стівенсон переймається амбівалентністю, він аналізує письменника як «неоднозначну та іронічну» постать з його «незбагненими, іноді здавалося б, суперечливими мотивами» [23, с. 86].

Л. де Капітані аналізує літературну оповідь Р.Л. Стівенсона в художній літературі та в есеїстичних нарисах письменника з точки зору його прагнення «до моралі та етики з одного боку, а з іншого – схильності до амбівалентності» [19, с. 43]: в есеях раннього Стівенсона дослідник схвалює «вікторіанські концепції етики та моралі», в той час як «у художній творчості письменник є незрівняним майстром тривожної репрезентації неоднозначності» [19, с. 44]. У своїх есеях «Стівенсон займає роль авторитетного, істинного оповідача», тоді як його голос у новелі «набагато більшою мірою поліфонічний» [19, с. 66]. Тож, дослідник доходить висновку, що в есеях Стівенсона, які передували новелам, він міг звільнитися від вікторіанської моралі завдяки можливості проявити емпатичну ідентичність у художній літературі, ніж в есе.

Р. Дьюрі детально розглядає опозицію «есе vs художня література» як структурно важливу для літературної критики Р.Л. Стівенсона і робить висновок про те, що есеїстичні твори особливо вдало відображають власний світогляд письменника: ми постійно маємо змогу простежити в них змінювану точку зору: зміну суб'єктів, часового та просторового фокусу і перспективи [20, с. 11]. Такий інтерпретативний підхід Р. Дьюрі поширює на літературну кар'єру Стівенсона, на його думку, це автор есеїв, який відточує свою літературну майстерність і стає блискучим майстром художнього слова.

Подібний підхід простежуємо в новаторській монографії Дж. Рейд. Дослідниця аналізує оспівування романтизму Стівенсоном у його есеях як протиставлене пригодницьким творам в аспекті еволюційної психології та еволюційної антропології, звертаючи увагу на протиставлення простих та складніших світоглядів [32, с. 53].

Як стверджує А. Сандісон, «Стівенсон-есеїст є невіддільним від письменника Стівенсона». Він стверджує, що художня оповідь загалом спрощує опис подій життя, організовуючи їх у лінійну прогресію з розв'язкою, а есеї, навпаки, дозволяють їхньому автору більш розлогий виклад і висловлення різноманітніших ментальних і морально-етичних горизонтів [34, с. 325].

В.І. Силантьєва наголошує на тому, що мистецтво, народжене в періоди кризи і переорієнтування, обов'язково демонструє свою еkleктичність і непередбачуваність форм. Очевидно, що синтетичні форми, які демонструють себе в мистецтві перехідного часу, народжують почуття не тільки експерименту, а й саморозвитку [12, с. 33]. Л.І. Зотова звертає увагу на те, що для індивідуально-творчої художньої свідомості неоромантиків характерним є зближення літератури з конкретним буттям людини, й основним об'єктом поетичного зображення стають життя як таке і людина в її індивідуальному вигляді й суспільних зв'язках. Це період панування авторського погляду на художню словесну творчість, коли літературний процес усе тісніше зближувався з особистістю письменника, і тому окремі прийоми та правила побудови літературних творів різних жанрів поступаються місцем підкресленому прагненню до само- і світопізнання, синтезованого в широкому художньому образі [3, с. 26].

Вочевидь, літературна творчість Р. Кіплінга, Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона як явище «перехідного порядку» доводиться на період рішучих за історико-літературним значенням змін. Більш того, автори безпосередньо сприяли їм: неможливо не помітити внесок письменників у зміну самої сутності літературних героїв, в еволюцію характерології, в динаміку оповіді, дуже близьку до образотворчої манери художників-імпресіоністів, новий, відмінний від попереднього століття, підхід до сюжетобудування літературного твору, де внутрішнє домінує над зовнішнім.

У літературознавстві ХХ століття творчість Р. Кіплінга, Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона свідчить про нетрадиційність художньої свідомості зазначених письменників. Їхнім творам властиві еkleктичність художніх принципів, різноманіття літературних форм і стилів, як і для загальнолітературної тенденції, характерної для всієї епохи наприкінці ХІХ століття.

Аналізуючи їхню творчість як явище «перехідного порядку», ми можемо прослідкувати модель переорієнтації, оформлення нової системи оповіді. Д. Сіммонс зауважує, що літературні твори англійських неоромантиків містять прояви імперіалістичного «нарцисизму»: в літературі неоромантизму людина вже не є лише позитивним чинником, який уособлює честь, справедливість, розум тощо, але є зрілою та досвідченою людиною, яка уособлює британську націю [37, с. 26].

Висновки. Отже, дослідження творчості Р. Кіплінга, Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона як яскравих представників літератури перехідного періоду, яким є рубіж ХІХ – ХХ століть, має безсумнівний науковий інтерес. Протягом останнього десятиліття в англійській літературній критиці спостерігається сплеск наукового інтересу до літературної творчості даного перехідного періоду. Розглядаючи творчість англійських неоромантиків Р. Кіплінга, Дж. Конрада, Р.Л. Стівенсона, можемо сказати, що сучасні закордонні літературознавці відзначають той факт, що зазначені письменники в кардинальний спосіб змінили художньо-естетичну традицію подієвої цілісності і завершеності, характерну для ХІХ століття. Твори перехідного періоду свідчать про свободу авторів, різноманітність творчого пошуку і життєвого досвіду. Їхнє жанрове реформаторство, створення особливої форми оповіді (новели) зараз сприймається як зразок.

З огляду на те, що протягом проаналізованої доби в літературному дискурсі відбувається заміна локальної повсякденності розмаїттям конфліктів, культура неоромантизму в картині світу митців слова охоплює вельми широкий спектр проблематики. Реагуючи на такі складні зміни, література англійського неоромантизму фіксує занепад могутності Британської імперії та зародження нової епохи. Перспективою дослідження може бути зосередження уваги на дослідженні естетичних ідей з точки зору гештальт-психології в літературі перехідного періоду, що є важливим для прочитання сучасної літератури.

Література:

1. Боров Ю. Литература и литературная теория XX в. Перспективы нового столетия. *Теоретико-литературные итоги XX века* : в 2 т. Москва : Наука, 2003. Т. 1 : Литературное произведение и художественный процесс. С. 6–48.
2. Зарубежная литература конца XIX – начала XX века / под ред. В.М. Толмачева. Москва : Академия, 2003. 493 с.
3. Зотова Л.И., Дусина Н.В. Малая проза Р. Киплинга в контексте английской литературы рубежа XIX – XX вв.: специфика индивидуально-творческой манеры. *Филологические науки. Вопросы теории и практики* : в 2 ч. Тамбов : Грамота, 2017. Ч. 1. № 1(67). С. 24–27.
4. Каган М.С. К проблеме переходного типа культуры. *Системный подход и гуманитарное знание: избранные статьи*. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1991. С. 78–181.
5. Кривцун О.А. Художественные эпохи в культуре Нового времени: проблемы идентификации. *Искусствознание*. 2001. № 1. С. 17–39.
6. Лейдерман Н. Траектории «экспериментирующей эпохи». *Вопросы литературы*. 2002. № 4. URL: <http://magazines.russ.ru/voplit/2002/4/lei.html> (дата звернення: 18.11.2018).
7. Луков В.А. Неоромантизм. *Знание. Понимание. Умение*. 2012. № 2. С. 309–312.
8. Луков В.А. Неоромантизм: термин в тезаурусном ключе. *Тезаурусный анализ мировой культуры* : сб. науч. трудов / ред. В.А. Луков. Вып. 19. Москва : Изд-во МГУ, 2009. С. 60–64.
9. Мережинская А.Ю. Художественная парадигма переходной культурной эпохи. *Русская проза 80–90-х годов XX века* : монография. Киев : ИПЦ «Киевский университет», 2001. 433 с.
10. Силантьева В.И. Художне мислення перехідного часу (література та живопис): А.П. Чехов, І. Левітан, В. Серов, К. Коровін. Одеса : Астро-принт, 2000. 352 с.
11. Силантьева В.И. Традиция в перспективе переходного времени. *Уральский филологический вестник. Серия «Русская литература XX – XXI веков: направления и течения»*. 2016. № 3. С. 67–80.

12. Силантьева В.И. Теория переходности: традиционный литературоведческий и синергетический подходы. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2014. № 2(8). С. 31–41.
13. Толмачев В.М. Неоромантизм. *Литературная энциклопедия терминов и понятий* / отв. ред. А.Н. Николюкин. Москва : Интелвак, 2001. С. 640–646.
14. Яковлева Т.А. Культура и культурология в хронотопе переходности : автореф. дисс. ... канд. культурологии : 24.00.01. Челябинск, 2004. 22 с.
15. Arata S. *Realism. The Cambridge Companion to the Fin de Siècle* / ed. G. Marshall. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2007. P. 169–188.
16. Artese V. *Testimony on Trial: Conrad, James, and the Contest of Modernism*. Toronto : University of Toronto Press, 2012. 206 p.
17. Brodsky G.W.S. *Joseph Conrad's Polish Soul: Realms of Memory and Self*. Lublin : Maria Curie-Sklodowska University Press, 2016. 416 p.
18. Can T. (De) forming the Modernist Canon: Joseph Conrad and English Literary Modernism. Stuttgart : Wisa, 2014. 132 p.
19. De Capitani L. The playwright, the moralist and the poet: a Brechtian reading of Stevenson's writings on François Villon. *Journal of Stevenson Studies*. 2015. Vol. 12. P. 53–79.
20. Dury R. Reading Forest Notes. *Journal of Stevenson Studies*. 2016. Vol. 13. P. 31–34.
21. Dryden L., Dury R., Watson R. Editorial. *Journal of Stevenson Studies*. 2009. Vol. 6. P. 1–3.
22. Graham K. Indirections of the Novel: James, Conrad, and Forster. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2009. 227 p.
23. Hirsch G. The rejection of dichotomous thinking in Stevenson's literary essays. *Journal of Stevenson Studies*. 2009. Vol. 6. P. 81–96.
24. Каца́не І. The basic categories of neo-romanticism in the 19th century British literature. *Yerevan Brusov State University of Languages and Social Sciences*. 2018. Vol. 9. P. 115–127. URL: <https://www.researchgate.net/publication/326541046> (дата звернення: 22.11.2018).
25. Kent K.S. Rudyard Kipling's Literary and Historical Legacy. *Inquiries Journal/Student Pulse*. 2013. Vol. 5(11). P. 1–3.
26. Krajka W. *Joseph Conrad's Authorial Self: Polish and Other*. Lublin : Maria Curie-Sklodowska University Press, 2018. 402 p.
27. *Joseph Conrad: Between Literary Techniques and Their Messages* / by W. Krajka. New York : East European Monographs, 2009. 287 p.
28. Liu D. A Structuralist Analysis of Conradian Narrative in The Nigger of the "Narcissus". *Studies in Literature and Language*. 2011. Vol. 3(3). P. 72–78.
29. Norquay G. Robert Louis Stevenson and Stanley J. Weyman: Reviving Romancers or Aging Adventurers. *English Literature in Transition*. 2012. Vol. 55. P. 176–194.
30. Palmer J.A. *Joseph Conrad's Fiction: A Study in Literary Growth*. New York : Ithaca Univ. Press, 1968. 267 p.
31. Peters J.G. *The Cambridge Introduction to J. Conrad*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 158 p.
32. Reid J. *Robert Louis Stevenson, Science, and the Fin de Siècle*. New York : Palgrave Macmillan, 2006. 240 p.
33. *Robert Louis Stevenson and Joseph Conrad: Writers of Transition* / eds. : L. Dryden, S. Arata, E. Massie. Lubbock : Texas Tech University Press, 2009. 288 p.
34. Sandison A. *Masters of the Hovering Life: Robert Musil and R.L. Stevenson. Robert Louis Stevenson. Writer of Boundaries* / eds. : R. Ambrosini, R. Dury. Madison, WI : University of Wisconsin Press, 2006. P. 315–226.
35. Sandison A. *Robert Louis Stevenson and the Appearance of Modernism*. New York : Palgrave Macmillan, 1996. 423 p.
36. Sanders A. *Late Victorian and Edwardian Literature, 1880–1920. The Short Oxford History of English Literature*. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 465–513.
37. Simmons D. *The Narcissism of Empire: Loss, Rage and Revenge in Thomas De Quincey, Robert Louis Stevenson, Arthur Conan Doyle, Rudyard Kipling and Isak Dinesen*. Brighton ; Portland : Sussex Academic Press, 2007. 148 p.
38. Stape J.H. *The New Cambridge Companion to Joseph Conrad*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 280 p.

Анотація

Н. ДОЛГА. ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРИ АНГЛІЙСЬКОГО НЕОРОМАНТИЗМУ: ПЕРЕХІДНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

У статті представлено погляди сучасних закордонних учених щодо аналізу літературного дискурсу представників англійського неоромантизму Дж. Конрада, Р. Кіплінга, Р.Л. Стівенсона, твори яких на сучасному етапі розглядаються під новим кутом зору. Наукова актуальність проблеми перехідності зумовлена потребою осмислення даного періоду як в макродинаміці культури взагалі, так і в літературознавстві зокрема. Подано теоретичне обґрунтування проблеми, окреслено художню концепцію неоромантизму. Зроблено висновок про те, що в англомовних літературно-критичних дослідженнях простежується переоцінка творчого спадку зазначених письменників. Це виявляється передусім у жанровій системі, конфігурації персонажів, парадоксах та контрастах.

Ключові слова: теорія перехідності, неоромантизм, модернізм, культура перехідності.

Summary

**N. DOLGA. FEATURES OF THE LITERATURE OF ENGLISH NEOROMANTICISM:
TRANSITION IN THE CONTEXT OF MODERN LITERARY CRITICISM**

The article presents the views of contemporary foreign literary researchers to the analysis of the literary discourse of representatives of English neo-romanticism J. Conrad, R. Kipling, R.L. Stevenson, who are considering these writers from a new angle. The scientific relevance of the problem of transition is due to the need to understand this period both in macrodynamics of culture, and in literary criticism in particular.

The theoretical substantiation of the problem is given, the artistic concept of neo-romanticism is outlined. The purpose of the article is to study the peculiarities of modern literary and critical perception of the artistic concept of English neo-romantics as a phenomena of the transition literature. The object of the study is the development of the critical literary thought in the study of English neo-romanticism at the turn of the XIX – XX centuries. The subject of the study is the concept of “transition” in the context of the changing paradigms of scientific thinking.

Considering the literary heritage of English neo-romantics R. Kipling, J. Conrad, R. L. Stevenson, it can be stated that modern foreign literary scholars note the fact that these writers have radically changed the artistic and aesthetic tradition of the XIX century. It is concluded that the transience of the literary works of the English neo-romantics is evidenced by the critical researches of a number of foreign scholars, highlighting the new quality of historical and literary phenomena, indicating their notable features, which point to a peculiarity against the background of other literary and stylistic trends, manifested primarily in the genre system, the configuration of characters, paradoxes and contrasts, passion for a grotesque, etc. Thus in English-language critical literary studies a reassessment of the creative heritage of these writers can be traced. The prospect of the study may be to focus on the study of aesthetic ideas from the point of view of psychology in the literature of the transition period, which is important for reading modern literature.

Key words: transition theory, neo-romanticism, modernism, transit-culture.

UDC 82.091
DOI 10.32999/ksu2663-2691/2019-77-8

A. Muntian

*Candidate of philological sciences,
associate professor
English Language Department
Dnipropetrovsk National University
of Railway Transport*

I. Shpak

*Candidate of philological sciences,
associate professor
English Language Department
Dnipropetrovsk National University
of Railway Transport*

A SECRET HISTORY: CHARACTER ANALYSIS

Problem statement. In modern linguistics and stylistics, interest to the study of artistic image is traditionally considered to be one of the conceptual. The notion of artistic image is used as a term in various branches of knowledge. In philosophy, the image is understood as any reflection of reality, whether conceptual or sensual; in psychology, the image is a synonym of representation, that is, the imaginary contemplation of an object in its integrity; in aesthetics it is a reproduction of the integrity of an object in a certain system of signs. The material carrier of imagery in fiction is the word, language [5, p. 441]. The artistic image is one of the most versatile and complex ethical categories used in a number of humanities. Herewith, in each case, the directions of consideration, understanding and definition of this category change.

Formulation of aims. The aim of this piece is an attempt to research artistic images in the novel “A Secret History” by Donna Tartt.

Method: The synthetic approach to the study of stylistic means, which is becoming relevant for modern philology, is used in the current investigation. The postmodern fiction states the death of the author and thus the dynamics between literary concepts and images shifted in such a way that stylistic techniques has become one of the expressive means. Today fiction became a reality for both the author (when he or she is writing the text and gives it primary meaning) and the reader (when he or she interprets it and gives it secondary meanings)

Analysis of recent research and publications. The active interest in the phenomenon of artistic image began in the XVIII century. It is associated with the names of A. Shaftesbury, G.E. Lessing, D. Diderot and others. The artistic image is the result of the reconstruction of the object in the human consciousness; the concept that is an integral part of philosophical, psychological, sociological and aesthetic discourses [12, p.73].

Analysis of the construction of the image, its functioning and development – the prerogative of psychology, which considers it as a process that plays an important role in the system of mental regulation of human activity. The image embodies the essence of the psychic. In naturalistic versions of epistemology the image is represented in feelings, external properties, connections, spatial-temporal relations of objects, which are determined by direct interaction with the object [9].

The notion of artistic image owes its birth to fiction, where language becomes both a means and a subject of art. The language itself is a work of art [3, p. 246].

Artistic language has its own value precisely because it is not just a form, but also a certain content, which became the form of the image [4, p. 46]. Thus, content, expressed in an audio form (word), serves as a form of different content (image). However, the very concept of image is broader than artistic image. A verbal image can be used in other types of literature; its value can be defined as a form of visual representation of reality. The artistic image is distinguished by the fact that it represents a method of concrete-sensual reproduction of reality from the standpoint of a certain aesthetic ideal [11, p. 15].

As Alexei Losev points out, in order to have an image of something, it is necessary to consciously separate oneself from the other, because the image is a conscious orientation to another and a conscious restraint from this other, when the subject, using the material of another, is already trying to do without this other in the future [7, p. 8].

The artistic image serves as a way of understanding the world and the language of art [1]. The classical definition of art as thinking in images goes back to Hegel's aesthetics, in which such important philosophical dominant artistic images as the ideal and concreteness, which are the embodiment of the ideal and the canon in the material of art are distinguished [10, p. 29]. From Aristotle, the artistic image is seen as means of forming a new reality, thus, the area of probability, and its embodiment is one of the higher forms of creative activity [6].

Statement of the basic material. The artistic image has many forms: images of people, pictures of nature, urban landscapes, and images of things reproduced with the help of imagination, put into new relationships through the constructive thinking of the author [2, p. 176]. At the same time, the meaning of the artistic image is revealed only in a certain communicative situation, and the end result of such communication depends on the person, the goals and even the mood of man, as well as on the specific culture to which he belongs [8]. Therefore, often after one or two centuries since the creation of a work of art, it is perceived not exactly like it was perceived by his contemporaries and even the author himself.

Donna Tartt (Donna Louise Tartt) was born in December, 23, in Greenwood, Mississippi. Her most notable literary works are “A Secret History” (her debut novel) and “The Goldfinch”. She wrote “A Secret History” in 1992 and “The Goldfinch” in 2013, the book which became winner of 2014 Pulitzer Prize for fiction. Toward the end of the 20th century, when working on the novel “A Secret History” Donna Tartt was connected to the “literary brat pack,” a young, East Coast

group of writers whose tales of drug use and disaffection were, in the late 80s and early 90s, a by-word for literary cool. It was rumored that Bret Easton Ellis, one of the leaders of the group, was Donna Tartt's friend and they studied together at Bennington College in Vermont. She started to write her debut novel in Bennington and again it was rumored that she used her co-eds as models for the characters of the book.

Basically, the story is an inverted detective story, not whodunit, but whydunit. The traditional detective story sets the task for the reader to solve the mystery/crime along with the detective (officer of the law or private investigator, professional or amateur sleuth, regardless). In the traditional story the reader is somewhat disadvantaged (the detective solves the mystery and then explains the reader “who did it”, “why he did it” and “how he did it”). In the reversed detective story the reader has the advantage, he or she is the first “to see” the crime being committed or the first to find out about the crime, and the detective is lagging behind in such a case because of lack of initial information regarding the crime. Thus a question presents itself for the reader: how will the detective manage to solve a perfect crime? As far as, due to the laws of suspense one might assume that the crime should be a perfect one or almost perfect one.

“The Snow in the mountains was melting and Bunny had been dead for several weeks before we came to understand the gravity of our situation. He'd been dead for ten days before they found him, you know. It was one of the biggest man-hunts in Vermont history- state troopers, the FBI, even an army helicopter; the college closed, the dye factory in Hampden shut down, people coming from New Hampshire, upstate New York, as far away as Boston...” [13; p. 12]

An auspicious reverse detective story requires both intelligent antagonist and protagonist. Speaking of which, the thinner the line between those characters is, the more successful is the story. In the reversed detective story it is not easy to differentiate actions of the characters applying the black and white principle.

“A Secret History” deals with not just one main character, but with five for each murder separately and the total of the characters is six. They all had reasons to commit the crimes they committed; however it is with the reader's discretion to accept those reasons as plausible ones or not. The moral aspects is nonetheless important, though is not the matter of this particular discussion. Only the reader has the power either to convict or justify the main characters. In our opinion the author of the novel could not decide whether those students deserved punishment, thus she left it for the reader to be the supreme judge of the story.

The novel deals with lives of many characters, but we are primarily interested in six: Richard Papen, Henry Winter, Francis Abernathy, Bunny Corcoran, and Camilla and Charles Macaulay. Richard is the narrator of the story, and it is logical to assume that according to the author's vision he might have the most enigmatic personality. However as the reader proceeds with the plunging into the story, he or she may feel that it may not be the case for many reasons.

Richard Papen: a 19-yearold who is desperately trying to fit in, to escape his mediocre useless being and become prosperous and successful. He is doing two undergraduate years in medical college, hates medicine, but as far as it is the only possible profession for him, which can be lucrative in the future, he is doing a medical course. He is everyone: every reader may easily see himself or herself in Richard Papen. He is the main character of “The Catcher in the Rye”, “The Great Gatsby”, etc. He represents escape from tediousness, from boredom, from vanity and shame of a mediocre life and into the light of something new and exciting:

“On leaving home I was able to fabricate a new and far more satisfying history, full of striking, simplistic environmental influences; a colorful past, easily accessible to strangers.” [13; p. 47]

Being from a partly dysfunctional family, he is naturally looking for love and acceptance. He is mesmerized by the “Greek group” and wants to get inside for whatever it takes. He crosses the line of morale and starts fabricating his new identity. In these first pages the reader may see that Richard does not see a problem about lying to achieve something he wants, but the question still remains: having crossed the line how far is he going to go.

Francis Abernathy: a Greek scholar with a solid trust fund. Using Francis's character Tartt raises the problem of homosexuality, which at that time was a rather acute one. It can be said that Francis was the most moral one among all the group members, if the reader applies Judeo-Christian moral. On the other hand one must keep in mind that the philosophical background of the book is rather Greek philosophy than Judeo-Christian moral.

“The Furies,” said Bunny, his eyes dazzled and lost beneath the bang of hair. ‘Exactly. And how did they drive people mad? They turned up the volume of the inner monologue, magnified qualities already present to great excess, made people so much themselves that they couldn't stand it.’ [13; p. 81]

After Bunny's murder Francis starts having panic attacks and he even attempts to commit a suicide after his grandfather threatens to cut him out the will unless Francis gets married. Overall, Francis may be considered as a respectable, though quite a weak man.

Camilla and Charles Macaulay: Tartt doesn't deem to dwell on the twins' characters in much detail, though it is Camilla who triggers the chain of events that leads to tragedy, inevitably logical, but still to some extent unacceptable. Camilla is very independent and strong; she doesn't share much and hides uncomfortable details of her relationships with Charles, which is incest for that matter. She is the only female in the group and the rest tend to gravitate towards her. Charles is spontaneous, frivolous, and prone to addictions, eventually he becomes an abusive alcoholic, but he does not care much about other people opinion:

“And then there were a pair, boy and girl. I saw them together a great deal, and at first I thought they were boyfriend and girlfriend, until one day I saw them up close and realized they had to be siblings. Later I learned they were twins. They looked very much alike, with heavy dark-blond hair and epicene faces as clear, as cheerful and grave, as a couple of Flemish angels. And perhaps most unusual in the context of Hampden--where pseudo-intellec[t]s and teenage decadents abounded, and where black clothing was deregueur-- they liked to wear pale clothes, particularly white. In this swarm of cigarettes and dark sophistication they appeared here and there like figures from an allegory, or long-dead celebrants.” [13; p. 57]

Bunny Corcoran: as all the characters of the book Bunny has many sides. He is in some aspects like Richard, though he has quite different motifs. He lies about his financial state, but not because he wants to befriend people but because he wants to use them, he wants to live at their expense. Finding out about the predicament of his friends, moral values play no role for Bunny (at least in the beginning), he realizes that he can use this situation to improve his financial situation. On the outside Bunny is a perfectly likable and agreeable character however, on the inside his character is full of snide, malice and envy. Bunny is an absolutely shallow character who hides under the mask of an intelligent scholar:

"I think, because in spite of my good-natured laughter he must have been dimly aware that he was touching a nerve, that I was in fact incredibly self-conscious about these virtually imperceptible differences of dress and of the rather less imperceptible differences of manner and bearing between myself and the rest of them." [13; p. 278]

Henry Winter: Henry is probably the second mysterious character after Julian, and the most mysterious among the students. He can perfectly interact with others (mostly on the condition of those people being somewhat intelligent according to his scale), but there is an absolutely different personality within his consciousness. Throughout the novel his character remains a mystery his ideas and intentions can be read in several ways, thus they also remain unclear to the others.

"Henry didn't say anything, and I'm sure that at that moment he would have looked perfectly impassive to anyone who didn't know him, but I could tell he was quite agitated." [13; p. 309]

In the end Henry kills himself for reasons speculated. He may have killed himself to save Charles, he may have killed himself, because he could not forgive Julian or for a number of other reasons, though it is hardly to believe that those reasons could be either material or practical. Moreover, there is still the mystery of his final words that he told Camilla:

"It wasn't from desperation that he did it. Nor, I think, was it fear. The business with Julian was heavy on his mind; it had impressed him deeply. [13; p. 511]

"A Secret History" is a novel where the reader finds out about two murders and a suicide. At some point Bunny's search gets on a huge scale, involving not only state police, but the FBI as well. However, law enforcement agents leave as soon it becomes clear that there was no foul play and Bunny's death was an accident. And this is exactly the point where the reader can feel deceived: the murder, in fact two murders are not solved, the culprits are at large, there are people who know about the murders, but who are unwilling to step forward and give the names of the culprits. Or is he not? "A Secret History" is a novel with a number of attributes of the inverted detective story, possibly created by R. Austin Freeman, but it is nevertheless a philosophical novel with a number of rather high matters such as losing one's self, eternal escape, subconsciousness, crime and punishment, Jacobean dramatics, etc.:

"I hope we're all ready to leave the phenomenal world, and enter into the sublime?" says Julian Morrow, professor of ancient Greek, at the beginning of Richard's first lesson with him." [13; p. 71]

The novel is characterized by the breath of supernatural, mysterious and mystique. The tension is building slowly and the reader is being skillfully manipulated, everything is measured and perfectly executed.

Conclusion. Today the synthetic approach to the study of stylistic means is becoming topical for contemporary philology. The dynamics of the relation between the concepts has shifted towards convergence so that stylistic techniques become one with the expressive means, because in postmodern poetry (fiction), which states the death of the author, stylistic means are created both during the writing of the text by the author and during its interpretation by the reader. Nowadays there is no clear definition of terminology; their inter-relationship depends on the approach to understanding concepts of literary images; the fuzzy boundary between these concepts begins to blur in connection with the emergence of new linguistic means that combine the features of both expressive means and stylistic techniques. Apart from the importance of purely stylistic techniques (tropes) used for the creating of the artistic image, it is getting much wider meaning these days, there is shift from technical tropes use to creating linguistic and psychological concepts for the reader.

References:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва, 1979. 423 с.
2. Беляев Н.И. Образ человека в изобразительном искусстве: индивидуальное и типичное. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2007. № 7. С. 176.
3. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. Москва, 1959. 450 с.
4. Кожин В.В. Слово как форма образа. *Слово и образ* : сб. статей. Москва, 1964. С. 46.
5. Кожин В.В. Типическое. *Литературный энциклопедический словарь*. Москва, 1987. С. 441.
6. Коршунов А.М. Категория познавательного образа. *Теория познания* : в 4 т. Москва, 1991. Т. 2 : Социально-культурная природа познания. С. 20–50.
7. Лосев А.Ф. *Философия имени*. Москва : МГУ, 1990. 300 с.
8. Николаев А.И. Основы литературоведения : учебное пособие для студентов филологических специальностей. Иваново : ЛИСТОС, 2011. 255 с.
9. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / под ред. В.С. Стёпина. Москва : Мысль, 2001.
10. Романова С.И. Художественный образ в пространстве семиотических отношений. *Вестник Московского университета. Серия 7 «Философия»*. 2008. № 6. С. 29.
11. Рудяков Н.А. Основы стилистического анализа художественного произведения. Кишинев, 1972. 179 с.
12. Сапаров М.А. Словесный образ и зримое изображение (живопись – фотография – слово). *Литература и живопись*. Ленинград : Наука, 1982. С. 73.
13. Tartt D. *A Secret History*. First Vintage Contemporary Edition. New York : Vintage Contemporaries, 2004. 559 p.

Summary

A. MUNTIAN, I. SHPAK. A SECRET HISTORY: CHARACTER ANALYSIS

The article deals with term “image”, which is used in various branches of scientific knowledge. The research dwells on the different aspects of the analysis of the image. This piece is an attempt to research artistic images in the novel “A Secret History” by Donna Tartt. The authors analyze a number of views regarding the artistic image interpretation and emphasize the point that the artistic image has many forms: images of people, pictures of nature, urban landscapes, and images of things reproduced with the help of imagination. They talk about the origins of creation of the debut novel by Donna Tartt “A Secret History” and point out the specifics of the novel: the story is an inverted detective story, not whodunit, but whydunit.

Key words: notion of image, artistic image, novel, fiction, word, reader’s perception.

Анотація

А. МУНТЯН, І. ШПАК. ТАЄМНА ІСТОРІЯ: АНАЛІЗ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ

У статті розглядається термін «образ», що використовується у різноманітних галузях наукового знання. У дослідженні розглядаються різні аспекти аналізу образу. Ця робота є спробою дослідити художні образи у романі Донни Тартт «Таємна історія». Автори аналізують ряд поглядів на інтерпретацію художнього образу та підкреслюють, що художній образ має багато форм: образи людей, картини природи, міські пейзажі та образи речей, втілені за допомогою уяви. Мова йде про витoki створення дебютного роману Донни Тартт «Таємна історія» і вказується на специфіку роману: історія – це перевернута детективна історія, в якій центром уваги є не злочинець, а його мотиви. Традиційна детективна історія ставить перед читачем завдання розв’язати таємницю/злочин разом із детективом (представник закону чи приватний детектив, професійний слідчий або слідчий-аматор, незалежно). Проте інтрига розслідування та захоплення винного/винних не відіграє основної ролі в даному романі – створення складних художніх образів було головним завданням автора. За допомогою складних художніх образів автору вдається донести весь спектр підзначень до головного сюжету. Сьогодні немає чіткого визначення термінології; їх взаємозв’язок залежить від підходу до розуміння понять літературних образів; нечітка межа між цими поняттями починає розмиватися у зв’язку з появою нових лінгвістичних засобів, що поєднують у собі риси виразних засобів і стилістичних прийомів. Результати дослідження підкреслюють той факт, що поняття художнього образу зароджується у художній літературі, де мова стає як засобом, так і предметом мистецтва; стверджується, що художній образ виступає способом розуміння світу і мови мистецтва. Також продемонстровано, що він має багато форм відтворення: образи людей, картини природи, міські пейзажі, образи речей, які реалізуються за допомогою уяви, втілюються в нових відносинах через конструктивне мислення митця.

Ключові слова: поняття образу, художній образ, роман, художня література, слово, читацьке сприйняття.

3. Романські, германські та східні мови

3. Romanic, Germanic and Oriental languages

кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри китайської
філології
Київського національного
лінгвістичного університету

МОДАЛЬНІ МОДИФІКАТОРИ ЯК КЛЮЧОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні розвідки пропонують великий арсенал методів для аналізу граматичної системи мови. Проте дослідження мови як системного явища не завжди панувало в лінгвістичних розвідках у Китаї. На даний момент дослідження китаєзнавчого спрямування є доволі популярними і пропонують різні підходи до вивчення китайської мови та її граматичної структури. Зважаючи на те, що однією з найважливіших мовних функцій є комунікативна, можемо говорити про те, що комунікативно спрямовані розвідки мови дозволяють всебічно дослідити її і розв'язати цілий комплекс наукових проблем.

Лінгвістичний функціоналізм – один із найперспективніших сучасних напрямів дослідження мовної системи. Констатуючи той факт, що різні компоненти мовної структури неоднаково беруть участь у процесі комунікації, на нашу думку, функціональна теорія отримує можливість класифікувати їх, адже класифікація будується на основі виконуваних цими компонентами функцій. Так, модальність як поняття і як семантична категорія становить окремий об'єкт для функціоналістичних розвідок, адже модальність фактично позначає інтерпретацію явищ і фактів навколишньої дійсності й вибір відповідних формальних засобів для вербалізації певних фрагментів екстралінгвальної дійсності відповідно до закріплених у його когнітивному просторі понять [5, с. 32]. Таким чином, розгляд і вивчення категорії модальності передбачає функціональний підхід – тобто об'єктом такого дослідження слугують усі можливі засоби і способи реалізації цієї семантики в мовленні. Одними із центральних засобів реалізації семантики модальності є модальні модифікатори – модальні дієслова, прислівники, частки. Статус цих засобів і донині не знайшов достатнього розв'язання й потребує особливої уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, протягом тривалого часу китайське мовознавство було відокремлене від загальних наукових дискусій через ізольованість самої держави, а сучасні традиції в свою чергу також не досить активно впроваджувалися в китайське мовознавство, адже основним принципом і основою помилкою, на наш погляд, був пошук та аналіз усіх тих категорій, які існують у «звичайних», як їх називає В.А. Курдюмов, мовах [67, с. 18]. Фрагментарні дослідження окремих засобів реалізації цієї семантичної категорії в мовленні знаходимо у Ван Ляої [1], О.О. Драгунова [2], В.А. Курдюмова [2], Люй Шусяна [4], Тань Аошуан [6], Чжао Юаньженья [10], С.Є. Яхонтова [7], Ч. Лі і С. Томпсон [8] тощо.

Так, Люй Шусян, досліджуючи модальні значення, говорить про те, що речення може мати характер ствердження чи заперечення, а питальне речення певною мірою можна вважати їхнім проміжним варіантом, а також розглядаються такі категорії, як можливість, дозвіл, вірогідність, необхідність, зобов'язання, вимушеність [4, с. 186].

Ч. Лі і С. Томпсон, досліджуючи модальні дієслова, кваліфікують їх як допоміжні [8, с. 172–174].

На сучасному етапі також превалюють дослідження функціонального і когнітивного спрямування. Так, Сюй Цзіннінь [9, с. 19–20] свою працю присвячує когнітивному аналізу категорії модальності в сучасній китайській мові, з-поміж іншого приділяє увагу типам речень (句类), модальним часткам (语气助词), модальним дієсловом (допоміжним і повнозначним) (情态助动词/实义动词), модальним прислівникам (情态副词), іменникам, сполучникам (连词), заперечним прислівникам (否定副词) як таким мовним формам, що можуть виразити ставлення мовця до дійсності, а також суб'єктивне ставлення слухача в процесі розмови.

Сучасні китаєзнавці також зосереджують свою увагу на дослідженні модальних часток, кваліфікуючи їх як засіб реалізації не лише комунікативного наміру мовця і його ставлення до релевантної комунікативної ситуації, а й також беручи до уваги особливості реалізації ставлення мовця до слухача у процесі мовлення.

Постановка завдання. Отже, дослідження модальних модифікаторів як засобу реалізації семантики модальності у мовленні і модальності як граматичної категорії взагалі вже починає викликати зацікавлення в лінгвістичних колах і потребує подальшого дослідження.

Постановка мети. Таким чином, метою нашого дослідження є аналіз модальних модифікаторів як ключового засобу реалізації семантики модальності в сучасній китайській мові.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що сучасна лінгвістика зосереджена на проблемах аналізу міжлюдської комунікації, модальність цікавить нас виключно як епістемічна категорія, тобто ми досліджуємо суб'єктивну модальність. Деонтична модальність пов'язана з явищами об'єктивної дійсності й не залежить від індивідуальної позиції мовця, тоді як в основі епістемічної модальності перебуває «людський чинник». Функціональне дослідження суб'єктивної модальності базується на єдності мовних засобів, що використовуються у висловленнях, і їхніх функцій. Виокремлюючи один із таких засобів та його функцію, ми обов'язково «зачіпляємо» й інші мовні засоби, пов'язані з реалізацією цієї функції. Логічним результатом такого аналізу є аналіз усієї системи пов'язаних один з одним мовних засобів, тобто форм, конструкцій, лексичних показників, що слугують для вираження комплексу семантичних ознак і їхніх варіантів у межах семантичної категорії модальності.

Основним способом впливу комунікації у суб'єкта мовлення на адресата в китайській мові є використання модальних модифікаторів, передусім модальних дієслів, рідше – модальних прислівників і часток. Ми розуміємо, що модальні модифікатори представляють лексичну модальність, тобто модальне значення, що міститься в словах певних розрядів і, як і будь-яке модальне значення, реалізується в реченні. Очевидно, модальні модифікатори залишаються лексично неповнозначними, нездатними бути самостійними компонентами речення, вони функціонують лише як регулярні модифікатори певних синтаксичних утворень, утім, система модальних модифікаторів у китайській мові доволі розгалужена й слугує формальним засобом для реалізації модальності.

Модальні дієслова не володіють повністю функціями повнозначних дієслів, наприклад, функцією самостійного виконання ролі присудка (виключення – неповне речення, або коли модальне дієслово в реченні функціонує як повнозначне і позбавлене своїх модальних функцій); оформлюватися вищо-часовими афіксами, приймати об'єкт після себе. Особливу роль у реченні відіграють і модальні частки, які стосуються речення в цілому і надають йому певного модального забарвлення. Під час дослідження ми відмежовували модальні функції деяких часток від експресивних, тому що сфера експресивності не розглядається нами в межах семантики модальності.

Модальні дієслова (情态助动词) в сучасній китайській мові можуть реалізувати семантику можливості, необхідності, оптативності й спонування.

До складу модальних дієслів, що реалізують значення **можливості**, входять 能够 néng – “могти” (能够 nénggòu – “могти”), 会 huì – “могти, вміти щось робити”, 可以 kěyǐ – “можна” (可 kě) (є дозвіл на виконання певної дії), рідше 得 dé – “могти”, “мати право”, 敢 gǎn – “могти” (в знач. “насмілитися”). Так, зазначені модальні дієслова реалізують семантику: 1) властивостей, здібностей, тобто можливості, зумовленої фізичним чи психічним станом суб'єкта (能 néng / 能够 nénggòu); 2) можливості, зумовленої уродженими чи здобутими навичками та вміннями, знаннями суб'єкта (能 néng, 会 huì); 3) можливості, зумовленої факторами соціального характеру, етичними й моральними нормами, правилами поведінки тощо (可以 kěyǐ; 能 néng; 得 dé); 4) можливості, зумовленої збігом обставин, певним об'єктивним станом речей (能 néng, 会 huì, 可以 kěyǐ). Наприклад, 1) 你能游泳吗? nǐ néng yóuyǒng ma? – Ти вмієш плавати? (можливість, зумовлена фізичним станом); 2) 您可以进去。nín kěyǐ jìnqù. – Ви можете увійти (дозвіл).

Серед модальних дієслів, що реалізують семантику **необхідності**, виділяють 应该 yīnggāi (应 yìng, 该 gāi) – “необхідно”, “бути зобов'язаним щось зробити”; 要 yào (需要 xūyào) – “хотіти”, “треба”, “необхідно”; 得 děi – “бути зобов'язаним”, 当 dāng (应当 yīngdāng) – “треба, слід, необхідно”, 宜 yí – “бути зобов'язаним”, 肯 kěn – “хотіти”, “погоджуватися” тощо. Домінантними вважаються 应该 yīnggāi та 要 yào через варіативність значень у межах субкатегорії необхідності, які вони можуть реалізувати в певній комунікативній ситуації.

Зазначені модальні дієслова реалізують семантику 1) актуальної необхідності, спричиненої певними обставинами (要 yào, 得 děi, 应该 yīnggāi (该 gāi)); 2) необхідності, зумовленої суб'єктивними факторами, тобто наявність бажання, наміру суб'єкта виконати певну дію (要 yào; 肯 kěn); 3) зобов'язання (要 yào / 应该 yīnggāi / 该 gāi / 应当 yīngdāng / 应 yīng / 当 dāng / 宜 yí); 4) вимушеної необхідності.

Наприклад, 她也想知道怎么回事, 我该把真相告诉她。tā yě xiǎng zhīdào zěnmé huí shì, wǒ gāi bǎ zhēnxiàng gàosu tā – Вона також хоче знати, що відбувається, я повинен сказати їй правду (зобов'язання, зумовлене правилами поведінки, етичними нормами).

Модальність **оптативності** (акт волевиявлення, в якому реалізується бажання мовця зі вказівкою на виконання дії, про яку йдеться у висловленні, і ця дія має ознаку неадресованості) реалізується у мовленні за допомогою низки модальних дієслів: 想 xiǎng – “хотіти”, “бажати”; 希 xī (希望 xīwàng) – “хотіти”, “сподіватися” (企望 qǐwàng / 渴望 kěwàng тощо – “сподіватися”, “мріяти”); 愿 yuàn (愿意 yuànyì / 颇愿 pōyuàn тощо – “бажати”, “мріяти”, “сподіватися”); 惟愿 wéiyuàn / 但愿 dànyuàn – “хотілося б”, “якби ж тільки..”; 祝 zhù / 祝愿 zhùyuàn – “бажати”; 宁可 nǐngkě / 宁肯 nǐngkěn / 宁愿 nìngyuàn – “хотіти”, “надавати перевагу” тощо.

Зазначені дієслова реалізують семантику: 1) бажання (спрямованого від мовця на дію чи стан із метою здійснення сподівань, бажань, потреб, мрій) (想 xiǎng / 想要 xiǎngyào 希 xī (希望 xīwàng) та його похідні; 愿 yuàn та його похідні; 惟愿 wéiyuàn / 但愿 dànyuàn тощо); 2) бажання, пов'язаного зі спонуванням (宁可 nǐngkě / 宁愿 nìngyuàn / 宁肯 nǐngkěn); 3) значення побажання та прокльону (祝 zhù / 祝愿 zhùyuàn / 愿 yuàn) тощо.

Наприклад, 1) 我宁肯你先告诉父母, 再告诉别人。wǒ nǐngkě nǐ xiān gàosu fùmǔ, zài gàosu bié rén – Ти б краще спочатку батькам сказав, а вже потім – іншим (бажання, пов'язане з порадою); 2) (祝) 您万事如意 (zhù) nín wàn shì rú yì – (Бажаю) здійснення всіх мрій.

Модальність **імперативності** реалізується за допомогою спонукальних дієслів: 请 qǐng – “запрошувати”, “просити”; 要 yào / 要求 yāoqiú – “вимагати”, “хотіти”, 求 qiú – “просити”, “вмовляти”, 请求 qǐngqiú – “просити”, “благати”, 劝 quàn – “радити”, “просити”; 让 ràng / 叫 jiào / 使 shǐ – “заставляти”, “робити так, щоб..”, 允许 yǔnxǔ / 容许 róngxǔ / 准许 zhǔnxǔ – “дозволяти”; 禁止 jìnzhǐ – “забороняти” тощо.

Ці модальні дієслова реалізують семантику 1) наказу (让 ràng / 叫 jiào / 使 shǐ); поради (让 ràng / 叫 jiào / 使 shǐ; 求 qiú; 劝 quàn тощо); 2) прохання (请 qǐng; 请求 qǐngqiú; 愿 yuàn; 劝 quàn), пропозиції (让 ràng / 叫 jiào); 3) заборони (让 ràng / 叫 jiào; 禁止 jìnzhǐ); 4) дозволу (允许 yǔnxǔ / 容许 róngxǔ / 准许 zhǔnxǔ тощо). Наприклад, 1) 让我试试! ràng wǒ shìshì! – Дай мені спробувати! (прохання); 2) 我不让你进去。wǒ bú ràng nǐ jìnqù – Ти не можеш зайти (я не дозволяю тобі зайти).

Проаналізовані модальні дієслова пов'язані між собою в єдину систему засобів реалізації семантики модальності в сучасній китайській мові і, будучи центральними компонентами реалізації одного значення, також мають властивість бути периферійними компонентами реалізації іншого значення в межах категорії.

Наприклад, модальні дієслова необхідності 该 yīnggāi, 要 yào та інші можуть також контекстуально реалізувати значення 1) імперативності, наприклад, 我要你去打听一下。wǒ yào nǐ qù dǎtīng yí xià – Ти повинен піти з'ясувати все; 2) оптативності з елементами наказовості: 你们该按时到办公室。nǐmen gāi ànshí dào bàngōngshì – Щоб завтра всі вчасно прийшли до офісу. Спонукальні дієслова 让 ràng / 叫 jiào / 使 shǐ – “заставляти” можуть також контекстуально реалізувати значення: 1) необхідності, наприклад, 你是个领导, 叫你支持工作人员。nǐ shì ge lǐngdǎo, jiào nǐ zhīchí gōngzuò rényuán – Ти ж керівник, і ти маєш підтримувати працівників; 2) оптативності: 让所有人知道他是个独一无二的专家! ràng suǒyǒu rén zhīdào tā shì ge dúyīwú'èr de zhuānjiā! – Нехай усі знають, що він унікальний спеціаліст.

Кваліфікація **модальних прислівників (情态副词)** ще досі залишається недостатньо вивченою, адже здебільшого досліджуються особливості їхнього вживання в реченні (включаючи проблематику їхнього розрізнення зі сполучниками), а також їхні семантичні особливості [9, с. 284–285]. Хоча модальні прислівники за своїми синтаксичними особливостями і мають дещо спільне зі сполучниками, проте, з точки зору семантики, їхні ролі в реченні зовсім різні, адже основна функція модального прислівника – слугувати маркером суб'єктивного ставлення мовця до дійсності. За різними дослідженнями [9, с. 290–296], їхня функція заключається в тому, щоб виражати значення достовірності, впевненості, роз'яснення, сумніву, облігаторності, спонування, бажання, акцентуації тощо. Отже, загалом можемо кваліфікувати модальні прислівники як такі, що реалізують значення необхідності, ймовірності, достовірності, оптативності, імперативності.

Серед модальних прислівників, які реалізують семантику **необхідності**, виокремлюють 必 bì / 须 xū / 必须 bìxū – “треба”, “необхідно”; 须要 xūyào / 必要 bìyào – “необхідно”, “треба”; 必得 bìdèi / 应须 yīngxū / 须当 xūdāng / 定须 dìngxū – “обов'язково треба”; 必然 bìrán / 必定 bìdìng / 必将 bìjiāng – “обов'язково”, “неминуче”; 务须 wùxū / 务必 wùbì – “необхідно”, “обов'язково потрібно”, “абсолютно необхідно” тощо. Контекстуально зазначені модифікатори можуть реалізувати і значення імперативності. Наприклад, 1) 学某种外语, 必须有耐心。xué mǒu zhǒng wàiyǔ, bìxū yǒu nàixīn. – Для вивчення іноземної мови необхідно мати терпіння (актуальна необхідність, спричинена зовнішніми факторами); 2) 你务必填写调查表。nǐ wùbì tiánxiě diàochábiǎo. – Ти обов'язково маєш заповнити анкету (семантика зобов'язання).

Найбільш широку групу складають модальні прислівники на позначення ситуацій **достовірності** (当然 dāngrán / 显然 xiǎnrán – “само собою”, “вочевидь”, “звичайно”; 确实 quèshí – “дійсно”, “точно”; 明明 míngmíng / 分明 fēnmíng – “очевидно”, “звичайно” тощо) і **ймовірності** (无疑 wúyí – “без сумніву”, “точно”; 肯定 kěndìng – “безсумнівно”, “точно”; 一定 yídìng / 必然 bìrán – “обов'язково”, “точно”; 大概 dàgài / 大约 dà yuē / 多半 duō bàn – “напевно”, “скоріше за все”; 也许 yěxǔ / 可能 kěnéng / 没准 méizhǔn / 恐怕 kǒngpà / 未必 wèibì – “напевно”, “можливо”, “мабуть” тощо). Зазвичай семантика достовірності може накладатися на речення, яке вже має модальне значення, таким чином, модальність достовірності може виступати як «рамка», яка накладається на базову модальність і надає додаткового значення пропозиції. Наприклад, 1) 你不用给他打电话, 他一定来得及。nǐ bú yòng gěi tā dà diànhuà, tā yídìng láidéjǐ. – Не треба йому дзвонити, він точно встигне. (Значення достовірності накладається на базову модальність можливості); 2) 这个工具的确很好用。zhè ge gōngjù díquè hěn hǎoyòng. – Цей пристрій і справді дуже зручний (ситуація категоричної достовірності).

Модальні прислівники 最好 / 顶好 dǐng hǎo – “краще б”, “бажано, щоб”; 不妨 bù fáng / 无妨 wú fáng – “не завадило б”, “краще” виступають формальними показниками **семантики бажання** з елементами спонування і так само можуть реалізувати й значення імперативності у вигляді поради. Наприклад, 1) 你不妨和他讨论这个问题。nǐ bù fáng hé tā tāolùn zhè ge wèntí. – Тобі варто обговорити з ним це питання (семантика поради); 2) 你最好穿上大衣, 恐怕外面很冷。nǐ zuì hǎo chuān shàng dàyī, kǒngpà wàimian hěn lěng. – Ти б краще вдягнув пальто, боюся, надворі холодно (бажання з елементами спонування).

Так само, як і модальні дієслова і прислівники, **модальні частки (语气助词)** є засобом реалізації модальності в сучасній китайській мові. Будучи постпозитивним службовим словом, модальна частка має певні особливості у функціонуванні: з граматичної точки зору, її наявність / відсутність наприкінці речення не впливає на граматичну структуру речення, з точки зору семантики, її наявність / відсутність не впливає на граматично виражений зміст у реченні; з точки зору модальності, вона є обов'язковим елементом, адже вона використовується з метою показати зв'язок між реченням і мовною ситуацією, а також задовольнити потреби слухача, сприяти комунікації [9, с. 133].

Серед модальних часток найбільш часто вживаними є 啊 a (та її інваріанти 啦 la, 哇 wa, 呀 ya, 哪 na), 吗 ma, 吧 ba, 呢 ne, 了 le тощо. Вони здебільшого функціонують як периферійні засоби реалізації модальності, оформлюють речення в цілому, можуть реалізувати значення достовірності, ймовірності, наказу, прохання, поради, заборони, пропозиції, бажання тощо. Наприклад, 1) 我们先考虑一下, 再讨论吧。Wǒmen xiān kǎolǔ yíxià, zài tāolùn ba. – Давай ми спочатку все обміркуємо, а потім обговоримо (пропозиція); 2) 你听不听呢! Nǐ tīng bù tīng ne! Слухай мене (ти мене слухаєш чи ні?) (за допомогою афірмативно-негативної форми запитання та модальної частки мовець звертає увагу слухача, він ставить запитання, посилюючи його модальною часткою, лише з метою отримати позитивну відповідь).

До модальних модифікаторів також відносять предикати зі вказівкою на думку мовця (我看 wǒ kàn / 我想 wǒ xiǎng “я вважаю”, “мені здається”), об'єктивні судження (很有可能 hěn yǒu kěnéng “досить ймовірно, що...”), фрази, що вказують на згоду з думкою співрозмовника (可不是嘛 kě bú shì ma “так і є”, “дійсно”), синтаксичні конструкції тощо.

Таким чином, вивчення комплексу модальних модифікаторів – це аналіз усієї системи пов'язаних один з одним мовних засобів – форм, конструкцій, лексичних показників, що слугують для вираження комплексу семантичних ознак і їхніх варіантів у межах семантичної категорії модальності в сучасній китайській мові.

Висновки. Категорія модальності в сучасній китайській мові є складним граматичним і семантичним утворенням, представленим у мові й мовленні різноплановими засобами і способами реалізації цієї семантики. Зважаючи на морфологічні особливості китайської мови, на перший план аналізу її граматичної системи і її складників виходять саме лексичні засоби, які потребують подальшого вивчення. На особливу увагу заслуговує перспектива дослідження зазначених модальних модифікаторів у полісистемному аспекті – як ті чи інші засоби слугують для суміжних граматичних категорій сучасної китайської мови – категорії темпоральності, аспектуальності тощо.

Література:

1. Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1954. 261 с.
2. Драгунов А.А. Исследования по грамматике китайского языка. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1952. 230 с.
3. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика. Москва : Цитадель-трейд ; Лада, 2005. 576 с.
4. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории. Москва : Наука, 1965. 349 с.
5. Сорокін С.В. Турецька й українська мови в системі координат «ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ» : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. 341 с.
6. Тянь Аошуан. Проблемы скрытой грамматики: синтаксис, семантика, и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка). Москва : Языки славянской культуры, 2002. 898 с.
7. Яхонтов С.Е. Категория глагола в китайском языке. Ленинград : Из-во Ленинградского ун-та, 1957. 179 с.
8. Li Charles N., Thompson Sandra A. Mandarin Chinese. A Functional References Grammar. Berkeley ; Los Angeles : U. of California Press, 1989. 691 p.
9. 徐晶凝. 现代汉语语情态研究. 昆仑出版社, 2008.
10. 赵元任. 汉语口语语法. 北京 : 商务印书馆. 380 页.

Анотація

Ю. ЛЮБИМОВА. МОДАЛЬНІ МОДИФІКАТОРИ ЯК КЛЮЧОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано ключові засоби реалізації семантики модальності – модальні модифікатори. Одними із центральних засобів реалізації семантики модальності є модальні модифікатори (модальні дієслова, прислівники, частки), які слугують формальним засобом для реалізації модальності. У статті досліджуються види модальних модифікаторів, а також те, які функції вони виконують у мовленні. Стаття аналізує здатність модальних модифікаторів виконувати як свої основні функції, так і периферійні в залежності від контекстуальної інформації, а також інтерпретаційного компонента мовця.

Ключові слова: китайська мова, модальність, функціональна граматики, модальний модифікатор.

Summary

YU. LIUBIMOVA. MODAL MODIFIERS AS THE MAIN MEANS OF REALIZATION OF MODAL SEMANTICS IN MODERN CHINESE

The article is devoted to the analysis of modal modifiers as the main means of realization of modal semantics in modern Chinese. At the moment, the research of the sinological direction is quite popular and offers different approaches to the study of the Chinese language. We can say that communicatively directed research of a language allows to thoroughly explore it and solve a whole range of scientific problems. Modality as conceptual and as a semantic category is a separate object for functionalistic research. The article touches upon the fact, that modality actually denotes the interpretation of phenomena and facts of the surrounding reality and the choice of appropriate formal means for the verbalization of certain fragments of extralingual reality in accordance with the concepts enshrined in its cognitive space. We consider the modal modifiers (modal verbs, adverbs, particles) as one of the central means of realizing semantics of modality. Modal modifiers represent lexical modality, the system of modal modifiers in the Chinese language is rather extensive and serves as a formal means for implementing modality.

Modal verbs in contemporary Chinese can realize the semantics of opportunity, necessity, opacity and motivation. Being the central components of the realization of one meaning, modal verbs also have the ability to be peripheral components of the implementation of another value within the category. The function of modal adverbs is to express the semantics of reliability, confidence, clarification, doubt, obligation, motivation, desire, accentuation, etc. Just like modal verbs and adverbs, modal particles are a means of implementing modality in the modern Chinese language. In terms of modality, it is a compulsory element, since it is used to show the connection between sentence and linguistic situation, as well as to meet the needs of the listener, to promote communication.

Thus, the study of a system of modal modifiers is an analysis of the entire system of interconnected language means, which serve to express a complex of semantic features and their variants within the semantic category of modality in the modern Chinese language.

Key words: the Chinese language, modality, functional grammar, modal modifier.

4. Порівняльне літературознавство

4. Comparative literature

аспірант кафедри світової
літератури та культури імені
проф. О. Мішукова
Херсонського державного
університету

СЕМАНТИКА ТА ПОЕТИКА МОТИВНОЇ СТРУКТУРИ МІФОЛОГЕМИ ПОВІТРЯ В ЛІРИЦІ В. СТУСА ТА А. ТАРКОВСЬКОГО

Постановка проблеми. Першостихії – глобальні, загальні категорії свідомості та світовідчуття, вони є субстанціональними першопочатками життя в міфологічній свідомості. Необхідність системного дослідження їх проявів у міфопоетичній картині світу лірики В. Стуса та А. Тарковського шляхом вивчення у компаративному аспекті не викликає сумнівів. Аналіз та зіставлення мотивної структури міфологем першостихій на типологічному рівні дадуть змогу виявити як значну кількість спільних рис, так і виокремити індивідуально-авторські особливості поетики та світосприйняття, відтворені в міфопоетичній картині світу лірики В. Стуса та А. Тарковського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницький інтерес до лірики В. Стуса та А. Тарковського актуалізується на початку 2000-х рр., що дозволяє сподіватись на належне поцінування їхніх творчих доробків. Насамперед відзначаємо зацікавленість у науковій розробці міфопоетичного аспекту лірики митців. Авторами різновекторних досліджень із міфопоетики лірики Арсенія Тарковського є такі науковці, як Ж. Баратинська, Т. Суханова, Н. Резніченко. До аналізу окремих елементів картини світу поета, застосовуючи міфопоетичний підхід, вдавались О. Верещагіна, Є. Лисенко, С. Кекова, О. Оришака, Т. Чаплигіна. Попри існуючу думку стосовно імпліцитного характеру прояву міфологізму в ліриці В. Стуса, міфопоетика його лірики також ставала предметом літературознавчих досліджень, розробкою цього питання займалась С. Саковець. На певні особливості прояву міфопоетичного коду у творчому доробку автора вказували також Г. Колодкевич, І. Онікієнко, О. Росінська, Г. Савчук та ін.

Постановка мети. Мета статті – окреслити на типологічному рівні семантику та поетику мотивної структури міфологеми повітря в ліриці митців, виокремити домінуючі мотиви, пов'язані з цією першостихією, а також систему їхніх субмотивів.

Виклад основного матеріалу. Міфологема повітря в ліриці В. Стуса та А. Тарковського репрезентована образними іпостасями неба, вітру, польоту, птахів та міфічних істот, наділених здатністю літати. Через образність повітряної стихії авторами ресемантизуються домінуючі мотиви творчості та категорія онтологічних мотивів, що включає в себе складну та розгалужену систему субмотивів, серед яких субмотиви життя і смерті, душі, часу, польоту, переходу, трансформації, сходження, втечі, очищення, покари та інші. Осібну категорію становить мотив кохання. Для лірики А. Тарковського характерним є також оприявлення як домінуючий мотив гармонії природи в тісній взаємодії з мотивом творчості.

Модус онтологічного типологічно зближує міфосвіти лірики В. Стуса та А. Тарковського, адже є невід'ємною частиною буття особистості, що прагне до розуміння законів буття. Основними в цій мотивній категорії стають субмотиви життя і смерті (вітаїстичне і танатологічне), а також пов'язані з ними трансформаційні субмотиви – переходу з одного світу в інший, трансформації (перетворення), сходження, польоту та руху. Репрезентантом вітальності повітряної стихії в ліриці А. Тарковського стає образ метелика, що з'являється у філософській поезії «Посередині мира», в якій він виступає в ролі насмішника, немов перериваючи рефлексію ліричного героя. Авторську іронію посилює використання тавтології та гіперболізації: «Я больше мертвецов о смерти знаю, / Я из живого самое живое. / И – Боже мой! – какой-то мотылек, / Как девочка, смеется надо мною, / Как золотого шелко лоскуток» [8, с. 172]. Образ же самого метелика художньо розкривається за допомогою двох поширених порівнянь. Вектор семантики цих порівнянь різноплановий: перше порівняння актуалізує олюднення метелика, а друге, навпаки, переносить його семантику в поле предметного світу. Цей образ у поезії є репрезентантом сфери небесного, що вивисує його над сферою земного людського буття та дозволяє поставити у міфосвіті лірики А. Тарковського в один ряд з образом цвіркуна.

У 1958 р. написана також поезія «Мотылек», в якій більшою мірою підкреслено неземну природу цього образу в картині світу митця: «В чистом пузырьке / Кровь другого мира / Светится в брюшке / Мотылька-лепиды» [8, с. 171]. Поруч із семантикою повітряної стихії оприявнюється також і першостихія вогню, пов'язана з мотивом творення, народження: «Ходит мотылек / По ступеням света, / Будто кто зажег / Мельтешенье это» [8, с. 171].

У ліриці ж В. Стуса на перший план виходить увиразнення танатологічних мотивів засобами повітряної образності. Танатологічна семантика не є характерною для образу неба, однак у ліриці В. Стуса небо може оприявнюватись і у структурі танатологічних мотивів також. Наприклад, у поезії «Сто чорних псів прогавкало. Сто псів...» Небо маркується автором епітетом «гробове»: «Земля посовгнулась. Пливе / розщилиною всебезодні. / Вода сточорних вод. Сьогодні / над нами небо гробове. / Пуги-гу-гу! Гуль-гуль. Пугу. / Так ясно вічність промовляє. / І смерть моя зумисне дляє, / а скорб моя – на всім бігу» [6, с. 356]. Через звуконаслідування криків птахів, які також є оприявленням повітряної стихії, артикульовано стан надзвичайної психоемоційної напруги ліричного героя. Зокрема, такі звуки означають крики пугача або сича, що є «нечистими» птахами, які згідно з давніми віруваннями можуть

пропрокувати біду та смерть, та звуконаслідування, яким прикликають голубів. У наступних рядках актуалізовано безпосередній зв'язок вітру та смерті, що ресемантизована у міфопоетичному значенні подорожі: «*І склили очі на очах. / Закочувались д'горі. Тату!!! / Немає часу. Тра рушаєти. / Дух – обірвався – на вітрах*» [6, с. 354].

Маркований танатологічною семантикою також міфопростір поезії «Зима. Паркан. І чорний дріт...». Образи воронів оприявнюються у ворожому просторі та символізують біду, зловісні віщування. За принципом своєї побудови ця поезія близька до характерного для А. Тарковського прийому відеомонтажу: «*Зима. Паркан. І чорний дріт / на білому снігу. / І ворон між окляклих віт – / гнеться в дугу. / Дві похнюплені сосни / смертну чують корч. / Кругом – мерці. І їхні сні / Стримлять, як сосни, сторч*» [7]. Образність поезії знаходиться в площині танатологічного, поетом використано цілу низку образно-символічних формул на позначення смерті: зимовий період, контраст чорного і білого, обмеженість простору парканом, сосни, ворони тощо.

Ключового значення для ресемантизації міфологеми повітря, яка в міфопоетичній картині світу поєднує небесне та земне, набувають також трансформаційні субмотиви. У поезії А. Тарковського «Превращение» виразно актуалізовано рефлексії стосовно власної «стихийної природи». Омріяною для ліричного героя є саме повітряна стихія, що характеризується легкістю на противагу «тяжести земної». Образи дерев же виконують традиційну функцію посередництва між небом та землею. В авторській інтерпретації «древесная поросль» виступає сестрою небесній легкості: «*И пожелал я / легкости небесной, / Сестры чудесной / поросли древесной. / И Бог свидетель – я открыл лицо, / И ласточки спуют, как пальцы пряжи...*» [8, с. 231]. Відкриття світові обличчя виступає символічним актом духовного звільнення ліричного героя, завороженого «дудкою Марсія», переходом на новий духовний рівень взаємодії зі світом. Полісемантичний образ ластівок безпосередньо пов'язаний із семантикою легкості та руху, що оприявнюється через образність польоту. Птахи порівнюються з пальцями пряжи, що водночас артикулює семантику взаємозв'язку елементів картини світу, гармонійності та системності та є своєрідною алюзією на античних мойр.

Ключовим також є мотив гармонії людини і природи, що оприявнюється в останніх строфах поезії: «*Трава просовывает копьцо / Сквозь каждое кольцо моей рубахи. / Лежу, – а жили чудом сращены / С хрящами придорожной бузины*» [8, с. 231]. Таким чином, ліричний герой одночасно належить обом полюсам – і небесному, і земному. Ключовими виступають обидві стихії – і повітря, і землі.

Взаємопроникнення семантики міфологем повітря та вогню фіксується також у поезії «Могила поета», присвяченій пам'яті М. Заболотського. У тексті ресемантизовано субмотив сходження – перехід від полюсу земного до небесного: «*Твоя могила в белой шапке, / Как царь проходит мимо них, / Туда к распахнутым воротам, / Где ты не прах, не человек, / И в облаках за поворотом / Восходит снежный твой ковчег*» [8, с. 97]. Образ ковчегу є маркером біблійного символічного коду, що свідчить про сакралізацію у міфосвіті А. Тарковського образу поета. Ворота також є втіленням символічного переходу між світами живих і мертвих, хоча фактично в тексті розуміються відкриті навстіж цвинтарні ворота.

Образ ковчегу також корелює в поезії із семантикою ритуального останнього човна, в якому тіло покійного пускали за водою, яка і забезпечувала його містичну переправу на той світ. А поєднання повітря та вогню оприявнюється в останніх рядках поезії: «*Заката огненное веко / Не может в небе догореть*» [8, с. 97], що актуалізує мотиви вічності та безсмертя поета. Оприявнення сонця як вогняного ока ресемантизує прадавні міфологічні вірування, що є спільними для багатьох народів світу, де сонце виступає в ролі божества, яке наглядає за світом, або саме є власне оком бога. У контексті міфосемантики поезії образ заходу сонця, що ніяк не завершується, також може бути потрактовано як символічний акт прощання з великим митцем – «черепом века», що залишив по собі значний слід.

Як зазначав М. Еліаде, той, хто вивисується, піднімаючись сходами храму чи ритуальною драбиною, що веде на Небо, перестає бути людиною: так чи інакше він бере участь у надприродному бутті [2, с. 62]. Субмотив духовного сходження, прагнення висоти як ціннісного орієнтиру внутрішнього духовного простору є досить частотним для лірики В. Стуса, що дозволяє говорити про нього як про один із домінантних. Прикладом слугує поезія «Це, припізніла, молодосте, ти...»: «*І я дерусь – з цовбна на цовб – увись, / куди мої дороги простяглись, / куди мене веде вельможний порив, / не відаючи втоми, ні покори. / Так, як було в забутому КОЛІСЬ*» [6, с. 357]. Ліричний герой готовий йти шляхом, який вважає вірним, незважаючи на перешкоди («*Збираються над головою тучі, / відстрашливої повні ліпоти*»), хоча і бачить зловісні знаки: «*Це, припізніла молодосте, ти. / Це я себе вертаю – скільки змоги / зближаючись до древньої дороги, / де дерева чорніють, як хрести*» [6, с. 357]. Оприявнюється характерне для лірики В. Стуса накладання танатологічної семантики на семантику образів дерев (хрести – дерева, гроби – сосни тощо). Як метафізичний шлях до самого себе, як самоідентифікація актуалізується в тексті поезії архетипний образ «древньої дороги». Взаємопроникнення міфологем повітря та вогню яскраво актуалізується також у поезії «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...»: «*Крізь сотні сумнівів я йду до тебе, / добро і правдо віку. Через сто / зневір. Моя душа, запрагла неба, / в буремнім леті держить путь на стовп / високого вогню, що осіяний / одним твоїм бажанням...*» [7]. Семантика міфологеми повітря артикулюється через мотив польоту – «буремний лет» душі ліричного героя, а міфологеми вогню – через «вогненний стовп», що ресемантизує мотив духовного очищення. На думку Г. Левченко, «політ символізує долання часопросторових вимірів людського життя, переступання межі, за якою – вічність і смерть» [3]. Субмотив польоту є досить частотним у ліриці В. Стуса. Яскраво оприявнюється він, наприклад, у поезії «Вшрубовувався дим, вшрубовувались...»: «*А ти лежиш, не учувши власних крил. А ти / лежиш – / і тиша охолола так тисне, мов / душа до серця гола / осліпла од оранжевих таріл*» [7]. Семантика польоту артикулює також такі мотивні комплекси, як мотиви свободи та

звільнення. Для ліричного героя поезії В. Стуса політ стає специфічним різновидом ментальної подорожі, що стає характерною рисою творчості поета, особливо у періоди перебування в ув'язненні. І тому доцільно розглядати цей субмотив у ключі прагнення до справжньої свободи особистості, а не втечі.

Увиразноватись субмотив перевітлення, метаморфози авторами може також в іншому семантичному спектрі. Перетворюється після смерті на вітер ліричний герой поезії «Тебе не наскучило кожному снитися», написаній у 1945–1946 рр., в якій виразно прочитуються ремінісценції до «Слова о полку Ігоревім». Поезія побудована у формі звертання душі загиблого під час битви на Каялі воїна з війська князя Ігоря до княгині Ярославни. Наслідуючи оригінал та підсилюючи функціональне звучання мотиву плачу, А. Тарковський іменує Ярославну зигзицею – зозулею, образ якої також належить повітряній стихії. Події битви переосмислені автором та подані крізь призму його особистісного світосприйняття – від імені невідомого воїна, життя якого забрала битва. Безсумнівною є алюзійність на сучасні авторові події. Міфопоетична трансформація саме у вітер актуалізує семантичний код мотиву остаточного звільнення від тілесного: «Спасибо тебе, что стонала и пела. / Я ветром иду по горячей золе, / А ты разнеси мое смертное тело / На сизом крыле по родимой земле» [8, с. 117]. Розвіювання праху виступає одним зі способів поховань, яке символізувало воз'єднання з рідною землею, повернення до першопочатку.

Наявний у ліриці В. Стуса також і мотив митця-пророка, що типологічно подібний до того, який оприявнюється у ліриці А. Тарковського в поезії «Я учился траве, раскрывая тетрадь...» («и Адамову тайну я чудом открыл...»). Однак ресемантизація цього мотиву відбувається іншими образно-символічними формулами. Пафос поезії А. Тарковського відзначається вітаїстичністю, а домінантна стихійна образність – земна та вогняна. У поезії ж В. Стуса «Те, що було за смертю, я пізнав...» оприявнюється семантика повітряної та земної образності, однак у танатологічному спектрі, що не залишає надії на краще: «Те, що було за смертю, я пізнав. / Всю силу тасмничого діяння, / весь морок неб і твань землі движку. / І тяжко жити, цим знанням підперши / свою оселю, витрухлу на пустку» [6, с. 110]. Таким чином, традиційно сакральний простір небес ресемантизовано автором у множині та в негативному ключі.

У міфосвіті лірики А. Тарковського небо може наділятися характеристиками живого, антропоморфізуватись. Так, у контексті мотивів творчості та обраності поета в поезії «Я прощаюсь со всем, чем когда-то я был...» білі хмари наділені здатністю говорити. Але розпізнати та передати цю мову може лише людина, що володіє даром слова: «Я читаю страницы неписанных книг, / Слышу круглого яблока круглый язык, / Слышу белого облака белую речь, / Но ни слова для вас не сумею сберечь...» [8, с. 73].

Як відзначав М. Єліаде, небо розкриває безпосередньо та природно нескінченну віддаленість, трансцендентність Бога, а щоб виник релігійний досвід, достатньо простого споглядання неба [2, с. 62]. Міфологема повітря в контексті християнського коду в ліриці В. Стуса виразно оприявнюється в поезії «Потоки», актуалізуючи есхатологічний мотив Страшного суду, на який буде покликане людство, щоб відповісти за свої діяння. Роль своєрідного маркера в тексті поезії виконує колористика: незвичайний фіолетовий колір неба є провіщенням судної доби або ж знаком божевілля. Ліричний герой знаходиться у край збудженому емоційному стані: «І зорі в фіолетовому небі? / Ще ти казав: це колір божевілля / і судної доби. Немає суду, / та вже заходить щось. Немов на дощ. / Півнеба гоготіло в нашій душі» [7].

Небо, яке традиційно знаходиться в полюсі «сакрального», артикульовано в іншій семантичній тональності. Стан передгрозя та невизначеності посилює ефект тривожності, передчуття, кульмінацією якого стає «гоготіння» неба, що алюзійно ближче до полюсу «інфернального», ніж «сакрального». Тобто оприявнюється своєрідна індивідуально-авторська міфопоетична інверсивність у картині світу.

Про особливе значення в аксіологічній системі митця образів повітряної стихії свідчать також рядки поезії «Струнам счет ведут на лире...». У тексті реалізується ключова для творчості А. Тарковського бінарна опозиція «земне» – «небесне». Домінантним мотивом виступає мотив творчості, а природа, зокрема образи стихій, оприявнюються як джерело натхнення та аксіологічні константи світовідчуття ліричного героя: «Струнам счет ведут на лире / Наши древние права, / И всего дороже в мире / Птицы, звезды и трава» [8, с. 311]. Так, протиріччя між «небесним» та «земним» у тексті цієї поезії імпліковано, а картина світу будується автором за гармонійною схемою. До повітряних образів належать також образи ластівок та бджоли, які артикують категорію вітаїстичності, а також певною мірою і образ світанку.

Із мотивом творчості в ліриці А. Тарковського також пов'язані образи птахів. Яскраво ресемантизовано це в поезії «Поэты»: «Мы звезды меняем на птички кларнеты / И флейты, пока еще живы поэты, / И флейты – на синие щетки цветов, / Трещотки стрекоз и кнуты пастухов» [8, с. 194].

Із птахом ототожнює себе ліричний герой поезії «Чужий мені мій рідний край...». У міфопросторі поезії присутня образність усіх чотирьох стихій, однак безпосередньо з образом ліричного героя пов'язані стихії повітря, вогню та води. У перших рядках поезії ліричний герой ідентифікує себе як чорного птаха в «чужому йому рідному краї». Поезія будується на характерних для лірики В. Стуса оксюморонах та антитезі. Рідна земля актуалізується в образі темного гаю: «Чужий мені мій рідний край. / Не вітчизна, а чужаниця. / А я у ньому чорна птиця, / Та хай святиться темний гай. / Мій гай. Мій гамір вороний. / Ронили гуси біле пір'я / над ним. І золоте сузір'я / виводив місяць молодий» [7]. Таким чином, на початку поезії образність повітряної стихії, втілена опосередковано через образи птахів, є домінантною. Домінантним стає мотив відчуження, реалізований в образі чорної птиці. Колористика маркує чужорідність ліричного героя, протиставляючи його образам білих гусей. Образи птаства актуалізують відчуття легкості, польоту, виступають художнім засобом для моделювання ідилічного простору рідного краю. Проте закінчення дієслів свідчать, що це ідилічний простір із минулого, з площини спогадів.

Порівняння свідчить, що в ліриці А. Тарковського образ птаха є невід'ємною аксіологічною константою світової гармонії буття. Мотив посередництва птахів між полюсами «земного» та «сакрального» розкривається в поезії «Григорій Сковорода» А. Тарковського. Образністю всіх чотирьох першостихій автор витворює гармонійну, ідилічну картину життя в гармонії з природою, вільною від умовностей соціуму. Де образи птахів виступають у приписуваній їм слов'янською міфологією ролі: медіаторів, посередників: «...*Степь течет оксамитом под ноги, / Присыпает сиваишскою солью / Черствый хлеб на чумацкой дороге, / Птицы молятся, верные вере, / Тихо светят речистые речки, / Домовитые малые звери / По-над норами встали, как свечки*» [8, с. 332].

У поезії «Григорій Сковорода» ідеальний топос твориться в тому числі за допомогою орнітологічної образності, виступаючи одночасно і його важливим атрибутом, і медіатором між земним та небесним: «*Птицы молятся, верные вере, / Тихо светят речистые речки, / Домовитые малые звери / По-над норами встали, как свечки*» [8, с. 174]. Пташиний спів метафорично підноситься, вивисується автором до рівня молитви. Автор вдається до тавтології «верные вере», що підкреслює приналежність птахів не лише до полюсу «земного», а й до сакрального-небесного. Таким чином, образ птахів виступає важливим елементом у картині гармонійного Космосу в ліриці А. Тарковського. Також яскравим прикладом ідилічної тональності та світлої образності є поезія «Степь»: «*Дохнет репейника ресница, / Сверкнет кузнечика седло, / Как радугу, степная птица / Расчешет сонное крыло...*» [8, с. 67].

Отже, орнітологічна символіка у творчості Арсенія Тарковського та Василя Стуса характеризується глибокою змістовою наповненістю, вона бере свої витoki ще у слов'янській міфології, але, проходячи крізь призму авторського світосприйняття, набуває нових семантичних площин та трактування.

До семантики міфологеми повітря належить також низка міфічних персонажів та міфонімів. Зокрема, в ліриці В. Стуса це образ жар-птиці, а у А. Тарковського – образи сільфід та Психеї. До ресемантизації персонажа античного міфу автор вдається в однойменній поезії, яка відзначається глибинною іронією. Згідно з античним міфом Психея – вродлива дівчина з крилами метелика, яка стала обраницею бога Ероса – є втіленням людської душі. А. Тарковський же вдається до гротеску та мотиву юродивості, надаючи поезії зниженого пафосу: «*Я побирюшка и сладкоежка, / Мне и копейка светлее солнышка, / Не пожалейте лесного орешка, / Пожертвуйте старой немного подсолнушка. / Пожертвуйте жамку бездомной Психике!*» [9, с. 101]. Маркером приналежності «Псішки» до полюсу «небесного» (стихії повітря) виступають її крила, здатність літати: «*Я бы крылья милого омыла слезами, / Полетела бы за милым путем лебедиными, / Он бы накормил меня медом над лесами, / Над горами напоил бы меня горными винами*» [9, с. 101].

Сфера ціннісного також належить локусу неба («над горами», «над лесами») та протиставляється земному існуванню ліричної героїні: «*Собаки на меня натравляют мальчишки, / Живу я на свете без вида на жительство*» [9, с. 102]. У землі-матері вона просить заступництва, проте ампліфікація у фінальних рядках поезії апофатично утворює відчуженість для Психеї-душі земного простору: «*Вот и скитаюсь по миру старухой безколхозной – / Неприкакаянная, непрописанная, неодетая, необутая...*» [9, с. 102].

До повітряної стихії належать також образи ангелів, що оприявнюються в ліриці як В. Стуса (янгол помсти), так і А. Тарковського (поезії з циклу «Чистопольская тетрадь»). Остання була написана на початку війни. У цій поезії А. Тарковського небесний янгол злітає до міста «чуть воздушную тревогу/ объявляют на земле». Янгол виступає Господнім посланцем, «Божьим дивом», що цілком належить категорії сакрального, а тому є захищеним від небезпек земного світу: «*Не боится Божье диво / Ни осады, ни пальбы, / Ни безумной красногровкой / Человеческой судьбы*» [8, с. 101]. Однак «соглядатай» лишається байдужим до людського горя: «*Не дойдут мольбы до Бога, / Сердце ангела – алмаз, / Продолжается тревога, / И Господь не слышит нас...*» [146, с. 102].; «*И не хочет равнодушный / Божий ангел наших слез*» [8, с. 102].

Окрім повітряної образності, оприявнюються також художні деталі, семантика яких опосередковано пов'язана з міфологемою вогню: це очі янгола, що горять («*И в убежищах подпольных / Очи ангела горят*»), а також епітет «червоногрива» на позначення міфологеми долі, яка в контексті поезії стає алюзією на вогонь війни, непідвладність та ворожість долі людині.

Домінантними в поезії є мотиви відповідальності, вини та віри, які кульмінаційно звучать у фіналі твору у вигляді риторичного запитання: «*Только тем и виноваты, / Что сошли в подпольный ад. / А быть может, он, крылатый, / Перед нами виноват?*» [8, с. 102].

Образ вітру в ліриці А. Тарковського може реалізовуватись у різних семантичних варіаціях, однак найчастіше він є репрезентантом мотиву руху. Наприклад, у поезії «Кузнечики» з циклу «Сказки и рассказы». Перша строфа поезії побудована на низці динамічних образів, серед яких і образ вітру, який може бути потрактований у різних семантичних варіантах: «*Тикают ходики, ветер горячий / В полдень снует челноком по Москве, / Люди бегут к поездам, а на даче / Пляшут кузнечики в желтой траве*» [8, с. 259].

Російське слово «челнок» може бути інтерпретовано в значеннях: а) невеличкого човника; б) деталі швейної машинки, що постійно перебуває в русі [4]. За будь-якого зі значень ключовою характеристикою образу вітру в цій поезії є його рухливість, що дає змогу авторові досягти панорамності в передачі зображуваної ним картини у двох локусах – урбаністичному та природному. Перший відзначається чіткістю, механічністю та ритмічністю, адже знаходиться під владою хронологічного: поезія починається з констатації «тикают ходики», яка задає подальший внутрішній ритм поезії. У цьому контексті логічним буде припустити, що метафора «вітер-челнок» побудована на перенесенні значення механічної деталі швейної машинки чи ткацького станку, рух яких також відзначається чіткістю та розміреністю. Таким чином, стихійна образність повітря підпадає під вплив міфопо-

тичного локусу міста. Природний же локус з’являється наприкінці першої строфи та втілюється в образах трави та коників, що танцюють у ній. Ці образи, як ми вже відзначали, в картині світу лірики А. Тарковського стійко пов’язані з мотивом творчості.

Образ вітру згідно з прадавніми слов’янськими віруваннями пов’язувався з нечистою силою. У подібному ключі актуалізується образ вітру у філософській поезії «Як страшно відкриватися добру...», де він оприявнюється в контексті мотиву втечі: «Як вабить зло. Як вабить гріх – ніти / світ за очі, повіялися з вітром. / І власної подоби утекти, / мов чорта лисого» [7]. Ліричний герой констатує привабливість для людської душі полюсу «зла» (опозиція «добро» – «зло»), що означає для нього піддатися слабкості, зійти з обраного шляху. «Повіялися з вітром» для нього – втекти. Проте така втеча не може бути визволенням чи спасінням, адже суперечить принципам буття людини в авторському світогляді та витвореній ним картині світу.

З образом вітру в ліриці В. Стуса пов’язаний також мотив очищення. Відпустити за вітром свою тяжку журбу прагне ліричний герой у поезії «Вшрубовувався дим, вшрубовувались...», в якій домінують міфосемантика вогняної та повітряної першостихій: «...Отак бо й є: вуллія / нагребу і, двері / зачинивши на лопату, пуцу за вітром / болісну журбу. / Хіба ж не час журбу повідпускати» [7].

Яскрава семантика міфологеми повітря оприявнюється також у контексті мотиву кохання. У поезії «Фотографія» вона реалізується через образ вітру, що дме у серце ліричного героя. Повітряна образність цієї метафори актуалізує перехід значень легкості та польоту на ліричного героя: «В серце дунет ветер тонкий, / І летиши, летиши стремглав, / А любовь на фотопленке / Душу держит за рукав» [8, с. 167].

У другій строфі мотив кохання також репрезентовано через повітряну образність, але більш опосередковано – кохання порівнюється з пташкою, що краде зерно: «У забвения, как птица, / По зерну крадет – и что ж? / Не пускает распылиться, / Хоть и умер, а живешь...» [8, с. 167].

Виразно лунає в поезії також і мотив часу, невпинності його ходу, швидкоплинності життя. Призупинити його, зберегти якісь моменти ліричний герой убачає можливим лише за допомогою фотомистецтва. Ця тематика піднімалася автором і в низці інших поезій та неодноразово потрапляла у поле уваги дослідників. Здатність зберегти найдорожчі моменти переносить фотооб’єкти в сферу аксіологічного, навіть певною мірою сакрального для ліричного героя, здатного протидіяти часу і смерті.

У контексті мотиву кохання в ліриці В. Стуса повітряна стихія оприявнюється через образи птахів. Увираження коханої жінки ліричного героя в образі птаха – лебедиці чи зозулі – є характерною рисою для ідіостилю поета. Яскрава образність, орієнтація на фольклорну традицію та високий рівень емоційної напруженості дозволяє йому створити надзвичайно щемливі зразки інтимної лірики. Яскравим прикладом є поезії «Мов лебедина, розкрилила...» та «Сон (нона)». В обох із них кохана постає в образі лебедиці і є з різних причин недосяжною для ліричного героя, обидві відзначаються майстерністю поетичного відтворення інтимних почуттів: «Мов лебедина, розкрилила / тонкоголосі дві руки, / збілілі губи притулила / мені до змерзлої щоки. / Сльозою темінь пронизала / в пропасниці чи маячні, / казала щось, даліти стала...» [6, с. 53] «Струнка, білява, з синіми очима, / Неначе лебідь з хвилі вдаліні / (В вечірній тиші ми лише одні), – / Мені вона привидилась вві сні» [5, с. 41].

Висновки. Таким чином, семантика та поетика мотивної структури міфологеми повітря оприявнюється різноманітно та перебуває в тісному взаємозв’язку з іншими елементами міфопоетичної картини світу лірики В. Стуса та А. Тарковського. Домінують для доробку обох поетів є мотив творчості та категорія онтологічних мотивів, яка характеризується складною та розгалуженою системою субмотивів. Основними онтологічними субмотивами, увираження яких відбувається через повітряну образність, є такі: субмотиви життя і смерті, душі, часу, польоту, переходу, перевтілення, сходження, втечі, очищення, покари, свободи та інші. Осібну категорію становить мотив кохання. Для лірики А. Тарковського характерним є також оприявлення як домінуючий мотив гармонії природи в тісній взаємодії з мотивом творчості. А для лірики В. Стуса особливого значення набуває репрезентація мотиву польоту як специфічна риса його міфосвіту. Категорія онтологічних мотивів на типологічному рівні виявляє подібність семантики та поетики митців, однак оприявнює також і їхні індивідуально-авторські відмінності, що становлять специфіку їх своєрідного поетичного таланту та дозволяють створити власні особливі міфопоетичні картини світу.

Література:

1. Башляр Г. Грезы о воздухе. Опыт о воображении движения. Москва : Изд-во гуманитар. л-ры, 1999. 344 с.
2. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожитство та культурні уподобання. Київ : Основи, 2001. 591 с.
3. Левченко Г. Міф проти історії: семіосфера лірики Лесі Українки : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 332 с.
4. Ожегов С. Толковый словарь русского языка. URL: <http://slovarozhegova.ru/> (дата звернення: 14.09.2018).
5. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. / редкол. : Д. Стус (гол.) та ін. Київ : Київська Русь ; Факт, 2007. Т. 1 : Ранні вірші (сер. 1950-х – початок 1960-х рр.). ДЕЛО № 13/БЕ1339. Круговерть. Вірші 1960-х років. 560 с.
6. Стус В. Зібрання творів : у 12 т. / редкол. : Д. Стус (гол.) та ін. Київ : Київська Русь ; Факт, 2009. Т. 5 : Палімпсести (Найповніший незавершений корпус). 768 с.
7. Стус В. Твори : в 6 т., 9 кн. Львів, 1994–1999. URL: <http://www.stus.kiev.ua/index.htm> (дата звернення: 15.09.2018).
8. Тарковский А. Собрание сочинений : в 3 т. / сост. Т. Озерской-Тарковской. Москва : Худож. лит., 1991. Т. 1 : Стихотворения. 462 с.
9. Тарковский А. Собрание сочинений : в 3 т. / сост. Т. Озерской-Тарковской. Москва : Худож. лит., 1991. Т. 2 : Поэмы. Стихотворения разных лет. Проза. 270 с.

Анотація

**В. КОРОТЄЄВА. СЕМАНТИКА ТА ПОЕТИКА МОТИВНОЇ СТРУКТУРИ МІФОЛОГЕМИ ПОВІТРЯ
В ЛІРИЦІ В. СТУСА ТА А. ТАРКОВСЬКОГО**

У статті в компаративному аспекті досліджуються особливості семантики та поетики мотивної структури міфологеми повітря в ліриці В. Стуса та А. Тарковського, її місце в міфопоетичній картині світу митців. Окреслено систему образних іпостасей та домінантних мотивів, пов'язаних із цією стихією, їх авторську інтерпретацію в ліричних текстах поетів. Розглядається також специфіка взаємодії міфологеми повітря з іншими міфологемами, що є ключовими для авторського міфомислення В. Стуса та А. Тарковського.

Ключові слова: міфологема, повітря, міфопоетична картина світу, образ.

Summary

**V. KOROTIEIEVA. SEMANTICS AND POETICS OF THE MOTIVE STRUCTURE OF THE
MYTHOLOGEM OF AIR IN THE LYRICS OF V. STUS AND A. TARKOVSKIY**

The paper studies the peculiarities and functional variants of the reception of the mythologem of air in the lyrics of V. Stus and A. Tarkovskiy in a comparative aspect. It details the role and place of the authors' interpretation in the artists' mythopoetical picture of the world. The typical and individual interpretations of the axiological constant of the authors' mythopoetical picture of the world, which is the mythologem of air, have been also outlined. The attention is focused on the fact that the basis of the structure of the mythopoetical picture of the world are individual meanings and ideas, which are characterized by the collective features of a particular ethnic group (which is also characteristic of the general picture of the world). The understanding of poets' works has been spread by means of comparative analysis. It allows to rethink them in the context of the literary process of the second half of the 20th century.

The dominant feature of the ancient perception of air is ambivalence. Oppositional relations between the semantics of air and earth mythologems create the opposition "heavenly" (sacred) – "earthly" (profane). The importance and role of the images of sky, wind and birds in the mythopoetic world view of V. Stus and A. Tarkovskiy are found out. The main ontological sub-motifs which become apparent due to air imagery are: sub-motifs of life and death, soul, time, flight, transition, reincarnation, ascension, escape, purification, punishment, freedom and others. It is noted that the motif of love is a separate category. The presentation as a dominant motif of harmony of nature in close interaction with the motif of creation is typical for A. Tarkovsky's lyrics. As for V. Stus' lyrics, the representation of the motif of flight gets a special significance as a specific feature of his mythological world.

Key words: mythologem, air, mythopoetical picture of the world, image.

5. Загальне мовознавство

5. General linguistics

LINGUOCULTURAL APPROACH TO LANGUAGE LEARNING AND COGNITIVE LINGUISTICS AS BASIC NOTIONS OF MODERN LANGUAGE STUDIES

Modern linguistics regards language as a social phenomenon closely connected with the culture and history of a particular people. The focus is on the identity of the native speaker, which is revealed through the study of the human language, reflects the spiritual essence, motivation and value hierarchy existing in the mind of the native speaker. The language in a person and a person in a language is analyzed, the phrases and expressions that he most often uses, to which he has the highest level of empathy. The human intellect, like a man himself, is unthinkable outside of language and language ability as the ability to create and perceive speech. Language interferes with all thought processes, creates new mental spaces.

Analysis of recent researches and publications. Representatives of the cognitive approach in semantics are mainly American scientists Ch. Au. Beard, A. Cienki, Ch. J. Fillmore, G. Fauconnier, A.E. Goldberg, R. Jackendoff, G. Lakoff, R.W. Langacker, B. Rudzka-Ostyn, L. Talmy, G. Taylor. In the domestic linguistics, the problems of cognitive linguistics are dealt with Yu. Apresian, M. Boldyrev, I. Brovchenko, O. Vorobiova, S. Zhabotynska, V. Karasyk, M. Kocherhan, T. Lunova, V. Manakin, M. Poliuzhyn, T. Radziievska, Y. Sternin, H. Ufimtseva, M. Tsehelska.

Problem statement. The purpose of this study is to analyze the latest publications and generalize the theoretical data of the conceptual apparatus of cognitive linguistics in modern linguistics.

Statement of the basic material. Cognitive linguistics examines the mental processes that occur during perception, comprehension, knowledge of reality by consciousness, as well as the types and forms of their mental representations. It is included as an integral part of cognitology – the integral science of cognitive processes in the mind of a person, providing operational thinking and knowledge of the world. Cognitology studies the models of consciousness associated with the processes of cognition, with the acquisition, production, storage, use, transfer of knowledge, the representation of knowledge and the processing of information coming to a person through various channels, processing knowledge, making decisions, understanding human speech, logical inference, argumentation and with other types of cognitive activity [9, c. 24].

The difference between cognitive linguistics and other cognitive sciences is in the material under study. It explores the mind on the material of the language. Cognitive linguistics is a linguistic direction in which the functioning of language is viewed as a kind of cognitive, that is, cognitive activity, and the cognitive mechanisms and structures of human consciousness are examined through linguistic phenomena [14, c. 169]. The methods of cognitive linguistics also differ from others. It explores cognitive processes, draws conclusions about the types of mental representations in the mind of a person based on the application of the linguistic methods of analysis available at their disposal, followed by a cognitive interpretation of the result of the study.

The key concept of cognitive linguistics is the concept of information and its processing by the human mind, the concept of knowledge structures and their representation in the consciousness of the individual and language forms. Together with other sciences that are part of cognitology, it tries to answer the question of how man's consciousness is organized, how a person perceives the world, how the information about the world becomes knowledge, how mental spaces are created. The meaning of language is extraordinary, it is through language, on the one hand, mental activity is objectified, and on the other, its study is a way of exploring cognition, since there are certain interrelationships between cognitive and linguistic structures. Cognitive linguistics explores how the structures of human knowledge are related to linguistic forms, as they are represented in the mind of man.

The subject of cognitive linguistics is the problem of the role of language in the processes of perception of the world, the processes of its design in the form of concepts fixed by linguistic signs, the problem of the correlation of concepts with linguistic world pictures.

With the help of language tools, the concepts of time, space, various objects and phenomena are formed; the ways of organizing the universe are modeled. Language reflects both the material aspects of the life of the people – the geographi-

cal location, climate, life, and the spiritual sides of the speakers of the language – morality, the system of values, mentality, national character.

Language is one of the most divinely-human works, the universal heritage of mankind and the universal reality of social existence. This, according to the German philosopher Martin Heidegger, is the home of the human Spirit [3, c. 11]. Language is a dynamic system created and reproduced by speech organs, articulate sound marks for objects and phenomena of physical and mental activity and their reflections in consciousness, as well as rules for the compatibility of these signs – a system capable to express the fullness of human knowledge and ideas about the world. Language is the most complicated phenomenon. E. Benveniste wrote several decades ago, “The properties of the language are so peculiar that one can in fact speak of the presence in the speech of not one but several structures, each of which could serve as the basis for the emergence of integral linguistics” [2, c. 8]. This is a multidimensional phenomenon that has arisen in human society: it is the system and the antisystem, and the activity and product of this activity, and the spirit and matter, and the object that spontaneously develops, and the orderly self-regulating phenomenon, it is both arbitrary and created, etc. Characterizing language in all its complexity from opposite sides, we reveal its very essence.

Traditionally, there are three scientific paradigms, the study of language – a comparative-historical, system – structural and, finally, anthropocentric.

The comparative-historical paradigm was the first scientific paradigm in linguistics, since the comparative-historical method was the first special method of studying the language. All XIX century passed under the aegis of this paradigm.

With the system-structural paradigm, attention was focused on the subject, thing, name, so the focus was on the word. Even in the third millennium, one can study the language still within the system-structural paradigm because this paradigm continues to exist in linguistics, and the number of its followers is large enough. In the mainstream of this paradigm, textbooks and academic grammars are still being created, various types of reference books are being written. Fundamental research carried out within the framework of this paradigm is a valuable source of information not only for modern researchers, but also for future generations of linguists who already work in other paradigms.

And finally, the anthropocentric paradigm is the switching of the researcher’s interests from the objects of cognition to the subject, that is, the person in the language and the language in the person are analyzed, because, according to Ivan Boduen de Kurtene, “language exists only in individual brains, only in the souls, only in the psyche of individuals or individuals that make up this linguistic society” [4, c. 10]. The idea of the language’s anthropocentricity is the key one in modern linguistics. Nowadays the purpose of linguistic analysis can no longer be considered as simply a identification of various characteristics of the linguistic system. Awareness of oneself by the measure of all things gives the person the right to create in his consciousness an anthropocentric order of things, which can be investigated not on the everyday, but on the scientific level. This order, which exists in the head, in the mind of a person, determines its spiritual essence, the motives of its actions, and the hierarchy of values. All this can be understood by examining a person’s language, those phases and expressions that he most often uses, to which he has the highest level of empathy.

In the process of forming a new scientific paradigm, the thesis was proclaimed: “The world is a collection of facts, not things” (Ludwig Josef Johann Wittgenstein) [12, c. 10]. The language was gradually reoriented to the fact, the event, and the personality of the language speaker (the linguistic personality, according to N. Karaulov) became the focus of attention [6, c. 37]. The human intellect, like man himself, is unthinkable outside of language and language ability, as the ability to create speech. If speech did not interfere with all thought processes, if it were not capable of creating new mental spaces, then man would not go beyond the immediate observable. At the same time, the difference between cognitive linguistics and other cognitive sciences lies precisely in its material – it explores the consciousness on the material of the language (other cognitive sciences explore the mind on its own material), as well as in its methods – it explores cognitive processes, draws conclusions about the types of mental representations in human consciousness on the basis of the application of available in linguistics of its own linguistic methods of analysis, followed by a cognitive interpretation of the results of the study.

Key concepts of cognitive linguistics are the concept of information and its processing by the human mind, the concept of knowledge structures and their representation in the mind of man and linguistic forms. If cognitive linguistics, together with cognitive psychology and cognitive sociology, try to answer the question of how the consciousness of man is generally organized, how a person sees the world, information about what becomes knowledge, how mental spaces are created, then all attention in linguoculturology is given to a person in culture and its language.

Linguoculturology studies language as a phenomenon of culture. This is a certain vision of the world through the prism of the national language, when the language acts as the spokesperson for a special national mentality.

Language serves as a means of accumulating and storing culturally relevant information. In some units, this information implicit for the modern native speaker, hidden by age transformations, can only be deleted indirectly. But it exists and “works” at the subconscious level.

All linguistics is permeated with cultural and historical content, since speech is its subject, it is the condition, the basis and the product of culture. At the end of the 20th century, in the words of Revekka Frumkina, “a sort of dead end has opened up: it turned out that in the science of man there is no place for the main thing that created man and his intellect – culture” [13, c. 53].

Since in most cases a person deals not with the world itself, but with its representations, with cognitive pictures and models, then the world appears through the prism of the culture and language of the people, sees this world. One cannot fail to see that there are many things in the life and behavior of a nation that are explained by cultural factors. For example, the obligatory presence of a patronymic in the Ukrainian person is a special honor and respect, which is given to him by fellow tribesmen. The Ukrainians say: by name they call, they patronize by the middle name.

With all the difference in existing directions, the subject of modern linguoculturology is the study of the cultural semantics of linguistic signs, which is formed by the interaction of two different codes – language and culture, since each linguistic personality is also a cultural personality. Therefore, linguistic signs are able to perform the function of the “language” of culture, expressed in the ability of the language to reflect the cultural-national mentality of its bearers. In this regard, we can talk about a “cultural barrier”, which can arise even if all language norms are observed.

Linguoculturology as an independent branch of knowledge must solve its specific tasks and at the same time answer first of all a number of questions: how culture participates in the formation of linguistic concepts; to which part of the meaning of the linguistic sign “cultural meanings” are attached; if these meanings are intelligible to the speaker and the listener and how they affect speech strategies; whether the cultural and linguistic competence of the native speaker exists in reality, on the basis of which cultural meanings are embodied in texts and recognized by native speakers; what conceptual spheres (set of the main concepts of this culture) are oriented to the representation by the bearers of one culture, the set of cultures (universals); how to systematize the basic concepts of this science, that is, to create a conceptual apparatus that would not only allow analyzing the problem of the language’s interaction and culture in dynamics, but would provide mutual understanding within the framework of this scientific paradigm – anthropological or anthropocentric – as well. The above list of tasks cannot be considered final, as progress in their solution will create the next cycle of tasks, etc.

As a working definition of cultural-linguistic competence, we adopt the following: it is the natural command of processes of language creation and language perception by the linguistic personality and, most importantly, the command of cultural attitudes.

Let’s dwell on some of the concepts of linguoculture, which are especially significant from the point of the linguistic-pedagogical aspect.

1. The code of culture – according to the figurative definition of V. Krasnykh, it is some kind of invisible “network” that “culture throws on the world around, divides, categorizes, structures and evaluates it.” In the language, culture codes are usually expressed using basic metaphors, on this basis anthropomorphic, zoomorphic, gastronomic and other cultural codes are distinguished.

2. Cultural concept – “... a clot of culture in the mind of man, then in the form of what culture enters his mental world. On the other hand, the concept is that by which a person enters culture himself, and in some cases influences it. “The most stable and permanent concepts that have a special axiological significance for the national culture are called key concepts or constants of culture.

3. Cultural attitudes – a kind of socio-cultural ideals, “mental patterns,” which play the role of certain instructions for behavior, including the communicative one, of members of ethnosocium.

4. Cultural connotation – interpretation of the denotative or figuratively-motivated aspects of meaning in terms and categories of culture.

5. Cultural space – corresponds with the individual and collective cognitive space of the form of existence of culture in the minds of its representatives.

6. The language picture of the world – historically formed in the ordinary consciousness of a given language collective and reflects in the language a set of ideas about the world, a certain way of its conceptualization.

In modern cognitive linguistics, the concept is becoming pivotal, which as a term is increasingly used by researchers dealing with the problems of speech representation of cognitions [7, c. 26]. It is this key concept that distinguishes cognitive linguistics from other areas of semantics research. This concept does not have an unambiguous definition, the content of the concept varies very much in the concepts of various scientific schools and individual scientists. This is due to the fact that the concept has a dual essence – mental and verbal – and this gives a lot of room for interpretation.

V. Karasyk cites a number of approaches to the concepts proposed by different scientists: concept is an idea that includes abstract, concrete-associative and emotional-evaluative characteristics, as well as a compressed history of the concept; concept is personal comprehension, interpretation of objective meaning and concept as a meaningful minimum of meaning; concept is an abstract scientific notion, developed on the basis of a specific life concept; concept is the essence of the notion, phenomena in its content forms - in the image, concept, symbol; concept is unique cultural genes that enter the genotype of culture, integrated functional-system, multidimensional (at least three-dimensional) idealized formations, based on a conceptual or pseudo-conceptual basis [8, c. 12–13].

Australian researcher Anna Wierzbicka distinguishes: the concept-minimum is an incomplete knowledge of the meaning of a word (a certain reality, but not all that concerns it, in practice it is not important to it); the concept-maximum covers a comprehensive knowledge of the meaning of the word, its encyclopedic addition, professional knowledge of reality.

In the work of N. Arutiunov, the term concept is endowed with its own status. The use of this term is associated with the expansion of the subject field of linguistics through interaction with philosophy and psychology. With increasing interest to the problem of “man in language”, the interpretation of the term concept began to focus on “the meaning that exists in man and for man, inter- and intrapsychic processes and communications” [10, c. 147–148].

According to Elena Kubryakova the concept is a unit of consciousness and information structure, reflects human experience; as well as “an operational unit of memory of the whole picture of the world, a quantum of knowledge.”

V.N. Teliia defines the concept as “all that we know about the object in the entire extensionality of this knowledge”. It is the semantic category of the highest degree of abstraction, it includes the particular values of the concretization of general semantics.

In the studies of A. Zalevskaja concept is defined as the spontaneously functioning in the cognitive and communicative activity of the individual basic perceptually-cognitive-affective formation of a dynamic character, subject to the laws

of a person's mental life, and consequently, for a number of specific parameters, differs from the concepts of values as products of scientific description from the standpoint of linguistic theory [5, c. 39].

One of the founders of the doctrine of the concept S. Askoldov defines it as "a thought formation that replaces in the process of thinking an indefinite multiplicity of objects of the same kind" [1, c. 269]. The concept is not always a substitute for real objects; it can replace certain parts of an object or real actions [1, c. 270].

Concepts are ideal and coded in consciousness by units of universal subject code that have a subject-shaped, that is, sensual character, and its universality is due to the fact that it is available to all without any except the native speakers, although it is different for each individual, because it reflects the subjective sensory experience of a person, personally received in real life through the senses. The unit of universal subject code is the most vivid, intuitive, stable personal part of the concept, it has a figurative nature. The image, making up the unit of the universal object code, can be accidental, unessential for the given concept precisely because of its purely personal, individual nature, but, nevertheless, it performs coding, sign functions for the concept as a whole.

Proceeding from this, the concept is born as a unit of universal subject code, which remains its core. The core is gradually enveloped, enveloped by layers of conceptual features, increases the volume of the concept and saturates its content.

The concept in the mind of a person arises as a result of activity, an experienced knowledge of the world, socialization and has its components: sensory experience; mental operations with the concepts already existing in his mind; objective human activity; speech knowledge; conscious cognition of speech units.

Thus, the conceptual education, which is the basic unit of the thinking code of a person possessing a relatively ordered internal structure and represents the result of the cognitive activity of the individual and society, carries complex, encyclopedic information about the displayed subject or phenomenon, the interpretation of this information by the public consciousness and the attitude of the public consciousness to this phenomenon or object.

Recently, one of the most important problems of cognitive linguistics has become the problem of reflecting in the human mind an integral picture of the world fixed in language. Man, gaining experience, transforms it into certain concepts, logically linking with each other, forms a conceptual system; it is constructed, modified and refined by a person continuously. Concepts, being a part of the system, fall under the influence of other concepts and are modified. Over time, the number of concepts varies, and the amount of their content varies as well [11, c. 30]. The picture of the world, which can be called knowledge of the world, lies at the heart of individual and public consciousness. Speech, in its turn, meets the requirements of the cognitive process. Conceptual pictures of the world of different people can be different, for example, representatives of different epochs, different social and age groups, different areas of scientific knowledge. People who speak different languages, under certain circumstances, can have close conceptual pictures of the world, and those who speak the same language – different ones. So, in the conceptual picture of the world, the universal, national, professional and personal notions co-operate. Since the emergence of a picture of the world is closely related to language and is largely determined by language, it is called the language picture of the world. In the process of person's life, the language picture of the world precedes the conceptual one and shapes it, because man is able to understand the world and himself thanks to language. It is in the language that social and historical experience is consolidated, both universal and national one. Under the conceptual picture of the world, linguists assume the body of knowledge about the world that is acquired in the process of human activity; ways and mechanisms of interpreting new knowledge. The language picture of the world is the common cultural heritage of the nation, it is structured, multilevel, it is the result of communicative behavior, understanding of the external and internal world of man [12, c. 120].

The conceptsphere is a purely mental sphere, consisting of concepts existing in the form of mental pictures, schemes, concepts, abstract entities that generalize the various signs of the external world [12, c. 140]. The language picture of the world is that part of the conceptsphere that has been expressed by means of linguistic signs, the totality of meanings transmitted by the linguistic signs of this language [11, c. 135]. Comparison of various language pictures of the world allows you to see panhuman universals in reflection, surrounding people, the world and at the same time provides an opportunity to see the specific, national, and then group, and individual in the set of concepts and their structuring.

The structure of the concept includes: image component; information content; interpretation field. The image component in the structure of the concept is binate: the percept-image – visual, tactile, taste, sound and smelling images; cognitive (metaphorical) image – cognitive, sensual-visual image that gives the abstract concept concrete figurative content, allows it to be fixed in the universal objective code of thinking. The information content of the concept includes a minimum of cognitive characteristics that determine the main, most important distinctive features of the conceptualized object or phenomenon. The content of many concepts is close to the content of the dictionary definition of the keyword concept. The interpretation field of the concept includes cognitive features that in one way or another interpret the basic informational content of the concept, influence it, representing some final knowledge, or evaluating it.

The following zones of the interpretation field are: 1) evaluation zone – combines cognitive features, expressing a general assessment, aesthetic, emotional, intellectual, etc.; 2) the encyclopedic zone – combines the cognitive features that characterize the characteristics of the concept, require familiarity with it on the basis of experience, training; 3) utilitarian zone – combines cognitive features expressing the utilitarian, pragmatic attitude of people to the concept detonator, knowledge associated with the possibility and peculiarities of its use for practical purposes; 4) the regulatory zone – combines cognitive features that attribute what is needed, and what not to do in the area, which is covered by the concept; 5) socio-cultural zone – combines cognitive features that reflect the connection of the concept with the life and culture of the people: traditions, customs, concrete figures of literature and art; 6) paremiological zone – a set of cognitive features of the concept, objectified by proverbs, sayings and aphorisms.

In addition to the structure of the concept, the issue of classification or typology is important. The search for a definition of the concept and its mental specifics were closely related to the problem of classification of concepts, which the researchers paid much attention to. Nowadays, there is a large number of works devoted to this issue, in which various approaches to its solution are disclosed. In our opinion, it is most important to distinguish between concepts according to the type of knowledge, the reflection of reality, which they fix, because it is from this that the methods of identifying and describing concepts depend. The conducted research in this area allows us to propose the following typology of concepts: concept – representation – is objectified in the language primarily by lexical units of concrete semantics. The fact that the semantic aspect of such units is demonstrated by the presentation itself is evidenced by the vocabulary definitions of these lexemes, many of which practically consist of a list of sensually perceived features of the nomination subject; scheme-concept, represented by some generalized spatial-graphical or contour scheme; notion-concept reflecting the most common, significant features of an object or phenomenon, the result of their rational reflection and comprehension; frame – a multicomponent concept conceivable in the integrity of its components, a set of standard knowledge about the subject or phenomenon; scenario – the sequence of several episodes in time; these are stereotyped episodes with signs of movement, development; gestalt – a complex, holistic functional mental structure that regulates the diversity of individual phenomena in consciousness.

Also significant for linguocognitive studies is the classification of concepts by their belonging to certain groups of carriers. From this point of view, universal concepts and national concepts stand out. There are also group, age, gender, professional, and individual concepts.

Conclusions. Cognitive linguistics inherited the achievements of all linguistic paradigms that existed before it, and develops together with philosophy and psychology the existing problems of the links between language and thinking, but considers them in such categories as knowledge, linguistic varieties of knowledge, linguistic ways of representation of knowledge, procedures for operating knowledge, mental structures. Cognitive linguistics notes that part of the person's cognitive ability is his/her language ability. Thus, we come to the conclusion that for cognitive linguistics the following directions are inherent: the emergence into other sciences, the study of the language for the purpose of understanding its speakers, the study of the variety of functions of the language, the explanation of linguistic phenomena.

References:

1. Аскольдов С. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология* / под общ. ред. В. Нерознака. Москва : Просвещение, 1997. С. 267–279.
2. Бенвенист Э. *Общая лингвистика* : монография. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
3. Білецький А. Про мову і мовознавство. Київ : Вища школа, 1996. 38 с.
4. Бодуэн де Куртэне И. *Избранные труды*. Москва : Академия, 1963. 384 с.
5. Залевская А. Психологический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 12–16.
6. Караулов Ю. *Русский язык и языковая личность*. Москва : Наука, 1998. 271 с.
7. Карасик В., Слышкин Г. Базовые характеристики концептов. *Антология концептов*. Волгоград : Парадигма, 2005. 243 с.
8. Карасик В. Языковые концепты как измерения культуры. Архангельск : Гнозис, 1997. 475 с.
9. Кочерган М. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29.
10. Куликова И., Салмина Д. Введение в металингвистику. *Лингвистическая терминология в коммуникативно-прагматическом аспекте*. Санкт-Петербург : САГА, 2002. 352 с.
11. Попова З. *Когнитивная лингвистика*. Москва : Восток-Запад, 2007. 314 с.
12. Маслова В. *Лингвокультурология* : учебное пособие. Москва : Академия, 2001. 208 с.
13. Фрумкина Р. «Теории среднего уровня» в современной лингвистике. *Вопросы языкознания*. 1996. № 2. С. 55–67.
14. Штерн І. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ : АртЕк, 1998. 336 с.

Summary

S. OSTAPENKO, H. UDOVICHENKO. LINGUOCULTURAL APPROACH TO LANGUAGE LEARNING AND COGNITIVE LINGUISTICS AS BASIC NOTIONS OF MODERN LANGUAGE STUDIES

Modern linguistics regards language as a social phenomenon closely connected with the culture and history of a particular people. The focus is on the identity of the native speaker, which is revealed through the study of the human language, reflects the spiritual essence, motivation and value hierarchy existing in the mind of the native speaker. Cognitive linguistics examines the mental processes that occur during perception, comprehension, knowledge of reality by consciousness, as well as the types and forms of their mental representations. It is included as an integral part of cognitology – the integral science of cognitive processes in the mind of a person, providing operational thinking and knowledge of the world. The article summarizes theoretical data concerning the conceptual apparatus of cognitive linguistics in modern language studies, defines the basic concept of cognitive linguistics – the concept, focuses on its multilayer character, evaluates the proposals on the methods for its classification and analysis.

Key words: scientific paradigm, comparative-historical paradigm, systemic-structural paradigm, anthropocentric paradigm, cognitive linguistics, linguoculture, cognitive linguistics, concept, concept sphere, methods of analysis and classification.

Анотація

**С. ОСТАПЕНКО, Г. УДОВІЧЕНКО. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ МОВИ
ТА КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ПРОВІДНІ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА**

Сучасна лінгвістика розглядає мову як соціальне явище, тісно пов'язане з культурою та історією конкретного народу. Основна увага приділяється особистості носія мови, яка виявляється через вивчення людської мови, відображає духовну сутність, мотивацію і ціннісну ієрархію, що існує в свідомості носія мови. Когнітивна лінгвістика вивчає розумові процеси, що виникають під час сприйняття, розуміння, пізнання дійсності свідомістю, а також типи і форми їх розумових уявлень. Вона є невід'ємною частиною когнітології – цілісна наука про когнітивні процеси в свідомості людини, що забезпечують операційне мислення і пізнання світу. У статті узагальнено теоретичні дані, що стосуються концептуального апарату когнітивної лінгвістики в сучасних мовних дослідженнях, визначено основну концепцію когнітивної лінгвістики – поняття, увагу зосереджено на його багатшаровому характері, оцінюються пропозиції щодо методів його класифікації та аналізу. Проаналізовано три наукові парадигми щодо вивчення мови – порівняльно-історична, системно-структурна та антропоцентрична. Визначено основні напрями сучасної лінгвістики, що формуються в межах цих парадигм – когнітивна лінгвістика та лінгвокультура. Висвітлено особливо значущі поняття з точки зору лінгводидактичного аспекту – кодекс культури, культурна концепція, культурні умови, культурна конотація, культурний простір, мовна картина світу. Обґрунтовано твердження, що лінгвокультура є гуманітарною дисципліною, яка вивчає матеріальну і духовну культуру, втілену в живій мові та відображену в лінгвістичних процесах. Це також дозволяє встановити і пояснити, як реалізується одна з основоположних функцій мови – бути інструментом створення, розвитку, збереження та поширення культури.

Ключові слова: наукова парадигма, порівняльно-історична парадигма, системно-структурна парадигма, антропоцентрична парадигма, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, концепт, концептосфера, методи аналізу та класифікації.

**6. Порівняльно-історичне,
Типологічне мовознавство**

**6. Comparative historical,
typological linguistics**

SIMILAR WORDS AND THEIR EXPLANATION IN DIFFERENT SYSTEMATIC LANGUAGES

Problem formulation. An important area of research in modern comparative linguistics is the comparative analysis of lexical units in unrelated languages, which is explained by a number of objective reasons. Firstly, it is important for theoretical typological linguistics. Recently, scientists from various countries have been actively engaged in clarifying the kinship of languages within a given language family, since this may be important for understanding the processes of interaction and mutual enrichment of the languages of the world. At the same time, comparative lexical-semantic studies, which are of great value for didactic and methodological purposes, can help improve the quality of teaching foreign languages, since they reveal the essence of facilitation processes and facilitate the efficiency of language learning based on the similarity or contrast of lexical units while mastering a foreign language. Researchers working in the framework of the comparative method point to the possibility of practical application of the results of their research in the teaching of relevant languages.

The purpose of the comparative study is to detect similarities and differences in the language subsystems of different languages. Comparative lexicology is a science that studies the lexical systems of two or more languages by comparing them with each other. The concept of interlanguage correspondence is the central concept of contrastive lexicology and contrastive linguistics as a whole. Interlanguage correspondences are units of different languages that have similarities in semantic composition; these are semantically similar units of two languages that can be matched to each other regardless of whether they are often used for mutual translation or can be used for translation only theoretically, in some special contexts. In other words, the subject of study is the lexical and phraseological similarities and differences of one language relative to another, the types of lexical and phraseological correspondences in languages and the identification of national specifics of semantics in these correspondences.

Recent research and publications analysis. While in the past in a comparative study of languages, emphasis was placed on detecting contrasts, which cause bilingual interference in foreign language to interferential errors under the influence of the native language (B.B. Ақуленко, Л.С. Бархударов, А.А. Белецкий, В.В. Виноградов, В.Г. Гак), in recent years they also began to pay attention to moments *similar* to those between languages that have a *positive effect on learning* a second language (Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R., Crystal D.).

Key research findings. Cognates are often presented as a way to learn vocabulary quickly, because the form and meaning are often similar enough to the form and meaning of the English word to make them easy to remember. It is quite natural that in related languages there is a layer of general vocabulary, inherited from the parent language – the ancestor language. Words related to this category do not necessarily coincide in sound, but have a distinct phonetic similarity. At the same time, the sound differences that are observed in them are not at all random, but, on the contrary, have a *systemic* character and are recorded in many other units of these languages.

Comparing the words and forms of related languages with each other, as well as comparing the words and forms of the same language at different stages of its development, the scientists found *regularly repeated correspondences* that required a scientific explanation. Analysis of the words of two or more languages shows that words related to each other, which have similar sounds and meanings, have something in common. But this community is not always easy to detect. To define it, one has to do a lot of work, find out what other words, obviously related to the data, have a meaning in both languages, explore how their understanding has changed in the distant past.

Recent studies have shown that completely different languages use a similar pattern of expression to designate the same plan of content. The classic example is the so-called “kinship terms” (that is, the names of relatives), which, due to the special “intimacy” of their lexical meaning, are almost never borrowed. It is important in this observation that these languages are not only unrelated, but often not in contact. Compare the English word *mother*, the German *mutter*, the Spanish *madre*, the Latvian *māte* and the Russian *mama* [6].

The phonetic similarity of words from different languages, denoting the same phenomena, can be explained by different reasons.

– First, the similarity may be random.

– Secondly, it may be due to the interaction of languages, as a result of which vocabulary is borrowed. The fact is that all more or less large languages of the world are constantly influenced by each other. Most often, words come to other languages along with the objects, events or phenomena that they denote. This influence is most noticeable in modern terms – terms from the field of computers, music, brand names, etc. Therefore, the Germans and Italians work on the computer, we are connected to the Internet, and the Japanese are checking their E-meru (the only way they can pronounce the English word E-mail). The Czech word *robot* also sounds the same in almost all languages, as well as the names of realities in different countries, such as Russian *vodka*, Italian *pizza* (pizza) or Brazilian *piranha* (piranha). So, for example, the computer word that is widely used in Russian is very close to the English computer, because it is the result of borrowing this English-language word and transferring it to Russian.

One should also not forget about international words that are easy to translate from one language to another – they usually differ only in endings and a little in sound [7].

Кофе (рус.)	Kaffee (нім.)	Coffee (англ.)	Cafe (фр.)
лимонад	Limonade	lemonade	limonade

So, the *nation* in English will be *nation*, in German *nation*, in French *nation*, in Spanish *nación*, in Portuguese *nação*. Such words, which fell into several different languages as a result of borrowing, are also known in linguistics under the name of cognates (from the Latin cognati “related”) [3].

– Thirdly, the reason for this similarity may be linguistic affinity. That is, the common origin of languages, which include the words being compared. Scientific researches have shown that in the Indo-European languages common roots of many words can be traced. Scientists believe that knowing one of the Indo-European languages makes it possible, thanks to lexical similarity, to master several other languages of this group successfully. It is quite remarkable that the vast majority of languages spoken in Europe, including German, French, English, Spanish, Swedish, Italian, and even Icelandic, derive from a common language of ancestors, called Proto-Indo-European. Cognates come from hundreds of generations of language changes, and linguists can use them to restore common ancestors of seemingly unrelated languages [1; 2].

Cognates often vary wildly in form (like four, quatre, and pedwar) and in meaning (like yoke, jugular, zeugma, and yoga). And many of the words presented as cognates are in fact not cognates but merely borrowings. Strictly speaking, cognates are words that have a common origin – that is, they were inherited from an ancestral language, just as the cognates above all descend from Proto-Indo-European. Cognates are like cousins – they may belong to different families, but they all trace back to a common ancestor. And not all cognates share meaning. The English yoke, for instance, is related to the Latin jugular, the Greek zeugma, and the Hindi yoga, along with join, joust, conjugate, and many others. These words all trace back to the PIE ‘yeug ‘join’, and that sense can still be seen in some of its modern descendants, but if you’re learning Hindi, you can’t rely on the word yoketo tell you what yoga means [4].

– There is another reason for the similarity of words with a similar meaning in different languages. These are universal properties of human physiology and consciousness. Thus, in many (including unrelated) languages of the world, words corresponding to the Russian word *mama* contain a repetition of labial consonants. The phenomenon occurs because the first sounds that the baby “utters” are generated as a result of a sucking movement, in which the lips close and open. And it does not depend on nationality or culture.

– Universal is and the desire of people to onomatopoeia. In all languages of the world there are words, the phonetic composition of which, as it were, repeats the sound of the objects designated by it. You can compare how the meowing of a cat is denoted in different languages: *meow-meow* in Russian, *meow-meow* in English, *miau-miau* in Spanish, *mjäu-mjäu* in Estonian, *mīāo-mīāo* in Chinese. And it is no longer a relationship, but in a common for all nature of the designated phenomenon (cats in all countries meow the same way) and in general unconscious desire of different nations to designate this phenomenon through sound imitation [3].

Specialists from the Max Planck Institute for Psycholinguistics in the Netherlands have found the similarity of some words, that surprised them. Thus people from different parts of the world, when they do not understand what the interlocutor is saying, ask again the same way: “Eh?” Or “Huh?” [Ha?] In Mexico, which sounds like “a”, in Iceland – “hu” [ha], in Spain – “e”, in the language of the peoples of the Congo and Nigeria “a”, Dutch “hɜ” [heh], Italian “e” [e], Russian “a”, Lao language “hā”, Chinese Putunghua “ā” Murrin-Pata, the language of the Australian Aborigines, “and” the dialect of the Haile-Bushman people of Namibia “he” [he], the dialect of the Nepal inhabitants “hā” [ha] language dune inhabitants of Papua – New Guinea “e” [e], French “e” [e], Hungarian “hm” or “ha”, in the Vietnamese dialect of the creole “ha” [4].

These results were published in the journal Proceedings of the National Academy of Sciences. Analysis of the most common words taken from the lexicon of more than half of the world’s languages allowed an international group of scientists to doubt one of the fundamental concepts of modern linguistics – the arbitrary nature of the relationship between the phonetic sound of words and their meaning.

Conclusions. According to the researchers, it is possible to talk about some historically basic mechanisms of speech production, thanks to which, in different regions of the world, people independently from each other gave similar phenomena and concepts to phonetically similar names. Accordingly, in the new study, the phonetic properties of the basic words from most of the world’s languages were compared to the purpose of determining whether there are cross-language patterns indicating the non-random nature of the relationship between sound and meaning in these words. In other words, the scientists wanted to test a hypothesis about the possible existence of reasons forcing words in many different languages, expressing similar concepts, to sound in a similar way. Their data suggest the existence of certain mechanisms of speech, common to the entire species of *Homo sapiens*. These mechanisms may be associated with sound symbolism, the iconic character of signs, difficult communication conditions, or synesthesia. With their help, at different times, in different geographical conditions, different peoples who have never contacted each other could develop similar connections between sound and meaning for a number of basic words in different languages.

References:

1. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. Харьков : Изд-во Харьковского ун-та, 1972. 214 с.
2. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. 3-е изд. Москва, 2007. 360 с.

3. Дубичинский В.В., Ройтер Т. Теория и лексикографическое описание лексических параллелей : монография. Харьков : Изд-во «Підручник НТУ «ХПІ», 2015. 148 с.
4. Крисін Л.П. Взаємодія мовних підсистем. *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов*. Київ, 1991. С. 32–45.
5. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур. Вопросы теории и практики межъязыковой и межкультурной коммуникации. Москва, 2008. 334 с.
6. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 491 p.
7. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 4th ed. Harlow : Pearson Education Limited, 2003. 1949 p.

Summary

A. FARAMAZOV. SIMILAR WORDS AND THEIR EXPLANATION IN DIFFERENT SYSTEMATIC LANGUAGES

The article deals with the problem of the study of similar words – cognates – in different language systems, their varieties and origins, which is relevant both in theoretical and in practical aspects, as researchers working in the framework of the comparative method point to the possibility of practical application of the results of their research in the teaching of relevant languages. The subject of study is the lexical and phraseological similarities and differences of one language relative to another, the types of lexical and phraseological correspondences in languages and the identification of national specifics of semantics in these correspondences.

Key words: comparative analysis, lexical units, cognates.

Анотація

A. ФАРАМАЗОВ. СХОЖІ СЛОВА ТА ЇХ ПОЯСНЕННЯ В РІЗНИХ МОВНИХ СИСТЕМАХ

У статті розглядається питання вивчення подібних слів – когнати – у різних мовних системах, їх різновидів і походження, що є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки дослідники, що працюють в межах порівняльного методу, вказують на можливість практичного застосування результатів їх досліджень у викладанні відповідних мов. Предметом дослідження є лексико-фразеологічні подібності та відмінності однієї мови відносно іншої, типи лексичних та фразеологічних відповідностей у мовах та виявлення національної специфіки у цих відповідностях.

Цілком природно, що у споріднених мовах існує шар загальної лексики, успадкованої від мови-основи – пра-мови. Останні дослідження показали, що абсолютно різні мови використовують подібну схему виразності для позначення одного і того ж плану змісту. Порівнюючи слова та форми споріднених мов між собою, а також порівнюючи слова та форми однієї мови на різних етапах її розвитку, науковці виявили регулярні повторювані відповідності, що вимагали наукового пояснення. У цьому дослідженні було порівняно фонетичні властивості основних слів більшості мов світу для того, щоб визначити, чи існують міжмовні структури, що вказують на не випадковий характер зв'язку між звуком і значенням у цих словах. На думку дослідників, можна говорити про деякі історично основні механізми створення мови, завдяки яким, у різних регіонах світу, люди незалежно один від одного давали подібним явищам і поняттям фонетично схожі імена.

Ключові слова: порівняльний аналіз, лексичні одиниці, когнати, механізми утворення мови.

7. Перекладознавство

7. Theory of translation

Senior lecturer
Department of English philology
and translation
Institute of Philology
Borys Grinchenko Kyiv University

METHODOLOGY OF ‘CULTURAL TURN’ IN MODERN TRANSLATION STUDIES AND PROBLEMS OF ADEQUACY IN TRANSLATION

Problem statement. A number of notable and authoritative researches have been dedicated to the fact how translation promoted the project of anticolonial resistance and the change/formation of national identity since ‘cultural turn’ has been confirmed in western translation studies at the beginning of 1990.

Formulation of aims. The aim of the article is to analyze the influence of ‘cultural turn’ on the development of translation studies in western countries in comparison with Ukraine. The methodology of research includes: analysis, comparison, system method, generalization. Two aspects were listed as follows: 1) ‘cultural turn’ and its influence on western translation studies, 2) the impact of ‘cultural turn’ on translation studies in Ukraine. The study was in three phases. In phase one, a brief theoretical overview was carried out to present general aspects of ‘cultural turn’, clarifying the changes in translation studies within its frameworks. In phase two, a research of peculiarities and development of ‘cultural turn’ in Ukrainian tradition has been conducted. In phase three, western and Ukrainian traditions in translation studies have been compared.

Analysis of recent research and publications. According to Wikipedia, the cultural turn is a movement beginning in the early 1970s among scholars in the humanities and social sciences to make culture the focus of contemporary debates; it also describes a shift in emphasis toward meaning and away from a positivist epistemology. A lot of scholars studied cultural turn in translation studies, among them are Susan Bassnett, André Lefevere, Jeremy Munday, Mary Snell-Hornby, and Edwin Gentzler and so on. In China, there are few scholars such as Wang Ning, Lü Jun, Xie Tianzheng have ever studied on the turns in translation studies. In Ukraine M. Strikha, O. Medvid, M. Novytkova, O. Cherednychenko, A. Kamianets, T. Nekriach.

Christina Marinetti affirms, that the cultural approach or ‘cultural turn’, as it is commonly known, is a theoretical and methodological shift in Translation Studies that gained recognition in the early nineties [7, p. 2]. Liesheng Liu stresses, that the open and interdisciplinary nature of Translation Studies determines the academic integration with the cultural study, whose object covers the political science, history, media studies, literature and cultural theories and other related disciplines. The interdisciplinary nature of cultural study shows its impact on human disciplines which extends to its sub-discipline of Translation Studies [5]. Snell-Hornby regards translation as a cross-cultural communication and language is a closely-related part of culture in his work Translation Studies: An Integrated Approach. The Polysystem theory proposed by Even-Zohar investigated the role played by translated literature with the wider social system of culture. Toury analyses the various norms influencing translation activities within the theoretical framework of polysystem, from the perspective of operational norms, the translator’s decision is restricted by the position of translated literature within the target cultural polysystem [13, p. 219].

Statement of the basic material. Translation methods have also undergone changes. Since the late 1970s, the linguistic approach of translation substituted for the originally dominated word-to-word method which was usually obscured for readers. And the dynamic equivalence was put forward by Nida, which marked a new advance in translation studies. Nida has pointed out that “the relationship between receptor and message should be substantially the same as that which existed between the original receptors and the message” [8, p. 159]. From his point of view, translation should vary for the sake of different readers. Hans J. Vermeer created skopos theory, announcing that translation is a type of human action, an intentional, purposeful behavior that takes place in a given situation [6, p. 81]. Skopos, the intention of translation, determined the translation methods and strategies [13, p. 159]. From this respect, the status of source text was decreased, and more attention was paid to the function of the translated text. However, it was almost suitable and valid for advertisement translation which attached more importance to the effects of ads and some other non-literal texts [6, p. 90]. Then Christiane Nord added loyalty to such skopos theory, emphasizing the translators’ responsibility toward the author, the initiator and the target recipient [9, p. 14]. Nord’s theory was similar to Nida’s. Itamar Even-Zohar divided literature into “center” and “periphery”, and the translation differed according to it. If a kind of literature was young or periphery in a nation, then the translation should be dominated and was foreignized to import more new ideas. If the literature was strong or center in a society, then the translation should be domesticated based on local culture tradition. But just as Xie Zhenian has pointed out: “How to define ‘center’ and ‘periphery’? Is this a political or a literary standard?” [23, p. 219]. Though Toury and some other theorists developed polysystem, they could not avoid such flaws. Based on the above researches, in the 1990s. Until now much research has done in culture turn translation studies, but some questions still remain to be further clarified, especially some questions about culture. Some disputes on when culture turn began, why culture turn was necessary and how to balance cultural factors and sense still existed [14, p. 488].

Famous American researcher and translator from Roman languages Lawrence Venuti in his work «Local Contingencies: Translation and National Identities» investigates the cases in Germany at the end of XVIII century (where French

was the dominant language), China at the beginning of XX century (that had semi-colonial status, where the active processes of modernization took place), Catalonia of the first half of XX century (where general Franco's regime forbade Catalan and forced people to Castilian identity). Lawrence Venuti stresses that the German, the Chinese and the Catalan translators tried to form national identity by means of identification the readers with the definite national discourse, that differed from the leading foreign nations, with the help of their translations [12, p. 187].

The Catalan case demonstrates significant parallel with Ukraine. Catalan language and literature was oppressed by powerful neighbors but the period of its rise was during the late Middle Ages and at the beginning of national revival in XIX century. The use of Catalan language was forbidden for a long time as well as Ukrainian [2, p. 4]. Thus, the Catalan translators made efforts to make Catalan language rich, flexible and elegant; and also to make the works of leading writers of the world available in national canon. So, they consolidated the full status of national culture. At the same time during General Franco's regime the translators' activities and printing of their texts was carried out in France, similar to the fact that the main area for printing of Ukrainian translations during Em's ban (1876–1905) was Halychyna that was the part of Austro-Hungary during the ban.

Besides, the term "cultural turn" concerns methodological changes that actively developed in western translation studies in 1980. These changes influenced not only theory but also practice of translation. Furthermore, translation wasn't regarded as a separate linguistic activity but as a product of wider cultural context. Andre Lefevere was one of the first theoreticians who accepted this position [4]. The scholar notes that translation can be studied as one of the strategies of cultural development, the connection between two cultures. One of the cornerstones of cultural approach in translation studies was the criticism of linguistic approach and the notion of equivalence as the starting point of translation theorization [7, p. 2].

Moreover, 'cultural turn' in translation studies is connected with general tendencies of development of the humanities, first of all, linguistics, in particular, with the use of cognitive approach to language learning that became dominating at the beginning of 1980 and with further discursive takeover. From the mid 1980 scientists initiated the research in cognitive linguistics concerning the role of personal knowledge about imaginary or real situations in understanding language. These researches relied on the conception, according to which the interpretation of language content depends on individually psychological and sociocultural factors of the definite discourse [16, p. 7].

Apparently, the book "Translation, history and culture" edited by S. Bassnett and A. Lefevere became the major step of 'cultural turn' methodology consolidation. This work demonstrates that translation is powerful method of culture formation and it's also the method with the help of which new nations can create their own identity in their own countries [4, p. 65]. Besides, Susan Bassnett and Andre Lefevere emphasize that translation is rewriting, the rewriting is manipulation by means of which the translator can influence on literature. Moreover, all rewritings reflect the definite ideology. They also introduce new conceptions, genres and innovations [4; 7].

Earlier in 1985, the collection «The Manipulation of Literature» edited by T. Germans was published. The aim of edition was to set a new paradigm of literary translation research [10, p. 48]. The main focus was transformation from text to culture. Thus, between 1980 and 1990 the focus of western translation shifted from linguistic peculiarities of the source text to the function of translation in the target culture [16, p. 6]. Undoubtedly, language was regarded not as independent system but as a part of the culture, text wasn't regarded as static and isolated linguistic fragment but as the thing that depends on reader's reception. Besides, it was demonstrated that translator can be not only bilingual but also bicultural [10, p. 52]. Thus, the aim of translators was to demonstrate that translation isn't the literary genre but it is the main literary instrument that can be used to manipulate the certain society and to create certain culture.

In fact, A. Lefevere wasn't the first who supported the view that translation is the part of wider cultural context. The similar theory was developed by Itamar Even Zohar. Such theoreticians as Maria Tymoshko use translation in studying the power balance between cultures, reflected in languages.

Besides, M. Kronin wrote a lot about the influence of globalization on translator's activity. Many post-colonial translations can be regarded as 'cultural turn' that shifted into sociocultural plane. Above all, there is a well known fact that translation can broaden vocabulary of the target language. For example, if there is no equivalent to the word in target language the translator creates a new one. M. Kronin emphasizes that "the translator should use words and sentences that are natural for an ordinary person but he/she should translate not only language but also customs and habits of culture" [4]. The author assumes that anyway ideology influences translation. Thus, 'cultural turn' demonstrated that translation has wider cultural context. Focus on culture and ideology helps to determine socio-political origins of translation. Today's western translators agree that ideology dictated by the government or ideology, chosen by the translator, has substantial impact on translation.

Also, Denis Merkle affirms that sociological turn followed by the 'cultural turn' in translation studies. According to this turn the translator as the member of sociocultural society became the object of the study [1, p. 175–187]. Such works as «Descriptive Translation Studies», 1972/2000 by James Holmes and «Descriptive Translation Studies and beyond», 1995 by Gideon Tory provided theoretical structure and methodology of research [1, p. 175–187]. The scholars state that translator is a member of society and the reception of the text depends on translator, his/her behavior, as translator is first of all reader. Hence, the reception of foreign product by other readers depends exactly on translator. Thus, Gideon Tory suggests that translators work within different sociocultural environment, so, they have different norms and principles of translator's behavior [1, p. 175–187].

Apparently, within the framework of 'cultural turn' methodology there appeared one more significant circumstance. Andre Lefevere supports the view that in case the translation is proposed to the nation, it's regarded as violence almost

all the time [12, p. 177]. The researcher notes that translation is rewriting of the original, and all rewritings reflect definite ideology and, as a result, manipulate the literature. Moreover, rewriting can introduce new conceptions, genres, means but at the same time rewriting can put an end to innovations [12, p. 182]. However, the introduction of world literature masterpieces is possible only if there are translations. As translation has informative and representational character, so, it introduces the works of world literature to readers. But at the same time the reception of translation by the reader is still an important matter. According to A. Lefevre translator should use natural and simple words and sentences so they would be clear to an ordinary person [4]. Additionally, while translating a foreign writer you always make changes to your national poetics; but such extension of the horizon isn't always convenient and can cause revolt.

There are such examples in the history of Ukrainian translation: the resistance of the then Ukrainian society (M. Kostomarov, D. Mordovets etc.) against “hammering” the words in translations executed by M. Starytskyi; counteraction of the part of theoreticians and practitioners (L. Pervomaiskyi, V. Koptilov, M. Tarnavskyi etc.) to lingual experiments in translations executed by M. Lukash. However, the works of the authors of ‘cultural turn’ demonstrate universality of this term [18, p. 90].

Nevertheless, the problem of connection of translation with nation formation became another problem within ‘cultural turn’. Lawrence Venuti in his work «Local Contingencies: Translation and National Identities» assumes that translation can contribute to national identity formation through the choice of texts and development of discursive strategies for their translations [12, p. 180]. In particular, certain text can be chosen to show the analogies and to enlighten the problem. Moreover, interaction between two cultures can be studied.

Likewise, Ukrainian translators such as M. Zerov, M. Rylskyi, H. Kochur, V. Koptilov, R. Zorivchak, M. Novykova etc. had demonstrated that Ukrainian translators tried to overcome the stereotype of “household language” and developed expressive means of Ukrainian language with the help of their translations starting from the middle of the XIX century. The texts for translation were chosen taking into account the readers’ needs of that time. Another reason was to enrich the repertoire of Ukrainian theatre and put it on the same level with other theatres of the world. M. Strikha in his monograph “Ukrainian translation: between literature and nation formation” examined the connection of Ukrainian translation with the process of nation formation, using similar to L. Venuti’s methodology [18].

Thus, as L. Venuti showed that translators use different strategies in this process. While searching for the nation formation model the German translators used forenization, the French – adaptation, the Chinese accepted western values. According to Lawrence Venuti, translators reveal disputable conditions of their nationalistic programmes, using translation in order to form national identity [12, p. 187]. Above all, Ukrainian translators discussed the admissible extent of the usage of realia “ukrainization”. Later, comparing translation practice of P. Hulak-Artemovskiy, P. Kulish and M. Starytskyi at the beginning of XIX century, M. Zerov emphasized: the best translator is the one who took a step further in overcoming national poetic style (in other words, who overcame early practice of domestication and started to tend to forenization). But later researches (M. Novykova, M. Strikha, V. Chernetskyi) demonstrated: domestication in early Ukrainian translations was also marking their difference from the dominant imperial discourse, thus (according to L. Venuti’s terminology), can be regarded as one more method of realization of “nationalistic programme”. In general definition of A. Lefevre cultural turn helped to concentrate on separate aspects of literary and general cultural factors in the process of translation, which was regarded as cultural strategy that reflects or frustrates the existing sociocultural norms.

At the same time it’s important to note that the main emphasis was on linguistic aspects of translation in Soviet translation studies [16, p. 8]. But within this framework Ukrainian translators (according to the censorship situation of that time) always tried to indicate the role of translation for consolidation lexical and stylistic richness of Ukrainian language. V. Koptilov in his article “Literary translation” noted that language culture is correspondence of all its linguistic means to the content and style of the original [15, p. 92]. O. Medvid mentions that usage of mother tongue richness in all its stylistic branching will help translator to avoid literality and to reach functional and stylistic adequacy [17, p. 115].

Modern translation studies appeals to cultural aspects of translation. Cultural dimension is demonstrated in the works of famous Ukrainian translators: M. Novykova, M. Strikha, O. Cherednychenko [16, 10]. A. Kamianets and T. Nekriach in their monograph “Intertextual irony and translation” emphasize that K. Chukovskiy indirectly affirmed that requirements of translation are stipulated by its function in the target culture, a long time before ‘cultural turn’. As the researches note, K. Chukovskiy’s view were similar to A. Lefevre’s, but Chukovskiy’s theory is more prescriptive, whereas descriptive approach dominates in western translation studies, which emphasizes the necessity of research of translations not interpreting the rules and views [16, p. 10].

Conclusions. Therefore, as we can see, cases with Catalonia, Germany, France and China, analyzed by L. Venuti, within the methodology of ‘cultural turn’ demonstrate significant parallel with Ukraine. As M. Strikha and other researches proved, Ukrainian translators tried to form Ukrainian language and nation with the help of translation. Their translations had features of realization of the programme of modernization of Ukrainian language and literature. ‘Cultural turn’ didn’t lead to such sudden methodological and theoretical changes in Ukrainian translation as it did in western. There was a necessity to prove cultural meaning and need of Ukrainian translation because of difficult historical circumstances of modern Ukrainian literature formation; translators always paid attention to cultural matters of translation.

References:

1. Pym A. Beyond descriptive studies. Investigations in homage to Gideon Tory. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2008. 417 p.
2. Chernetsky V. Nation and Translation: Literary Translation and the Shaping of Modern Ukrainian Culture. *Contexts, Subtexts, and Pretexts: Literary Translation in Eastern Europe and Russia* / B.J. Baer (ed.). Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2011. P. 3–15.
3. Cultural turn. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_turn (access date: 22.11.2018).
4. Lefevere A. The cultural turn in translation studies. URL: http://nptel.iitm.ac.in/courses/109104050/pdf_version/lecture19.pdf (access date: 22.11.2018).
5. Lisheng Liu. Cultural Turn of Translation Studies and Its Future Development. *Journal of Language Teaching and Research*. 2010. Vol. 1. № 1. P. 94–96.
6. Ma H.J. Selected Readings of Contemporary Western Translation Theories. Beijing : Foreign Language Teaching and Research Press, 2010. 200 p.
7. Marinetti C. Cultural approaches. URL: http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/postgraduate/masters/modules/translationstud/marinetti_cultural_approach.pdf (access date: 22.11.2018).
8. Nida E.A. Towards a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden : Brill, 1964. 300 p.
9. Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2001. 250 p.
10. Shell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. 320 p.
11. Translation/History/Culture : A Sourcebook / ed. by A. Lefevere. London ; New York : Routledge, 1992. 182 p.
12. Venuti L. Local Contingencies: Translation and National Identities. *Nation, Language, and the Ethics of Translation*. Princeton : Princeton UP, 2005. P. 177–202.
13. Xie Z.T. Contemporary Foreign Translation Theories. Tianjin : Naikai University Press, 2012. 150 p.
14. Yan C., Huang J.J. The Culture Turn in Translation Studies. *Open Journal of Modern Linguistics*. 2014. № 4. P. 487–494.
15. Гачечиладзе Г. Мастерство перевода. Москва : Советский писатель, 1972. 262 с.
16. Кам'янець А.Б., Некряч Т.С. Інтертекстуальна іронія і переклад : монографія. Київ : Вид. Карпенко В.М., 2010. 176 с.
17. Медвідь О.С. Проблеми відтворення просторіччя у спецкурсі з перекладу. *Теорія і практика перекладу*. 1981. № 6. С. 114–120.
18. Стріха М.В. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ : Факт, 2006. 344 с.

Summary

M. ALOSHYNA. METHODOLOGY OF 'CULTURAL TURN' IN MODERN TRANSLATION STUDIES AND PROBLEMS OF ADEQUACY IN TRANSLATION

From the above discussion it can be concluded that 'cultural turn' expanded the research fields of translation studies and provided new perspectives of translation. It demonstrated accent on native culture and flexible translation. The accent was shifted from the text to the reader's reception and the quality of translation depended on it. At the same time, consideration of native culture, social background and tradition led to natural literature for native readers. Besides, translation was regarded as a method of manipulation and creation of certain culture.

Key words: cultural turn, translation, translator, reception, strategy.

Анотація

М. АЛЬШИНА. МЕТОДОЛОГІЯ «КУЛЬТУРНОГО ПОВОРОТУ» В СУЧАСНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ ТА ПРОБЛЕМИ АДЕКВАТНОСТІ У ПЕРЕКЛАДІ

«Культурологічний поворот» розширив сфери досліджень перекладознавства і надав нові перспективи перекладу. Він продемонстрував акцент на рідній культурі та гнучкому перекладі. Акцент був перенесений з тексту на читацьке сприйняття та якість перекладу, що залежала від нього. Водночас, розгляд рідної культури, соціального походження та традицій привів до природної літератури для вітчизняних читачів. Крім того, переклад розглядався як метод маніпулювання та створення певної культури.

У статті проаналізована методологія «культурологічного повороту» у перекладознавстві та проблеми адекватності перекладу. Українські перекладачі приклали багато зусиль для публікування своїх перекладів в умовах офіційних заборон. Вони використовували одомашнення як відмінність від домінуючого імперського дискурсу. Вони використовували методологію «культурологічного повороту», щоб подолати стереотип «побутової мови», закріпити повноправний статус української мови і поставити українську мову на один рівень з іншими іноземними мовами. Показано, що велику роль відіграють поведінка перекладача й обрана ідеологія. У межах «культурологічного повороту» переклад розглядався як метод формування нації, створення власної ідентичності та стратегії культурного розвитку. Показано, що переклад є своєрідною маніпуляцією. «Культурологічний поворот» демонструє, що переклад має більш широкий культурологічний контекст.

Показано «культурологічний поворот» та його вплив на розвиток перекладознавства у західній культурі та Україні, соціальні причини «культурологічного повороту» та зміни, що він спричинив. Випадок України показує істотну паралель із західною традицією. Українські перекладачі працювали у тяжких умовах та намагалися помістити українську мову та культуру на один рівень з іншими мовами світу за допомогою своїх перекладів.

Ключові слова: культурний поворот, переклад, перекладач, стратегія.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦИЗІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Серед основних факторів, що ускладнюють процес перекладу, є наявність у вихідному тексті прецизійної інформації. Така інформація є зазвичай важливою, а також такою, яку неможливо відтворити з контексту. Вона має бути вчасно виділена, занотована (або ж зафіксована в пам'яті), адекватно передана. Прецизійну інформацію традиційно поділяють на цифрову та словесну (буквену). Цифрова прецизійна інформація охоплює цифри, дати, показники, індекси тощо. Її складно запам'ятати, робота з нею потребує розвинених навичок перекладацького скоропису. Словесна (буквена) прецизійна інформація – власні імена, посади, звання тощо – часто не фіксується у словниках, вимагає знання ієрархії посад, звань, державного устрою, структури українських, міжнародних, зарубіжних організацій, відомств, корпорацій, підприємств тощо. Вважаємо, що адекватна передача прецизійної інформації є однаково важливим аспектом як усного, так і письмового перекладу. Навіть передача власних імен людей має свої правила та особливості. Отже, з огляду на те, що запас лексичних одиниць на позначення прецизійної інформації постійно поповнюється, має національно-специфічний характер і викликає труднощі під час усного і письмового перекладу, вважаємо дослідження цієї групи слів надзвичайно актуальним для перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В аналізі окресленої проблематики ми спиралися на студії таких перекладознавців, як В. Карабан, І. Корунець, В. Коптілов, Л. Черноватий [10], Д. Єрмолович [5] та інші. А також переглянули та внесли корективи в одну з власних попередніх публікацій [3].

Постановка мети. Мета статті – виділити основне коло проблем, що виникають у передачі одиниць на позначення прецизійної інформації. Матеріалом для розвідки слугували останні випуски журналу «Український тиждень» і його англійської версії *The Ukrainian Week*.

Виклад основного матеріалу. Те, що переклад прецизійної інформації становить особливу проблему перекладацької діяльності, опосередковано підтверджує й особлива увага до нього в процесі підготовки перекладачів. До системи вправ для формування навичок та розвитку вмінь, спільних для всіх видів усного перекладу, Л. Черноватий, наприклад, окрім інших, включає і вправи на формування вміння утримувати в пам'яті зміст тексту оригіналу, доки він не буде перекладений: «...викладач зачитує, а студенти відтворюють по пам'яті уривки з текстів; те ж саме, але тексти містять прецизійні слова; <...> диктант-переклад (у тому числі на прецизійну інформацію)» [10, с. 284]. Крім того, в підручниках для майбутніх перекладачів і тлумачів опори, що подаються перед текстами для перекладу, часто містять саме прецизійну інформацію, оскільки передача словесної прецизійної інформації, яка до того ж часто виступає реалією, нетиповою для мови перекладу, устрою держави, структури державних і недержавних організацій, установ, підприємств тощо, суспільства, що нею послуговується, викликає неабиякі труднощі.

У роботі з прецизійною інформацією убачаємо такі проблеми:

1. Виділення прецизійної інформації;
2. Запам'ятовування її (в усному перекладі);
3. Запис (в усному перекладі);
4. Власне переклад. До окремих видів прецизійної інформації замість терміна **переклад** радше застосуємо термін **передача** (*rendition*). Бачимо, що проблема ідентифікації прецизійної інформації стосується обох видів перекладу, а завдання утримання її в пам'яті і запису – лише усного.

І в усному, і в письмовому перекладі прецизійну інформацію спочатку виділяють. Перекладач розуміє, що та чи інша лексична одиниця, наприклад, виступає не як загальна назва, а є назвою брэнда, ім'ям (*Major*) чи званням (*major*) тощо. Наступними кроками тлумача буде запам'ятовування й/або запис прецизійної інформації та її передача засобами мови перекладу. У письмовому перекладі після ідентифікації лексичної одиниці, що виражає прецизійну інформацію, рекомендуємо перекладачам спочатку перевірити наявність традиційних відповідників у мові перекладу. Для цього в нагоді стануть:

- інші тексти мовою перекладу у відповідній галузі;
- тексти ЗМІ мовою перекладу з проблем відповідної галузі;
- довідники;
- пошукові системи;
- словники власних та ін. назв.

Якщо ці та подібні джерела не надають відповідної інформації, перекладач створює відповідник сам. Зауважимо, що звернення до текстів ЗМІ набуває особливої ваги в перекладі найсучасніших прецизійних слів, які не встигають фіксувати словники і довідники. Саме у статтях друкованих й електронних видань можна знайти традиційний відповідник такого виду прецизійної інформації, як прізвища. Наприклад, якщо англійське українське видання подають прізвище прем'єр-міністра України В. Гройсмана непослідовно (в одному й тому самому випуску може

бути і варіант *Groysman*, і варіант *Hroisman*), то аналіз міжнародних англomовних видань показує, що за частотністю і тривалістю вживання превалює варіант *Groysman*, який, хоча й не відповідає прийнятим в Україні правилам передачі власних імен людей латиницею, все ж став традиційним. Ще одним прикладом традиційного відповідника є варіант *Arseniy Yatsenyuk* – також не зовсім точний відповідник імені колишнього прем'єр-міністра України.

Нагадаємо, що 27 січня 2010 року Кабінет міністрів України прийняв постанову № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Не позбавлена недоліків, ця вимога все ж вносить певну уніфікацію в передачу українських власних імен латиницею. На жаль, у практиці письмового перекладу спостерігаємо непослідовне дотримання принципів транслітерації. Трапляються помилки в передачі таких букв:

- букви **г**, наприклад: *Гліб* – *Glib**, *Гліб*; *Козорог* – *Kozorog**, *Kozoroh*;
- м'яких приголосних: *Карабльова* – *Karableva**, *Karablova*; *Польовик* – *Poliovyk**, *Polovyk*; *Людмила* – *Liudmyla**, *Ludmyla*;
- букви **й** і буквосполучення **-ій, -ий**: *Йосип* – *Josyp**, *Yosyp*; *Бойченко* – *Boychenko**, *Boichenko*; *Козій* – *Kosiy**, *Kozii*;
- букви **ї**, як у прізвищах: *Їжченко* – *Izhchenko**, *Yizhchenko*; *Сингаївський* – *Synhayvskiy**, *Synhaiivskiy*;
- букви **є**, наприклад: *Єгор* – *Ehor**, *Yehor*; *Алексєнко* – *Alekseenko**, *Alekseienko*;
- букви **ю**, наприклад: *Юрій* – *Urii**, *Yurii* (з російської мови можливі варіанти *Yuriy*, *Yury*); *Крюківський* – *Kryukivskiy**, *Kriukivskiy*;
- букви **я**, як у власних іменах людей: *Яна* – *Jana**, *Yana*; *Валерія* – *Valeria**, *Valeriia*; *Наталія* – *Natalia** (= *Natalia*), *Nataliia*; *Маляр* – *Malyar**, *Maliar*; *Рябінін* – *Ryabinin**, *Riabinin* [3, с. 251].

Часто помилково в перекладах з української мови власні імена неукраїнського походження також транслітерують за вказаними вище зразками, що, звісно, не є правильним, адже імена політиків, діячів мистецтва, науковців тощо, представників націй, що послугуються латиницею, необхідно подавати у формі, в якій вони існують у мові походження: *Ш. Бато* – *Ch. Batteux*, *Н. Бозе* – *N. Beauzee*, *С. Ш. Дюмарсе* – *C. Ch. Dumarsais*; або: *Гете* – *Goethe* (не *Hete*), *Жосє Маурінью* – *Josè Mourinho*, *Франсуа Миттеран* – *Fransua Mitteran**, *François Mitterand*, *Франсуа Олланд* – *François Hollande* [3, с. 250].

У зворотному напрямі перекладу такі власні імена все частіше зберігають в оригінальному вигляді, латиницею. Таке пряме графічне перенесення допомагає уникнути різночитання. До цієї групи лексичних одиниць відносять: імена вчених та інших видатних діячів, політиків, назви фірм, товарних знаків (брендів), періодичних видань, музичних груп, пісень, компаній, продуктів і розробок у сфері ІТ [5, с. 8–9]. Наприклад: «*Останні досягнення в розвитку технології Translation Memory й збільшення об'ємів корпусів виводить цей спосіб на абсолютний новий рівень машинного перекладу*» [1, с. 179] (процитовано статтю Garcia I., Stevenson V. Google Translator Toolkit. Free web-based translation memory for the masses. *Multilingual*. 2009. September. P. 16–19).

крім транслітерації і прямого графічного перенесення, різні види власних імен передають також за допомогою: транскрипції в поєднанні з графічним перенесенням, поданим у дужках; експлікації; транскрипції; морфограматичної модифікації; калькування; функціональної аналогії тощо [5].

Особливе місце серед одиниць, що виражають прецизійну інформацію, посідають мовні знаки на позначення позиційно-номінативної інформації – власних імен людей у поєднанні з посадою, званням, титулом тощо. Позиційно-номінативна інформація викликає чималі труднощі і вимагає розвинених навичок аудіювання (в разі усного перекладу), знання державного устрою і будови різних корпоративних структур, міжнародних організацій, ієрархії посад, звань тощо, а також умінь орієнтуватися у власних іменах і різних видах назв [4, с. 92]. У перекладах текстів з української серед слів вищевказаної групи за чисельністю переважають такі: *President of Ukraine*, *Chairman of the Verkhovna Rada*, *Verkhovna Rada of Ukraine*, *Government*, *National Police*, *Security Bureau of Ukraine (SBU)*, *Prosecutor's Office*, *National Anti-Corruption Bureau (NABU)*, *Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAP)*, *National Agency on Corruption Prevention (NAZK)*, *Armed Forces of Ukraine*, *State Border Service*, *National Guard*, *State Emergency Service*, *NGOs*, *Volunteers organizations*, *National Bank of Ukraine* [15], *the Special Communication and Information Service (SCIS)*, *Central Electoral Commission* [9].

Номінат і позицінат часто займають різні позиції в українській й англійській мовах. В англійській мові спостерігаємо передування номіната позицінату, а в українській – посада часто передує імені: *керівник Служби з питань інформаційної безпеки РНБО України Валентин Петров* [9] – *Valentyn Petrov, Head of the Information Security Department at the National Security and Defense Council* [14], *заступник голови ЦВК Андрій Магера* [9] – *Andriy Mahera, CEC Deputy Head* [14], *спікер Українського кіберальянсу Шон Таунсенд* [9] – *Sean Townsend, spokesman for the Ukrainian Cyber Alliance, an activist cyber-security group* [14]. Проте цілком можливим є варіант передування позиціната номінату в англійській мові: *міністр закордонних справ Павло Клімкін* [2] – *Ukraine's Foreign Minister, Pavlo Klimkin* [16], *спеціальний посланник уряду Німеччини з питань реформ у галузях урядування та децентралізації в Україні Георг Мільбрадт* [2] – *Germany's special envoy to Ukraine on reform in governance and decentralization, Georg Milbradt* [16], *заступник міністра юстиції, уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Іван Лішчюна* [6] – *Deputy Justice Minister and Ombudsman to the European Court of Human Rights, Ivan Lishchyna* [11]. За одночасного використання різних видів позицінатів (посада, звання) спостерігаємо іншу послідовність: *заступник начальника штабу НАТО, керівник директорату військового співробітництва генерал-майор Odd Egil Петерсен* [7] – *Major General Odd Egil Pedersen, Deputy Chief of Staff of NATO's Military Partnerships Directorate* [12].

Висновки. Таким чином, передача прецизійної інформації має свої особливості в усному і письмовому перекладах. Тлумач і перекладач обирають конкретний спосіб передачі лексичних одиниць на позначення прецизійної інформації залежно від її виду, наявності традиційних відповідників тощо. У перекладах конструкцій, що містять позиційно-номінативну інформацію, увагу необхідно фокусувати на структурі відповідника. Важливими в підготовці до перекладу прецизійних слів в усному перекладі є вправи на розвиток пам'яті, навичок перекладацького скоропису, а в письмовому – вміння користуватися довідковою та іншою літературою, обізнаність у відповідній галузі тощо. Перспективним вважаємо укладання галузевих глосарієв прецизійної інформації (державний устрій, структура державних і недержавних відомств, підприємств, установ України та т. ін.).

Література:

1. Башманівський О. Проблеми машинного перекладу заголовків публікацій ЗМІ за допомогою програмних продуктів вільного доступу. *Південний архів (філологічні науки)* : зб. наук. праць. Херсон, 2017. Вип. LXXI. С. 178–181.
2. Ворожбит О. Георг Мільбрادت: «Децентралізація – це те, що творить зміни в головах». *Український тиждень*. 2018. № 23(551). URL: <https://tyzhden.ua/Politics/215046> (дата звернення: 05.12.2018).
3. Голуб О., Мірошніченко Д. Типові помилки студентів при передачі українських власних імен людей латиницею у перекладах з української на англійську мову. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. Слов'янськ, 2016. Вип. 3. С. 246–252.
4. Английский язык. Курс перевода / Л. Дмитриева, С. Кунцевич, Е. Мартинкевич, Н. Смирнова. Москва ; Ростов-на-Дону : ИЦ «МарТ», 2005. 304 с.
5. Ермолович Д. Методика межъязыковой передачи имен собственных. Москва : ВЦПНТЛД, 2009. 88 с.
6. Лапаєв Ю. Іван Ліщина: «ЄСПЛ і є одним із найкращих міжнародних інститутів, який допоможе Україні встановити факт російської агресії». *Український тиждень*. 2018. № 6(534). URL: <https://tyzhden.ua/Politics/209168> (дата звернення: 05.12.2018).
7. Лапаєв Ю. Одд Егіл Педерсен: «Ми хотіли б максимально уважно розглянути ваш досвід антитерористичної операції на Донбасі». *Український тиждень*. 2017. № 44(520). URL: <https://tyzhden.ua/World/203056> (дата звернення: 05.12.2018).
8. Лапаєв Ю. Райнелл Андрійчук: «Українська влада почала працювати наполегливіше в реалізації кроків, які зможуть привести країну до НАТО». *Український тиждень*. 2017. № 16(492). URL: <https://tyzhden.ua/Politics/190524> (дата звернення: 05.12.2018).
9. Лапаєв Ю. Сценарії зриву виборів: три тузи в рукаві. *Український тиждень*. 2018. № 9(537). URL: <https://tyzhden.ua/Society/210174> (дата звернення: 05.12.2018).
10. Черноватий Л. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студентів вищих закладів освіти за спец. «Переклад». Вінниця : Нова книга, 2013. 376 с.
11. Lapayev Yu. Ivan Lishchyna: “The ECHR is one of the best international institutions to help Ukraine establish Russia’s aggression”. *The Ukrainian Week*. 2018. № 2(120). P. 28–29.
12. Lapayev Yu. Odd Egil Pedersen: “We would like to try to understand how the experience you have fighting the terrorists in the Donbas area may influence the way NATO does operations”. *The Ukrainian Week*. 2017. № 11(117). P. 20–21.
13. Lapayev Yu. Raynell Andreychuk: “Ukrainians have started to work more consistently on the issues that could lead them to NATO”. *The Ukrainian Week*. 2017. № 5(111). P. 13–15.
14. Lapayev Yu. Three cards up the sleeve. *The Ukrainian Week*. 2018. № 3(121). P. 26–28.
15. *The Ukrainian Week*. 2017. № 11(117).
16. Vorozhbyt O. Georg Milbradt: “Decentralization changes how people think”. *The Ukrainian Week*. 2018. № 7(125). P. 18–20.

Анотація

О. ГОЛУБ. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦИЗІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу особливостей передачі лексичних одиниць на позначення прецизійної інформації в усному та письмовому перекладі. Подано огляд основних способів передавання власних імен людей у двосторонньому перекладі з/на українську. Проілюстровано типові перекладацькі помилки в транслітеруванні власних імен українців латиницею. Увагу сфокусовано на особливостях передачі номінативно-позиційної інформації. Теоретичні положення ґрунтуються на дослідженні практичного матеріалу, взятого із журналів «Український тиждень» і *The Ukrainian Week*.

Ключові слова: прецизійна інформація, транслітерація, латиниця, власні імена людей, номінативно-позиційна інформація.

Summary

O. HOLUB. RENDERING LEXICAL UNITS EXPRESSING PRECISION INFORMATION

The article deals with basic peculiarities of rendering lexical units expressing precision information. Such units are traditionally subdivided into numeric and verbal. The authors state that rendering of numeric precision information acquires particular importance in interpretation as it should be correctly memorized, set down by means of interpreter’s shorthand and rendered adequately. Verbal precision information encompasses lexical units denoting people’s proper names,

positions, ranks, titles etc. The translation of such language signs requires thorough knowledge of state and governance structure, of hierarchical positions in Ukrainian, international and foreign state and private bodies, organizations, corporations, etc. The difficulties in rendering precision words in written translation should not be overlooked. Though it is traditionally believed that people's proper names are not translated, their rendering is regulated by some rules which should be followed as well. The number of lexical units denoting precision information is constantly growing and no dictionary can cope with the incessant influx of such words, so the analysis of the basic ways of their rendering in translation and interpretation seems topical.

In interpretation as well as in translation the precision information should first of all be identified. The translator/interpreter understands that this or that lexical unit functions not as a common but as a proper name, and is, accordingly a name of a brand, a person's name (*Major*) or a title (*major*). While interpreting the main task of the interpreter will be to memorize, take notes and render adequately such units depending on his/her knowledge of the field. While translating we recommend to turn to various reference sources in the search for a traditional equivalent or to the special dictionaries of proper names. Though the general rule of rendering people's proper names reads that they should be transliterated by means of Latin letters in translations from Ukrainian into English, a lot of them have traditional equivalents. In translations from English one uses transliteration, transcription, explication, loan translation in rendering proper names, though many of them are preserved in their original form.

Specific nature of units denoting people's proper names and positions, titles and ranks in every language gives rise to the problems in translating such language signs. Analysis of these aspects in rendering precision information has been based on articles in the magazines *Український тиждень* and "The Ukrainian Week".

Key words: precision information, transliteration, Latin letters, people's proper names, language signs denoting people's proper names and positions.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В РОМАНІ «МІСЯЧНИЙ КАМІНЬ» УІЛКІ КОЛЛІНЗА

Постановка проблеми. Перекладацька діяльність є однією з найстаріших у світі. Завдяки перекладачам або тлумачам люди мали можливість вести торгівлю, підтримувати дипломатичні відносини, які через спілкування вели до розуміння і миру. Сучасне перекладознавство вийшло на новий інформаційно-технологічний рівень, але і сьогодні в процесі машинного перекладу або перекладу за допомогою словника часто виявляється неможливим використовувати запропоновані відповідники слів та словосполучень, тому в подібних випадках перекладач вдається до процесу лексичних та граматичних трансформацій (*перетворень*) для досягнення адекватності перекладу. Я.І. Рецкер, досліджуючи лексичні відповідники, зауважував, що «у будь-якому двомовному словнику ми знаходимо відповідності двох категорій: еквіваленти і варіанти відповідностей. Під еквівалентами ми розуміємо такі відповідники між словами двох мов, які є постійними, рівнозначними і, як правило, незалежними від контексту. Оскільки еквівалентна відповідність завжди одна, у перекладача немає вибору: він повинен використовувати цей еквівалент. Всякий інший переклад буде помилковим. Еквівалентами в іншій мові представлені здебільшого терміни, власні імена, географічні назви. Проаналізувавши декілька десятків сторінок англо-російського словника, ми доходимо висновку, що еквівалентні відповідності в ньому становлять близько 30% усіх слів» [7, с. 47]. Отже, останні 70% вокабуляру вимагають певних перекладацьких трансформацій, тому проблема адекватності перекладу і, зокрема, перекладацьких трансформацій є однією з **найактуальніших** у сучасному перекладознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення теоретичної літератури, зокрема, Л.С. Бархударова, І.В. Корунця, В.Н. Комісарова, Л.К. Латишева, Р.К. Мін'яр-Белоручева, Я.І. Рецкера [1, 3, 4, 5, 6, 7] показує, що на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо лінгвістичних прийомів, які можна віднести до перекладацьких трансформацій, це ж стосується і системи класифікації трансформацій. Скільки дослідників – стільки підходів до перекладацької діяльності. Так, Л.С. Бархударов уважав, що «предметом лінгвістичної теорії перекладу є науковий опис процесу перекладу як міжмовної трансформації» [1, с. 6]. В.Н. Комісаров запропонував опис лінгвістичної теорії перекладу, звертаючи увагу на проблеми еквівалентності, на жанрово-стильові особливості, на прагматику перекладу, лексичні та граматичні відповідники. На думку дослідника, «опис системи відповідностей супроводжується виявленням умов їх використання, і поняття системи перекладацьких відповідностей має динамічний характер <...> Опис відповідностей здійснюється на основі вивчення результатів перекладацького процесу, і у свою чергу знання типів відповідностей і правил їх вживання сприяє успішному вирішенню перекладацьких завдань у численних реальних актах перекладу» [3, с. 157]. І.В. Корунець розглядає трансформаційний метод дослідження, за допомогою якого виявляється різниця у формі вираження лексичних одиниць порівнюваних мов «Transformation may reveal the difference in the form of expression in the contrasted languages» [4, с. 23].

Постановка завдання. З огляду на актуальність проблеми відтворення адекватності перекладу метою статі є представлення результатів дослідження перекладацьких трансформацій в авторському перекладі частини роману «Місячний камінь» Уілки Коллінза.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження було обрано авторський переклад роману Уілки Коллінза «Місячний камінь» на українську мову, а саме першу частину, яка становить 108 сторінок роману оригіналу, що і стало першим етапом дослідження. Переклад роману «Місячний камінь» англійського письменника Уілки Коллінза на українську мову вже було виконано Леонідом Суярко [2], але, оскільки в українській мові було знайдено тільки один переклад, було вирішено виконати свій переклад. На другому етапі роботи над емпіричним матеріалом за допомогою компонентного аналізу було проаналізовано 633 перекладацькі трансформації з точки зору їх приналежності до певного типу. У даній роботі термін «перекладацькі трансформації» розуміємо як міжмовні перетворення або навмисні відступи від структурного та семантичного паралелізму між текстом оригіналу і текстом перекладу з метою досягнення перекладацької еквівалентності. На третьому етапі було використано кількісний аналіз, який виявив найбільш та найменш продуктивні типи перекладацьких трансформацій. Результати кількісного аналізу перекладацьких трансформацій наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Продуктивність типів перекладацьких трансформацій у романі «Місячний камінь»

№	ПТ	К-сть	%	Приклад
1	Переставлення	182	28,75%	<i>All sorts of rough jests and catchwords were bandied about among them; and the story of the Diamond turned up again unexpectedly, in the form of a mischievous joke.</i> 'Перекидаючись грубими примовками і дотепами, вони раптово згадали в лукавому жарті історію алмаза.'
2	Конкретизація	179	28,28%	<i>The boy became quite stiff and stood like a statue, looking into the ink in the hollow of his hand.</i> 'Хлопчик завмер на місці і стояв як статуя, дивлячись на чорнила, налиті повністю на його долоню.'
3	Опущення	66	10,43%	<i>The person here mentioned as Rosanna was our second house-maid.</i> 'Розанна була нашою другою служницею.'
4	Заміна частини мови	43	6,79%	<i>...Mr. Franklin had seized the opportunity of the reconciliation to make an offer to Miss Rachel, and had neither been accepted nor refused.</i> '...містер Френклін скористався примиренням, щоб зробити пропозицію міс Речел, і не отримав ні згоди, ні відмови.'
5	Транскрипція та транслітерація	34	5,37%	<i>Preserved by three Brahmins, the inviolate deity, bearing the Yellow Diamond in its forehead, was removed by night, and was transported to the second of the sacred cities of India – the city of Benares.</i> 'Той, що охоронявся трьома Брамінами, недоторканий ідол з жовтим алмазом у лобі був перевезений вночі у друге за значенням священне місто Індії – Бенарес.'
6	Об'єднання речень	31	4,9%	<i>I thought of the golden rule. But there! Rosanna wasn't Nancy, and that's the truth of it!</i> 'Я згадав про це золоте правило, але Розанна не Нансі, ось у цьому й річ!'
7	Антонімічний переклад	28	4,42%	<i>What his last words meant I know no more than you do.</i> А що означали його останні слова, я знаю так само мало, як і ви.
8	Цілісне перетворення	23	3,63%	<i>The devil take him.</i> 'Пропади він пропадом!'
9	Додавання	21	3,32%	<i>...when I was stopped by hearing a sound like the soft beating of a drum on the terrace in front of my lady's residence.</i> '...коли мене зупинив звук тихого барабанного бою, який пролунав на терасі перед покоями моєї пані.'
10	Дихотомічне членування речень	13	2,05%	<i>But a housemaid out of a Reformatory, with a plain face and a deformed shoulder, falling in love, at first sight, with a gentleman who comes on a visit to her mistress's house, match me that, in the way of an absurdity, out of any story-book in Christendom, if you can!</i> 'Але щоб покоївка з виправного будинку, погана собою і з потворним плечем, закохалася з першого погляду в джентльмена, який приїхав в гості до її пані? Знайдіть мені що-небудь подібне до цього безглуздя в будь-якому романі у християнських традиціях, якщо зможете!'
11	Генералізація	13	2,05%	<i>He had deposited the Moonstone in the bank...</i> 'Він віддав алмаз на зберігання до банку...'
	Усього	633	100%	

Як показують результати аналізу, під час перекладу на українську мову було використано одинадцять типів перекладацьких трансформацій, при цьому характерною тенденцією виступає сукупність перетворень в одному й тому ж реченні. Найбільш продуктивними виявились групи «Переставлення» та «Конкретизація», а найменш продуктивними та рівними за чисельністю – «Генералізація» та «Дихотомічне членування речень».

Як показують результати дослідження, на першому місці за чисельністю знаходиться група перекладацьких трансформацій «Переставлення», яка налічує 182 синтаксичні одиниці, що становить 28,75%. Наприклад,

(1) *Toward midnight I went round the house to lock up, accompanied by my second in command, Samuel, the footman, as usual* [8, с. 55].

'За звичаєм, обійшов я близько опівночі разом із моїм помічником, лакеєм Самюелем, навколо будинку і замкнув усі двері.'

Як показує приклад, у реченні перекладу наявна зміна послідовності підмета та присудка *I went round* – 'обійшов я'; обставина часу *Toward midnight* – 'близько опівночі' зайняла позицію після підмета; обставина образу дії *as usual* – 'за звичаєм' з останнього місця в мові оригіналу перемістилася на перше місце в реченні перекладу мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу.

«Конкретизація» займає друге місце серед використаних перекладацьких трансформацій і налічує 179 лексичних одиниць, що становить 28,28%. Наприклад,

(2) *After meal, Mr. Franklin and I had a private conference on the subject of the Moonstone...* [8, с. 23].

‘Після сніданку містер Френклін мав зі мною приватну розмову щодо Місячного каменю...’

Як показує приклад, в англійському варіанті значення слова *meal* має широку семантику і позначає ‘приймання їжі; їжа’, а в перекладі воно замінюється словом вужчої семантики і позначає ‘сніданок’. Отже, слово ширшої семантики в оригіналі було замінено словом вужчої семантики.

«**Опущення**» займає третє місце серед використаних перекладацьких трансформацій і налічує 66 лексичних та синтаксичних одиниць, що становить 10,43% від усього корпусу відібраних одиниць. Наприклад,

(3) *We were not a happy couple, and not a miserable couple* [8, с. 16].

‘Ми не були щасливим подружжям, але й не були і нещасними.’

Як показує приклад, у даному випадку відбулося опущення слова *couple*, бо в українському перекладі воно є семантично зайвим.

«**Заміна однієї частини мови іншою**» посідає четверте місце серед використаних перекладацьких трансформацій, із чисельністю 43 лексичних одиниць, тобто 6,79% від усіх аналізованих перетворень. Наприклад,

(4) *Penelope's notion is that I should set down what happened regularly day by day, beginning with the day when we got the news that Mr. Franklin Blake was expected on a visit to the house* [8, с. 18].

‘Пенелопа думає, що я повинен послідовно описати, що сталося, починаючи з того самого дня, як ми отримали новину, що містера Френкліна Блека очікують прийняти в нашому домі.’

У наведеному прикладі в англійському варіанті іменники *a notion* ‘розуміння’ та *a visit* ‘відвідування’ було замінено на відповідні дієслова ‘думати’ та ‘приймати’.

Транскрибування та транслітерація займають п’яте місце серед перекладацьких перетворень, що становить 34 лексичні одиниці (2,6%). Наприклад,

(5) *If you know anything of the fashionable world you have heard tell of the three beautiful Miss Herncastles, — Miss Adelaide, Miss Caroline, and Miss Julia...* [8, с. 14].

‘Якщо ви хоч що-небудь знаєте про світське життя, ви, напевно, чули про трьох чарівних міс Гернкастлз: міс Аделаїді, міс Кароліні і міс Джулії...’

Як показує приклад, у перекладі застосовується прийом транслітерації, тобто відтворення звучання іноземного слова за допомогою літер.

У наступному прикладі застосовано прийом транскрипції, тобто відтворення звукової форми слова:

(6) *...the celebrated Indian traveler, Mr. Murthwaite...* [8, с. 75].

‘...знаменитий індійський мандрівник, містер Мартуєт...’

Треба зазначити, що в даній роботі транскрипція та транслітерація використовується тільки для передачі власних імен.

«**Об’єднання речень**» посідає шосте місце серед аналізованих перетворень і налічує 31 синтаксичну одиницю, що становить 4,9%. Наприклад,

(7) *When she looks pleased, she looks nice. When she looks nice, I chuck her under the chin* [8, с. 26].

‘Коли вона задоволена, вона чудово виглядає, і тоді я лагідно поплескую її по підборіддю.’

У цьому прикладі об’єднання речень у перекладі є доцільним, бо в цьому випадку немає підстав залишати щільно пов’язані між собою думки розділеними. Отже, дві синтаксичні структури оригіналу поєднуються в одне речення в перекладі.

На сьомому місці серед використаних перекладацьких трансформацій знаходиться «**Антонімічний переклад**» з 28 синтаксичними одиницями, що становить 4,42%. Наприклад,

(8) *Frizinghall was our nearest town, and the Bank of England wasn't safer than the bank there* [8, с. 51].

‘Фрізінголл – був нашим найближчим містом, і банк його так само надійний, як і Англійський банк.’

У даному прикладі негативну конструкцію *wasn't safer than* у мові оригіналу замінено на позитивну синтаксичну конструкцію ‘так само надійний, як’ у мові перекладу. Зазначена трансформація дає змогу перекласти адекватно, ніж це можна зробити за допомогою дослівного перекладу.

«**Цілісне перетворення**», яке розуміється в роботі як повне переосмислення всього речення, займає восьме місце серед усіх перетворень і налічує 23 синтаксичні одиниці, що становить 3,63% від усього емпіричного матеріалу. Наприклад,

(9) *You make my flesh creep!* [8, с. 23].

‘Мене мороз продирає по шкірі!’

На прикладі даного речення, можемо побачити, чому цілісне перетворення служить універсальним засобом перекладу фразеологічних одиниць, бо дослівний переклад не може вважатися адекватним у цьому випадку. Отже, даний тип перекладацьких трансформацій відбувається не за елементами, а цілісно.

«**Додавання**» займає дев’яте місце серед використаних перекладацьких трансформацій, що становить 21 синтаксичну одиницю (3,32%). Наприклад,

(10) *...the storming of Seringapatam, under General Baird, on the 4th of May, 1799* [8, с. 3].

‘...штурм Серінгапатама, що відбувався 4 травня 1799 року, під командуванням генерала Берда’.

Як показує приклад, словосполучення ‘що відбувався’ та ‘під командуванням’ відсутні в тексті оригіналу, а в перекладі їх використання є доцільним і допомагає гладкості, плавності та рівності висловлювання в українській мові. Отже, в результаті використання додаткових словосполучень досягаємо адекватності перекладу.

До периферії вилучених типів перекладацьких трансформацій належать два типи рівні за чисельністю «Дихотомічне членування речення» (11) та «Генералізація» (12), які налічують по 13 синтаксичних одиниць, що становить 2,05% від усього емпіричного матеріалу. Наприклад,

(11) *I have seen the letters, in a heap, all of them written in the same brief, business-like form of words...* [8, с. 43].

‘Я бачив купу цих листів. Усі вони склалися з однієї і тієї ж короткої ділової фрази...’

Як показує приклад, у результаті синтаксичного перетворення у мові оригіналу маємо одне речення, а в мові перекладу – два.

(12) *Before I had time to doze off again, after my daughter Penelope had left me, I was disturbed by a rattling of plates and dishes in the servants' hall, which meant that dinner was ready* [8, с. 25].

‘Перш ніж я знову встиг задрімати, після того як моя дочка пішла, мене розбудило гуркотіння посуду в їдальні для прислуг, це означало, що обід готовий.’

У даному випадку було застосовано прийом генералізації при перекладі вужчого поняття *plates and dishes* на більш широке за значенням ‘посуд’. Отже, у перекладі було використано заміну лексичної одиниці з обмеженою семантикою на загальне поняття.

На додаток, треба зазначити, що одна й та ж синтаксична конструкція в мові перекладу характеризується використанням декількох перекладацьких трансформацій. Наприклад,

(13) *Placed in a position of trust and honor, with a little cottage of my own to live in, with my rounds on the estate to occupy me in the morning and my accounts in the afternoon, and my pipe and my Robinson Crusoe in the evening — what more could I possibly want to make me happy?* [8, с. 15].

‘Мені довіряли. Я займав почесне місце, мав свій власний котедж, вранці об’їжджав маєток, вдень писав звіт, ввечері кури трубку і читав свого «Робінзона Крузо», – чого ще міг я бажати для того, щоб вважати себе щасливим?’

Як показує приклад, у мові перекладу було застосовано прийом членування речення, який спрямовано на підкреслення та наголошення інформації. Крім наведеного перетворення, в даному реченні також використано додавання дієслів: ‘об’їжджав, писав, палив’, які відсутні в мові оригіналу.

(14) *...he wandered hither and thither about the house and garden in an aimless, uneasy way* [8, с. 94].

‘... туди-сюди безцільно та із занепокоєнням блукав він по будинку і саду.’

У даному прикладі використано низку перетворень, зокрема, підмет і присудок змінили місце в реченні перекладу *he wandered* – ‘блукав він’; обставини способу дії *hither and thither* та *in an aimless, uneasy way* ‘туди-сюди безцільно та із занепокоєнням’ в англійському реченні роз’єднані, тоді як в українському вони стоять поруч і на початку речення; також відбулася зміна частин мови: прикметник *aimless* ‘безцільний’ замінено на прислівник ‘безцільно’; прикметник *uneasy* ‘неспокійний’ перекладено іменником ‘занепокоєння’.

Отже, в більшості випадків в одному і тому ж реченні може бути використано декілька перекладацьких трансформацій для досягнення адекватності в перекладі.

Висновки. Таким чином, під час перекладу на українську мову було використано одинадцять типів перекладацьких трансформацій, серед яких найбільш продуктивними виявилися «переставлення» та «конкретизація», найменш продуктивними – дихотомічне членування та генералізація. Опущення, додавання, заміна частин мови, транскрипція, транслітерація, об’єднання речень, антонімічний переклад та цілісне перетворення займають позицію між найбільш та найменш продуктивними типами. Також зафіксовано тенденцію до використання декількох трансформацій в одному реченні, що визначається науковцями як «змішаний тип перекладацьких трансформацій». Отже, перекладацькі трансформації виступають невід’ємною складовою частиною адекватного перекладу.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямі вважаємо дослідження граматичних трансформацій, зокрема заміни частин мови.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Коллінз У. Твори. В 2 т. / пер. Л.С. Суярко, В.В. Коробко. Київ : Дніпро, 1989. Т. 1 : Жінка в білому. 592 с. ; Коллінз У. Твори. В 2 т. / пер. Л. Суярко, В. Коробко. Київ : Дніпро, 1989. Т. 2 : Місячний камінь. 461 с. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1002821> (дата звернення: 18.11.2018).
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учебник для ин-тов и фак. иностр. языка. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
4. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2008. 512 с.
5. Латышев Л.К. Курс перевода: эквивалентность перевода и способы ее достижения. Москва : Международные отношения, 1981. 247 с.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. Москва : Московский лицей, 1996. 290 с.
7. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода. 2-е изд., стереотип. Москва : Р. Валент, 2007. 240 с.
8. Collins W. The Moonstone. URL: <http://www.gutenberg.org/files/155/155-h/155-h.htm> (дата звернення: 18.11.2018).

Анотація

**О. ПЕФТІЄВА, В. ГАЗІБАГАНДОВА. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В РОМАНІ «МІСЯЧНИЙ КАМІНЬ» УІЛКІ КОЛЛІНЗА**

У статті викладено результати дослідження перекладацьких трансформацій на матеріалі авторського перекладу роману «Місячний камінь» Уілкі Коллінза з англійської на українську мову. За допомогою компонентного аналізу було проаналізовано 633 перекладацькі трансформації. Під час перекладу на українську мову було встановлено одинадцять типів перекладацьких перетворень, при цьому характерною тенденцією виступає сукупність перетворень в одному й тому ж реченні. Також ідентифіковано продуктивність використаних перекладацьких трансформацій, де найбільш продуктивною виявилась група «Переставлення», а найменш продуктивними й однаковими за чисельністю – «Дихотомічне членування речення» та «Генералізація».

Ключові слова: перекладацькі трансформації, переставлення, конкретизація, опущення, додавання, транскрипція, транслітерація, генералізація.

Summary

**E. PEFTIYEVA, V. GAZIBAGANDOVA. TRANSFORMATIONS IN UKRAINIAN TRANSLATION
OF THE NOVEL *THE MOONSTONE* BY WILKIE COLLINS**

The lexical and grammatical transformations in the author's translation of the novel «The Moonstone» by Wilkie Collins have been researched in the article.

The study of theoretical literature shows that, currently, there is no consensus on linguistic techniques that can be classified as translation transformations, and the same is about the classification system of transformations.

The term "translation transformations" is understood here as inter-language transformations or intentional deviations from structural and semantic parallelism between the original text and the text of translation in order to achieve adequacy in translation.

Eleven types of translation transformations have been established in the course of translating into Ukrainian. Totally, using componential analysis, there were analyzed 633 translation transformations in terms of their belonging to a certain type. There are the following translation transformations among them: positional changes of primary and secondary parts in sentences, specializations, omissions, parts of speech changes, transcriptions, transliterations, unification of the sentences, antonymic translation, additions, modulations, decomposition of sentences, and generalizations.

A characteristic tendency is the combination of transformations in one sentence, which is defined by scholars as «a mixed type of translation transformations», that is explained by non-relative structures of English and Ukrainian languages. The most and the least productive types of translation transformations have also been identified, where the most productive are the groups of positional changes of primary and secondary parts in sentences and specifications or narrowing of lexical meaning, and the least productive – the division of a sentence in two or three ones, and generalization or widening of lexical meaning.

Key words: translational transformations, specializations, omissions, transcriptions, transliterations, generalizations.

аспірант кафедри англійської
філології і філософії мови
імені професора
О.М. Мороховського
Київського національного
лінгвістичного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ *AMMINISTRATORE DI SOSTEGNO, TUTORE, CURATORE* Й ДОТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Здійснення технічного перекладу в спеціальних галузях знань потребує наявності перекладних термінологічних словників і усталеної практики роботи з термінологією в конкретних мовних парах. Особливої ваги якість перекладу набуває в контексті міжнародних правових відносин: правильне та достовірне передання інформації різними мовами є однією з основних передумов налагодження якісної співпраці між сторонами та її поглиблення на різних напрямках. Унаслідок різниці в інституційних системах країн брак практичних досліджень у галузі перекладу правничої термінології може спричинити істотні недоліки як для реалізації міждержавних програм, так і для ефективного розвитку взаємовідносин між індивідуальними контрагентами. Оскільки Італія є однією з провідних країн-реципієнтів українських мігрантів, особливої уваги потребують підходи до перекладу італійської термінології в галузі цивільного права, зокрема тих термінів, що не мають українських відповідників.

Постановка мети. Мета статті – запропонувати комплексний підхід до перекладу українською мовою італійських правничих термінів *amministratore di sostegno, tutore, curatore* й дотичної термінології цивільного права в галузі опіки та піклування. Завдання статті: дослідити специфіку італійської термінології в межах інститутів опіки та піклування; здійснити порівняння елементів цивільного законодавства Італії й України; проаналізувати особливості *amministratore di sostegno* як терміна-реалії італійського права порівняно з *tutore* й *curatore*; розробити підхід до перекладу відповідної італійської термінології з використанням конкретних прийомів; запропонувати оптимальне представлення таких термінів в італійсько-українських юридичних словниках.

Актуальність статті зумовлена поточним реформуванням системи опіки та піклування України у сфері інституційного догляду й виховання дітей на тлі сталої популярності Італії як країни-реципієнта українських мігрантів і поглиблення економічної співпраці між Україною та країнами Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Галузь технічного перекладу з італійської мови сьогодні є нерозвиненою, а свою увагу українські науковці звертають здебільшого на питання художнього перекладу. У системі італійського права інститут *amministratore di sostegno* є відносно новим: його дослідження італійськими фахівцями триває досі. До комплексних праць, що розкривають сутність основних інститутів італійського цивільного законодавства в галузі опіки та піклування, зокрема *amministratore di sostegno, tutore* й *curatore*, а також порівнюють їхні характеристики й аспекти практичного втілення, належать публікації Ф. Вітуло (F. Vitulo) [7], Е.В. Наполі (E.V. Napoli) [10], А. Музіо (A. Musio) [9] та ін., які будуть детально розглянуті в цій статті. Українські науковці своїх досліджень зазначеній проблематиці не присвячували.

Виклад основного матеріалу. Важливою проблемою перекладу юридичної термінології є вироблення правильного підходу до роботи з термінами-реаліями, що відображають особливості правової системи конкретної країни та відсутні як явища в інституційному середовищі інших держав. Від цього залежить правильне розуміння перекладу кінцевими адресатами й уникнення можливих розбіжностей у витлумаченні понять.

У цій роботі буде розглянуто особливості перекладу італійських правничих термінів *amministratore di sostegno, tutore* й *curatore*. Зазначені поняття закріплені в італійському цивільному законодавстві та позначають три інструменти захисту осіб із різним ступенем обмеження дієздатності.

До набуття чинності Законом від 9 січня 2004 року № 6, яким унесено зміни до положень Цивільного кодексу Італії, система захисту осіб із різним рівнем обмеження дієздатності в країні ґрунтувалася на двох механізмах – *interdizione* (визнання фізичної особи недієздатною) та *inabilitazione* (обмеження цивільної дієздатності фізичної особи). Згідно з положеннями ст. 414 Цивільного кодексу Італії інструмент *interdizione* може бути застосований до повнолітньої особи, а також до неповнолітньої особи, якій надано обмежену цивільну дієздатність (*minore emancipato*), у тому разі, якщо така особа має «стійкий психічний розлад, що унеможливує забезпечення нею своїх власних потреб» (власний переклад) [4]. Визнання такої особи недієздатною призводить до призначення їй *tutore* (опікуна), тобто особи, яка представляє повною мірою свого підопічного (*tutelato*). До функцій опікуна належить повне виконання всіх цивільних дій від імені особи, визнаної недієздатною (*interdetto*), крім здійснення так званих *atti personalissimi* (дії щонайбільш особистого характеру), зокрема одруження, укладення заповіту, визнання батьківства тощо, які така особа не може здійснити взагалі внаслідок своєї недієздатності. Призначення опікуна відбувається за рішенням судді в справах опіки та піклування (*giudice tutelare*). Зазвичай опікунові виділяють певний місячний бюджет на забезпечення потреб підопічного, а сам опікун зобов'язаний щорічно звітувати перед *giudice tutelare* [7, с. 18–19]. *Protutore* в цій системі є особою, що представляє недієздатну особу в разі конфлікту інтересів такої особи та її опікуна [7, с. 29]

Таким чином, можна стверджувати, що процедура *interdizione* призводить до повного позбавлення особи можливості здійснювати будь-які цивільні дії та передання повноти таких функцій до *tutore* (опікуна). На відміну від *interdizione*, механізм *inabilitazione* (обмеження цивільної дієздатності фізичної особи), згідно з положеннями ст. 415 Цивільного кодексу Італії, застосовується до «повнолітньої особи, що має психічний розлад, але стан якої не настільки важкий, щоб позбавити її дієздатності» (власний переклад), а також до осіб, які завдають істотних матеріальних збитків собі або власній сім'ї через марнотратство, вживання алкоголю або наркотичних речовин, до особи, що від народження або раннього дитинства страждає на глухоту або сліпоту, якщо така особа не отримала належної освіти, крім випадків, коли вона зовсім не здатна забезпечити власних потреб [4]. На відміну від процедури *interdizione*, у разі застосування *inabilitazione* особі, визнаній такою, яка має обмежену цивільну дієздатність (*inabilitato*), за рішенням судді в справах опіки та піклування (*giudice tutelare*) призначається піклувальник (*curatore*).

За призначення піклувальника особа, чия цивільна дієздатність обмежена, зберігає право самостійно здійснювати всі дії, пов'язані зі звичайним управлінням майном (*ordinaria amministrazione*). За допомогою піклувальника *inabilitato* може виконувати дії поза межами *ordinaria amministrazione* (залежно від характеру правочину може бути необхідним дозвіл *giudice tutelare*), а також брати участь у судових процесах. На відміну від опікуна (*tutore*), піклувальник (*curatore*) не здійснює дій від імені свого підопічного (*curato*) та не представляє його, а лише надає такій особі необхідну підтримку й допомогу для реалізації описаних дій [7, с. 18–19; 5, с. 25]. Також *curatore* не зобов'язаний здійснювати початкову оцінку розміру статків особи з обмеженою дієздатністю, подавати звіти *giudice tutelare* [7, с. 19].

Призначення як опікуна (*tutore*), так і піклувальника (*curatore*) може відбуватися з ініціативи другого з подружжя, особи, що постійно мешкає разом із такою особою, родичів (*parenti*) включно до четвертого ступеня споріднення, родичів чоловіка або дружини (*affini*) включно до другого ступеня споріднення, опікуна, піклувальника або державного обвинувача (*pubblico ministero*) [5, с. 14].

Визначивши різницю між термінами *tutore* й *curatore* в італійському законодавстві, варто зазначити, що всюди в тексті переклад обох понять здійснено з використанням лексичних відповідників в українській мові – *опікун* і *піклувальник* відповідно. Такий вибір перекладацького прийому пов'язаний зі спорідненістю термінів в італійському й українському законодавстві. Так, Цивільний кодекс України (ЦКУ) встановлює два ступені зменшення цивільної дієздатності особи: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи (ст. 36) та визнання фізичної особи недієздатною (ст. 39). Підставою визнання фізичної особи недієздатною, згідно зі ст. 39 ЦКУ, є те, що «вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними». Натомість, відповідно до ст. 36 ЦКУ, обмеження цивільної дієздатності може бути застосоване судом до фізичної особи, «якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними», а також у разі, «якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище» [1].

Цивільний кодекс України також чітко визначає, що над фізичною особою, яку визнано недієздатною, встановлюється опіка (ч. 1 ст. 41), а над особою, цивільну дієздатність якої обмежено – піклування (ч. 1 ст. 37). Рішення в обох випадках ухвалює суд [1]. Коло осіб, які можуть бути заявниками в справах щодо визнання фізичної особи недієздатною або обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визначає Цивільний процесуальний кодекс України (ЦПКУ): у першому випадку відповідну заяву можуть подавати члени сім'ї, орган опіки та піклування або заклад психіатричної допомоги (ч. 1 ст. 296); у другому – члени сім'ї, близькі родичі, незалежно від їх спільного проживання, орган опіки та піклування або заклад із надання психіатричної допомоги (ч. 3 ст. 296). Ч. 2 ст. 297 також зазначає, що «Заяву про обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права може бути подано батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування» [2].

Згідно з нормами ст. 67 ЦКУ, опікун зобов'язаний дбати про свого підопічного, забезпечуючи йому належні побутові умови, лікування тощо, а також учиняє правочини від імені та в інтересах свого підопічного. Натомість, відповідно до ст. 69 ЦКУ, піклувальник зобов'язаний дбати про свого підопічного, забезпечуючи йому належні побутові умови, лікування тощо, а також дає згоду на вчинення своїм підопічним визначеного кола дій, але не здійснює дій від його імені [1].

Отже, як видно з наведених положень цивільного законодавства Італії та України, попри наявність певних відмінностей, можна стверджувати про загальну відповідність італійських інститутів *tutela* й *curatela* українським опіка та піклування відповідно. Переклад із застосуванням лексичних відповідників у такому разі є обґрунтованим і не створює обмежень для безпомилкового сприйняття інформації адресатом.

Інститут *amministrazione di sostegno* не засвідчує *incapacità* (нездатності) людини до здійснення цивільних дій, а лише визнає *impossibilità* (неможливість) здійснення таких дій або *difficoltà* (труднощі) у їх виконанні. Постанова № 4/2007 Конституційного суду Італії визначає, що за призначення особі *amministrazione di sostegno* така особа завжди зберігає дієздатність (попри накладення певних обмежень) [5, с. 14].

Ст. 1 Закону № 6 від 9 січня 2004 року, яким запроваджено інститут *amministrazione di sostegno*, визначає, що його метою є «захист, із щонайменшим обмеженням дієздатності, осіб, які повністю або частково позбавлені самостійності у виконанні повсякденних дій, через надання тимчасової або постійної підтримки» (власний переклад) [8]. Одним з основних мотивів запровадження інституту *amministrazione di sostegno* в системі цивільного

права Італії стала необхідність збільшення гнучкості законодавства в галузі опіки та піклування. Практичні ситуації не завжди вимагали призначення судами *interdizione* або *inabilitazione*, однак меншої градації рівня обмеження цивільної дієздатності фізичної особи не існувало [11, с. 13].

Згідно з положеннями ст. 404 Цивільного кодексу Італії, призначення *amministratore di sostegno* відбувається на користь особи, яка не в змозі дбати про забезпечення власних інтересів (зокрема, в частковому обсязі або тимчасово) унаслідок немочі або фізичної чи психічної вади, за рішенням судді в справах опіки та піклування (*giudice tutelare*). Ст. 406 визначає, що ініціювати призначення *amministrazione di sostegno* може сам бенефіціар (*amministrato*), а також особи, перелік яких наводиться в ст. 417: чоловік або дружина, особа, з якою *amministrato* постійно мешкає, родичі (*parenti*) включно до четвертого ступеня споріднення, родичі чоловіка або дружини (*affini*) включно до другого ступеня спорідненості, опікун, піклувальник або державний обвинувач (*pubblico ministero*). Медичні та соціальні служби, що задіяні в піклуванні про особу, зобов'язані вносити пропозиції до *giudice tutelare* щодо призначення такій особі *amministrazione di sostegno* або повідомляти про таку необхідність державного обвинувача. Згідно зі ст. 408 особу *amministratore di sostegno* може визначати сам *amministrato* [4].

Основним завданням *amministratore di sostegno* є надання особі з обмеженим рівнем дієздатності підтримки в обсязі, необхідному для реалізації видів діяльності, які така особа не здатна виконувати самостійно. *Amministratore di sostegno* здійснює правочини від імені та в інтересах свого підопічного (*amministrato*), однак обсяг повноважень *amministratore di sostegno* обмежується лише тими цивільними діями, які його підопічний не здатен виконувати самостійно [9, с. 309–310]. Ухвала судді в справах опіки та піклування (*giudice tutelare*) може визначати коло дій, в яких *amministratore di sostegno* може діяти самостійно від імені підопічного, а також дій, у здійсненні яких *amministratore di sostegno* може допомагати такій особі [10, с. 144].

На відміну від піклувальника (*curatore*), який забезпечує захист особи лише з погляду розпорядження її майном, *amministratore di sostegno* поєднує завдання захисту майна особи й особистого піклування про неї [3, с. 167]. При цьому *amministratore di sostegno* зобов'язаний своєчасно повідомляти *amministrato* про дії, які він планує здійснити в інтересах такої особи, а в разі незгоди *amministrato* – повідомляти також і *giudice tutelare* [7, с. 19].

Отже, наведені норми італійського законодавства дозволяють стверджувати, що існує чітка різниця між функціями, завданнями та повноваженнями *tutore*, *curatore* й *amministratore di sostegno*. *Tutore* (опікун) повністю заступає собою недієздатну особу та здійснює діяльність від її імені, забезпечуючи всі її потреби; *curatore* (піклувальник) дбає лише про майнове питання підопічного та не здійснює жодних дій від його імені; *amministratore di sostegno* поєднує діяльність від імені *amministrato* й діяльність спільно з ним задля забезпечення його майнових інтересів та особистого піклування про нього, проте будучи якнайбільш обмеженим в обсязі здійснюваних в інтересах свого підопічного дій.

На відміну від термінів *tutore* (опікун) і *curatore* (піклувальник), для яких у цій статті вживалися українські відповідники, *amministratore di sostegno* є реалією італійського правового середовища, що не має еквівалентів в українському цивільному законодавстві. Тому постає питання щодо правильного перекладу зазначеного термінологічного словосполучення.

Як видно з табл. 1, італійський законодавець визначає чітке закріплення низки застосовуваних понять до відповідних правових механізмів. Отже, *amministrazione di sostegno* не можна ототожнювати повною мірою ані з опікою, ані з піклуванням, а *amministratore di sostegno* не можна ототожнювати ані з опікуном, ані з піклувальником відповідно.

Таблиця 1

**Порівняння функцій і правових наслідків запровадження механізмів
tutela, *curatela*, *amministrazione di sostegno***

Правовий механізм	Ступінь обмеження дієздатності фізичної особи	Статус особи за ступенем обмеження дієздатності	Тип особи, що здійснює функції опіки та (або) піклування	Статус особи як підопічного
tutela	interdizione	interdetto	tutore	tutelato
curatela	inabilitazione	inabilitato	curatore	curato
amministrazione di sostegno	amministrazione di sostegno	amministrato	amministratore di sostegno	amministrato

У разі застосування прийому калькування для перекладу терміна-реалії *amministratore di sostegno* істотною проблемою може бути нерозуміння адресатом його значення через відсутність усталеного й уніфікованого підходу до формулювання відповідного перекладу. Так, згідно з цим підходом, *amministratore di sostegno* можна перекласти як *надавач підтримки (допомоги)*, *розпорядник підтримки (допомоги)*, *адміністратор підтримки (допомоги)*, оскільки кожна з використаних синтаксичних одиниць позначатиме певною мірою основну функцію *amministratore di sostegno*. Однак витлумачення такого перекладу може бути неправильним.

Описовий переклад зазначеного термінологічного словосполучення можна представити як *призначена судом особа, що здійснює опіку та піклування над фізичною особою з щонайменшим обмеженням її цивільної дієздатності*. У наведеному перекладі не вжито термінів *опікун* або *піклувальник*, попри те, що функції *amministratore di sostegno* за масштабування можна розглядати як значною мірою подібні до повноважень *tutore*. Такий підхід дозволяє уникнути правових колізій у витлумаченні термінів, а також чітко виокремлює особу *amministratore di*

sostegno в триаді *amministratore di sostegno – tutore – curatore*. Основним недоліком такого описового перекладу є його незручність через істотне збільшення кількості слів порівняно з термінологічним словосполученням у мові оригіналу. Уживання такого формулювання в перекладах юридичних текстів може бути непрактичним, переважати адресата інформацією, таким чином ускладнюючи розуміння суті функцій *amministratore di sostegno*.

У разі гіперонімічного перейменування італійської реалії *amministratore di sostegno* як видового поняття виникне необхідність уживання термінів *опікун* або *піклувальник*, які є ширшими в українському праві, однак, як зазначено вище, це теж призведе до низки проблем зі сприйняттям перекладу.

Застосування прийомів транслітерування, транскрибування або комбінованої реномінації видається так само недоцільним, зважаючи на довжину вихідного термінологічного словосполучення: такий підхід переважуватиме текст перекладу транскодованим представленням реалії. Транскрибування *amministratore di sostegno* можна використовувати в усному перекладі з обов'язковим попереднім витлумаченням поняття через його опис українською мовою.

Зважаючи на наведені вище аргументи, у письмовому перекладі можна запропонувати поєднання прийомів калькування й описового перекладу для відтворення терміна *amministratore di sostegno* й похідних від нього українською мовою. За першого вживання скалькованого перекладу *надавач підтримки* доцільно навести поруч описовий переклад із роз'ясненням правової суті італійської реалії через розгорнуті словосполучення: *призначена судом особа, що здійснює опіку та піклування над фізичною особою з щонайменшим обмеженням її цивільної дієздатності* (перекладач також може додавати до опису деталі щодо функцій *amministratore di sostegno* залежно від наявності інформації в решті тексту оригіналу, яка дозволить читачеві повною мірою усвідомити сутність такої реалії). За подальших уживань скалькованого перекладу він уже не викликати можливих розбіжностей у тлумаченні адресата. Водночас буде забезпечено стиснення текстової інформації та спрощення її сприйняття.

За представлення перекладу терміна *amministratore di sostegno* та споріднених реалій в італійсько-українських термінологічних словниках доцільно використовувати саме описовий переклад. Особливо важливим є надання в межах такої статті посилання на переклади термінів *tutore* й *curatore*, що має на меті дозволити читачеві чітко усвідомити позицію *amministratore di sostegno* в триаді *amministratore di sostegno – tutore – curatore* порівняно з українською дієюю *опікун – піклувальник*. Маючи таку інформацію, адресат зможе уникнути невмотивованого змішування понять опікуна й піклувальника за перекладу італійської реалії *amministratore di sostegno*, а також самостійно обрати кінцевий прийом перекладу. Додатково в примітках у словниковій статті можна запропонувати й варіант скалькованого перекладу, який доцільно подати в лапках для підкреслення того, що такий переклад стосується італійської реалії та не є усталеним у практиці. Приклад представлення такої статті в італійсько-українському онлайн-словнику, створений автором, наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Представлення перекладу терміна *amministrazione di sostegno*
 в італійсько-українському онлайн-словнику [6]

<p>amministratore di sostegno   loc. s.m.   1. [право]   призначена судом особа, що здійснює опіку та піклування над фізичною особою із щонайменшим обмеженням її цивільної дієздатності («надавач підтримки»; у системі цивільного законодавства Італії є одним з інститутів опіки та піклування поряд із <i>tutore</i> й <i>curatore</i>)   Див також: <i>tutore, curatore</i></p>

Беручи до уваги проаналізований у статті матеріал і вироблений підхід, у табл. 3 можна запропонувати глосарій із перекладами італійської термінології цивільного права в галузі опіки та піклування українською мовою.

Таблиця 3

Глосарій перекладів італійських правничих термінів у галузі опіки та піклування, опрацьованих у статті

Італійський термін	Переклад українською
affini	родичі чоловіка або дружини
amministrato	а) особа, на користь якої призначається процедура надання підтримки; б) підопічний надавача підтримки
amministratore di sostegno	призначена судом особа, що здійснює опіку та піклування над фізичною особою із щонайменшим обмеженням її цивільної дієздатності («надавач підтримки»)
amministrazione di sostegno	[інститут] надання підтримки особі із щонайменшим обмеженням її цивільної дієздатності
atti personalissimi	дії щонайбільш особистого характеру
curatela	піклування
curato	підопічний піклувальника
curatore	піклувальник

Італійський термін	Переклад українською
giudice tutelare	суддя в справах опіки та піклування
inabilitato	фізична особа, визнана такою, що має обмежену цивільну дієздатність
inabilitazione	обмеження цивільної дієздатності фізичної особи
interdetto	фізична особа, визнана недієздатною
interdizione	визнання фізичної особи недієздатною
minore emancipato	неповнолітня особа, якій надано обмежену цивільну дієздатність
ordinaria amministrazione	звичайне управління майном
parenti	родичі
protutore	особа, що представляє недієздатну особу в разі конфлікту інтересів такої особи та її опікуна
pubblico ministero	державний обвинувач
tutela	опіка
tutelato	підопічний опікуна
tutore	опікун

Висновки. Результати дослідження доводять, що переклад італійської термінології цивільного права в галузі опіки та піклування може бути пов'язаний з низкою проблем, зокрема щодо термінів-реалій, які не мають відповідників в українській системі права. Запропонований підхід із застосуванням різних перекладацьких прийомів до опрацювання конкретних термінів дозволяє уникнути можливих помилок у сприйнятті відповідної інформації кінцевим адресатом.

З огляду на брак досліджень у сфері спеціального перекладу з італійської мови можна вважати за доцільне поглибити подальший аналіз специфіки італійсько-українського перекладу в галузі цивільного права, зосередивши увагу на виявленні відмінностей між правовими системами Італії та України й виробленні комплексних підходів до якісного перекладу відповідної італійської правничої лексики українською мовою.

Література:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. Дата оновлення: 02.10.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 03.11.2018).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41. Ст. 492. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 17.11.2018).
3. Cassano G. L'amministrazione di sostegno nella giurisprudenza. Santarcangelo di Romagna : Maggioli Editore, 2008. 875 p.
4. Codice civile italiano : R.D. 16 marzo 1942, n. 262. Aggiornato con le ultime modifiche legislative apportate, da ultimo, dalla L. 11 gennaio 2018. *Gazzetta Ufficiale*. 1942. № 79. URL: <http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-civile> (accesso: 15.11.2018).
5. Istituti giuridici di protezione delle persone prive in tutto o in parte di autonomia. Guida all'amministrazione di sostegno, alla tutela ed alla curatela / a cura dell'Associazione tutori volontari, con il contributo scientifico della Fondazione Promozione sociale onlus (2016). URL: http://www.fondazionepromozionesociale.it/CONVEGNI/2017_03_23_dopodinoi_TO/Doc%20Cartellina_GUIDA_TUTELA_ATV2016.pdf (accesso: 20.11.2018).
6. Amministratore di sostegno. *Kyiv Dictionary (Київський словник). Італійсько-український словник*. URL: https://kyivdictionary.com/uk/?q=amministratore%20di%20sostegno&from_lang=it&to_lang=uk (дата звернення: 01.12.2018).
7. L'abc per l'amministratore di sostegno / a cura di F. Vitulo. 2a ed. URL: http://www.angsalombardia.it/objects2/abc_amministratore_sostegno.pdf (accesso: 10.10.2018).
8. Legge 9 gennaio 2004, n. 6. *Gazzetta Ufficiale*. 2004. № 4. URL: http://www.minguzzi.cittametropolitana.bo.it/Engine/RAServeFile.php/f/Home/Testo_della_legge_n_6_del_2004.pdf (accesso: 17.11.2018).
9. Musio A. L'amministratore di sostegno: requisiti, funzioni, giuramento ed inventario. *Amministrazione di sostegno, interdizione, inabilitazione* / a cura di G. Salito, P. Matera. Padova : CEDAM, 2013. P. 295–334.
10. Napoli E.V. L'amministrazione di sostegno. Padova : CEDAM, 2009. 266 p.
11. Tabacchi P. Diritto civile per tutti i concorsi. 2a ed. Milano : Alpha Test, 2011. 292 p.

Анотація

**Д. ПРИЙМАК. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІТАЛІЙСЬКИХ ПРАВНИЧИХ ТЕРМІНІВ
AMMINISTRATORE DI SOSTEGNO, TUTORE, CURATORE Й ДОТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ**

У статті розглянуто особливості перекладу італійської правничої термінології в галузі опіки та піклування. Проаналізовано різницю між інститутами цивільного права *amministratore di sostegno*, *tutore* й *curatore*. Здійснено порівняння таких італійських інститутів із будовою правової системи в Україні. Запропоновано підхід до перекладу італійських правничих термінів українською мовою, зокрема реалій, для яких в українській мові не існує відповідників. Виявлено переваги та недоліки застосування конкретних перекладацьких прийомів. Розроблено глосарій для перекладу основних термінів цивільного права Італії щодо опіки та піклування українською мовою. Показано, яким чином оптимізувати представлення перекладів безеквівалентних правничих термінів в італійсько-українських юридичних словниках.

Ключові слова: італійсько-український переклад, правнича (юридична) термінологія, опіка та піклування, *amministratore di sostegno*, *tutore*, *curatore*, безеквівалентна лексика, реалії.

Summary

**D. PRYIMAK. THE SPECIFICS OF TRANSLATING ITALIAN LEGAL TERMS
AMMINISTRATORE DI SOSTEGNO, TUTORE, CURATORE AND ADJACENT TERMINOLOGY**

The article analyses the issues of translation of Italian legal terms into the Ukrainian language. The focus of the research is put on the terms of civil law in the domain of guardianship and trusteeship, namely *amministratore di sostegno*, *tutore*, *curatore*, and adjacent terminology. The need for a detailed analysis in this field is justified by Ukraine's ongoing reform of the guardianship system for children against the background of Italy's steady popularity as a destination country for Ukrainian migrants and continued development of economic partnership between Ukraine and EU member states.

The findings of the research testify that the legal systems of Italy and Ukraine have significant differences, and therefore translating Italian legal terms into Ukrainian is associated with inherent issues, particularly when dealing with culture-bound terms having no equivalents in the Ukrainian language.

In the domain of guardianship and trusteeship, Italian terms *tutore* and *curatore* have their equivalents in Ukrainian and can be translated directly as *опікун* and *піклувальник* respectively. However, the institute of *amministratore di sostegno*, introduced in Italy only in 2004, is a culture-bound phenomenon, and there is no established approach to translating this term in Ukrainian practice.

The results revealed in this article allow offering an approach under which *amministratore di sostegno* should be translated into Ukrainian by means of a calque, with a descriptive translation provided simultaneously. This combined approach minimises the risk of possible misunderstanding on the part of the addressee. In Italian-Ukrainian legal dictionaries, the descriptive translation approach should be prioritised, yet a loan translation can be given as an option in notes. The article also provides a glossary which can be used for translating correctly not only *amministratore di sostegno*, *tutore*, and *curatore*, but also adjacent legal terminology.

Further research in this field is required to develop a more comprehensive approach to the translation of Italian terminology of civil law based on a deep comparative analysis of the Italian and Ukrainian legal systems.

Key words: Italian-Ukrainian translation, legal terminology, guardianship and trusteeship, *amministratore di sostegno*, *tutore*, *curatore*, culture-specific vocabulary, culture-bound terms.

Рецензії

Reviews

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
літератури
Херсонського державного
університету*

**НОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЩОДЕННИКА
ОЛЕКСАНДРА КОШИЦЯ «З ПІСНЕЮ ЧЕРЕЗ СВІТ»
(РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ “OŁEKSANDR KOSZYC I JEGO DZIENNIK
“Z PIEŚNIĄ PRZEZ ŚWIAT”; REDAKCJA NAUKOWA WALENTYNA SOBOL”)¹**

Ім'я всесвітньовідомого диригента, хормейстера, композитора, фольклориста Олександра Кошиця (1875–1944), безумовно, знане в Польщі, проте з його щоденником досі могли ознайомитися тільки ті читачі, які володіють українською мовою. Вперше цей текст був опублікований у Канаді під назвою «З піснею через світ. Подорож української республіканської капели» (Вінніпег, 1952), а після здобуття Україною незалежності двічі перевиданий у Києві (1998, 2008).

Поява книги “Ołeksandr Koszyc i jego dziennik “Z pieśnią przez świat”; redakcja naukowa Walentyna Sobol” дає змогу польським читачам глибше пізнати унікальну творчу особистість та її епоху, а також переконатися в тому, що Олександр Кошиць мав не тільки музичний, а й літературний талант.

У післямові до українського видання книги Поля Рікера «Сам як інший» наведено висловлювання автора, що пояснюють надзвичайне зацікавлення наших сучасників літературою non-fiction, особливо щоденниками і спогадами. Європейську історію французький учений назвав «палімпсестом», для реставрації якого винятково важливими є свідчення очевидців. «Повернення уваги до подієвого боку історії – повернення до теми свідчень», – наголосив він і насамкінець висловив таку думку: «Покликання України сьогодні мені уявляється пов'язаним із загальною цивілізаційною справою – відновленням після катастроф ХХ століття «європейського палімпсесту».

На здійснення саме такого завдання спрямоване рецензоване видання. Його науковий редактор, автор передмови і коментарів, доктор філологічних наук, професор Варшавського університету Валентина Соболь сформулювала як науковець в Україні. Мені пощастило разом із нею навчатися в аспірантурі Дніпропетровського університету (тепер це Дніпровський національний університет). Наш спільний науковий керівник – світлої пам'яті Клавдія Фролова – була людиною широких культурних інтересів, знавцем театру та музики і зуміла прищепити любов до цих видів мистецтва своїм аспірантам. Тож зацікавлення Валентини Соболь життям і творчістю Олександра Кошиця аж ніяк не випадкове. Закономірним є і її рішення репрезентувати в Польщі щоденник митця.

1919 року Олександр Кошиць разом із керованою ним Українською республіканською капелою, створеною за рішенням уряду Директорії, виїхав на гастролі за кордон – і вже не зміг повернутися на Батьківщину, яка опинилася під владою більшовиків. І він сам, і його хористи були далекими від політики, але звістки про розстріли української інтелігенції в Києві свідчили про те, що їх чекає така сама доля. Олександр Кошиць вирішив боротися за Україну шляхом своєї «культурної дипломатії»: вирушив зі своєю капелою в багаторічне концертне турне, об'їздивши багато країн Європи й Американського континенту, зокрема і Польщу (саме тут очолюваний ним колектив переформатовувався). Це турне знайшло яскраве відображення в щоденнику митця, що приваблює високою літературною якістю та має велике пізнавальне значення.

Хор Олександра Кошиця неодноразово перейменовувався і частково змінював свій склад, але завжди мав шалений успіх. У 1926–1927 роках очолюваний ним мистецький колектив називався Український Національний Хор, з 1936 року – Злучений Український Хор околиць Нью-Йорку та Слов'янський хор, у 1941–1944 роках – Хор Вищих Курсів у Вінніпезі. По смерті Олександра Кошиця хором, заснованим ним у Канаді, керували його учні, найдовше (від 1951 року) – Володимир Климків. 1967 року цей мистецький колектив було перейменовано на Хор імені Олександра Кошиця.

Мистецька діяльність Олександра Кошиця полишила глибокий слід в історії не тільки європейської культури. «Завдяки йому українська пісня вийшла на широкий світовий простір, завоювала серця мільйонів слухачів», – акцентувала музикознавець Ніна Королюк. Проте, попри світову славу, навіть ім'я Олександра Кошиця заборонялося згадувати в колишньому СРСР та в інших країнах «соціалістичного табору». Втім, у часи так званої «хрущовської відлиги» дехто наважився порушити цю заборону. Зокрема, Ніна Королюк 1963 року опублікувала нарис про Олександра Кошиця у своїй книзі «Корифеї української хорової культури ХХ століття», яка швидко зникла з бібліотек. Сьогодні із цієї працею можна ознайомитися за другим виданням, здійсненим 1994 року.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувалися публікацією в Україні творів видатного музиканта, фольклориста і мемуариста та цілої низки наукових розвідок і спогадів про нього. Особливо багато з'явилося їх у зв'язку з ювілеями митця та з присудженням 1992 року Канадському Хорові імені Олександра Кошиця (художній керівник Володимир Климків) Державної премії України імені Тараса Шевченка.

¹ Ołeksandr Koszyc i jego dziennik “Z pieśnią przez świat” / redakcja naukowa W. Sobol. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2018. 394 s.

На цьому тлі книга за редакцією Валентини Соболь вирізняється як оригінальне наукове видання, де у «Вступному слові», коментарях і резюме не тільки застосовано біографічний метод, а й уперше здійснено комплексний (з елементами інтермедіального підходу) літературознавчий аналіз щоденника «З піснею через світ». Дослідниця намагалася максимально наблизити свого геніального співвітчизника до польських читачів. Особливу цінність становить «Вибрана бібліографія», що містить понад 200 позицій, та об'ємний «Індекс осіб», згаданих у книзі. Валентина Соболь уперше ввела в науковий обіг деякі опрацьовані нею у Канаді матеріали з архіву Олександра і Тетяни Кошиців, заглибилася в генеалогію великого митця та блискуче (як і слід було чекати від знавця культури епохи Бароко) проаналізувала герб «Порай», що належав його роду. Дослідниця акцентувала, що славнозвісний «Щедрик» Миколи Леонтовича вперше був виконаний хором Олександра Кошиця, звернула увагу і на інші важливі факти з його біографії та мистецької діяльності. Дуже вдало дібрано фрагменти спогадів, що ввійшли до рецензованої книги. Вони інформаційно і психологічно насичені, подекуди наближені до художнього стилю, тому доступні й цікаві будь-якому читачеві.

Публікація книги «Oleksandr Koszyc i jego dziennik «Z pieśnią przez świat»; redakcja naukowa Walentyna Sobol» стала важливою подією в житті польського й українського народів, оскільки це видання спрямоване на відновлення «європейського палімпсесту» їхніх культур, що здавна розвивалися у взаємодії.

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PİVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск — **LXXVII**
Issue

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,93. Замов. № 0319/53. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.